

Ш. ҚҰЛМАНОВА, Б. СУЛЕЙМЕНОВА,
Т. ТОҚЖАНОВ, Ж. МАХАМБЕТОВА, Д. ШАРИПОВ

МУЗЫКА

Умумий билим беридиган мәктәпниң З-синипи үчүн дәрислиқ

3

Қазақстан Жұмһурийити Билим вә пән министрлиги тәвсийе қылған

А. Байтурсынов намидики Тил билими институтиниң
экспертлири билөн келишилгөн

Алмута «Атамұра» 2018

**УДК 373.167.1
ББК 85.31 я 72
М 78**

*Башлангуч билим бериш сәвийесиниң 2-4-сиплирига
бекішланған «Музыка» пәниниң үеңиланған мәзмундикі
Типлиқ оқытуш программисига жувапиқ тәйярланди.*

Шәртлик бәлгүләр:

- – музықини тиңшаш
- – нахшини орунлаш
- – оқуш
- – оюн
- – тапшуруқлар, соаллар

Қулманова Ш. вә б.

М 78 Музыка: Умумий билим беридиган мектепниң З-сипли үчүн
дәрислиқ/ Қулманова Ш., Сұлейменова Б., Тоқжанов Т., Ма-
хамбетова Ж., Шарипов Д. – Алмута: «Атамұра», 2018. – 160 бөт.

ISBN 978-601-331-277-4

ISBN 978-601-331-277-4

© Қулманова Ш., Сұлейменова Б.,
Тоқжанов Т., Махамбетова Ж.,
Шарипов Д., 2018
© «Атамұра», 2018

Яш достлар!

Бийил силәрниң боюңларму, оюңларму өсти. Музықиلىқ билимниң йәнә бир пәллисигә көтирилдиңлар.

Музықа – адәм наятынинәйниги дегәнни аңлидиңларму? Сөзниң мәнасиға choңқур чөкүп көрәйли, hәқиқәтән шундақму? Әгәр әтрапқа көз ташлисақ, музықа наятимизниң мәнаси екәнлигини байқаймиз.

Музықа өзиниң бәдиий васитилири арқиلىқ тәбиәт мәнзирисини, вақитни, кәйпият билән ички сезимни, адәмниң әтрап мұнитқа мұнасивитини тәсвирләйдү.

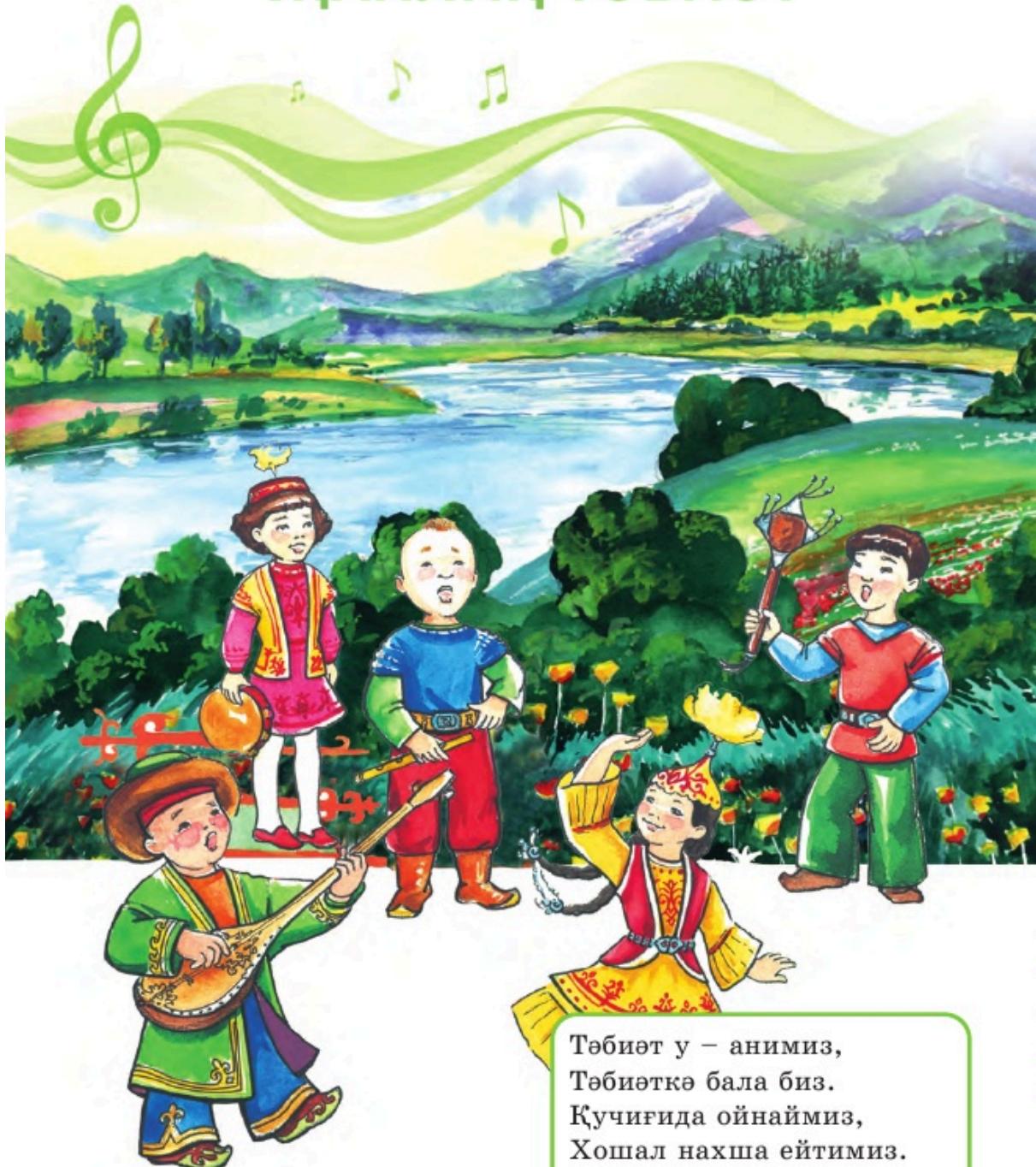
Музықа болупму гәзәлликни, choңқур ойни қозгайдыған адәмниң һиссиятини тәвритиду, әдәплик вә меңрибан болушқа дәвәт қилиду.

Музықисиз бир күнүңларни тәсвирләп көрүңларла... Қандак түйгуда болар едиңлар? Музықа хошаллиғимиздиму, қайғудиму биз билән биллә. Музыкиниң әжайип күчиниң арқисида хошал болимиз яки қайғуримиз, дәм алимиң вә ойлинимиз, шатлинип, яхшилиқ қилишқа интилиминиз.

Жүкүрида ейтилған нәрсиләрни силәр мошу дәрисликтин билип чиқисиләр. Үчинчи синипта музықа силәрни тәбиәт алимиғә чақириду, «вақит» мәнасини ечиң, сәнъетниң башқыму түрлири билән тонуштуруп, атақлиқ бәстикарлар, дәм елиш вә мәйрәмләр тоғрисида некайә қилиду.

Гәзәл музықа алимиғә ақ йол!

ЖАНЛИҚ ТӘБИЁТ

Тәбиәт у – анимиз,
Тәбиәткө бала биз.
Қүчигида ойнаймиз,
Хошал нахша ейтимиз.

(Н. Жанаев)

Бөләктин:

- һәрхил кәйпияттики музыка вә жанлиқ тәбиәтниң бағлинишини төпип, тәһлил қилишни;
- тиңшалған музыкилық өсәрниң, нахша түриниң, мәзмуниниң, бәдийін васитилирини ениклашни вә селиштурушни;
- музыкилық бәдийін васитиләрни (штрих) ажритишни вә қоллинишни;
- қазақ вә уйғур хәлиқлириниң пұвдәп чалидиган музыкилық өсваллириниң (сыбызғи, сазсырнай, нәй) сирлиқ авазини, челиш усуллирини ажритишни

үгинисиләр.

Музыкилық сават:

- музыкилық тәсвир;
- регистр;
- темпер;
- музыкилық бәдийін васитиләр – штрих: *legato*, *nonlegato*, *staccato*;
- сыбызғи;
- сазсырнай;
- нәй.

Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- музыкилық бәдийін васитиләр – музикальные средства выразительности – means of musical expression;
- сыбызғи – сыбызғы – сыбызғы – *sybyzgy*;
- сазсырнай – сазсырнай – сазсырнай – *sazsyrnai*;
- темпер – тембр – тембр – *timbre*;
- регистр – регистр – регистр – *register*;
- штрих – штрих – штрих – *touch*.

1-дәрис

Тәбиәт вә музыка

1-тапшурук. Тиңшаш. Тәһлил.

Тәбиәт – бизниң алтун бөшүгимиз. Жаңгалниң сехирлиқ шилдирлишини, булақниң назук еқишини, құшларниң сайришини биз һәрқачан қизиқип тиңшаймиз. Тағларниң егиз чоққилириға, белаян кәң даласига, әйнәктәк сүзүк дәрия-көллиригө зоклинип қараймиз. Мошундақ өжайип көрүнушләр композитор, музықант, шаир, рәссамларға қандақ тәсир қилиду? Униң тәсиридин немиләр дүнияға келиду? Силәр қандақ ойлайсиләр?

Интернеттиki тәбиәт тогрисида берилгән видеоматериаларни көрүңлар. Мону соалларга жавап беріңлар:

- *Тәбиәт* дегинимиз немә?
- Жанлық тәбиәткә немиләр ятиду? Жансиз тәбиәткә немиләр ятиду?
- Бириңчи синипта «Дуниятонуш» дәрислигидә өткән мәлumatларни есіндерге чүшириңлар. Чүшәнгиниңларни ейтеп беріңлар.

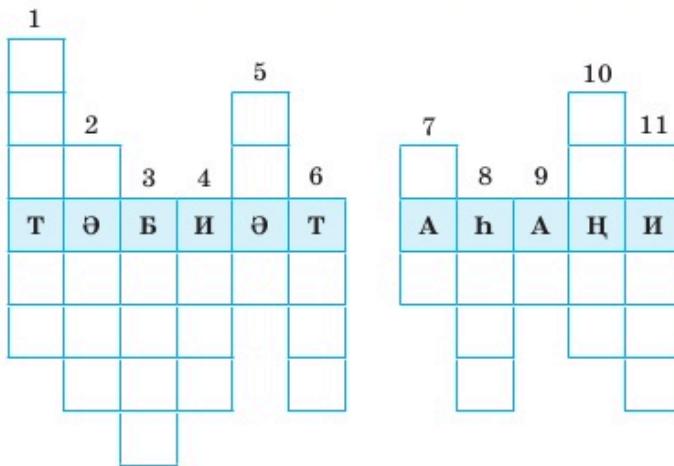
2-тапшурук. Тәтқиқат. Тәһлил.

«Тәбиәт аңаңы»

(оюн)

Оюн шәрти: Кроссворда «тәбиәт» сөзини түзидиган «жанлық тәбиәткә» мұнасивәтлик сөzlәрни тепиңлар. «Жансиз тәбиәткә» мұнасивәтлик сөzlәрдин *аңаңы* дегендә сөз түзүлиду. Төвәндә берилгән сөzlәрдин кереклик ибариләрни пайдилинип, кроссвордни синипиңлар билән йешинелар. Таллиған сөzlәргө чүшәнчә беріңлар.

Жанлиқ тәбиәт: қүшлар, йәл-йемишлар, мал, жанжаниварлар, белик, дәрек, адәм, көктат, буғдай, тоху, илан.

Жансиз тәбиәт: су, деңиз, таш, тұн, тағ, күн, ай, нава, күм, шамал, булут, китап.

3-тапшурук. Тәтқиқат. Әхбарат издәш.

Тәбиәт вә музыка (оюн)

Оюн шәрти: Оқыгуучилар үч топқа бөлүниду: «Жанлиқ тәбиәт вәкиллири», «Жансиз тәбиәт вәкиллири» вә «Музықантлар». Биринчи топ: «Жансиз тәбиәт вәкиллири (мәсилән: су, нава, күн) йоқап кәтсө, адәм балиси, жанжаниварлар, өсүмлүклөр өмүр сүрәләмдү?» деген соалға мәлumat издәйди, мисалларни көлтүрүп, жаваплирини дәлилләйди. Иккінчи топ жанлиқ вә жансиз тәбиәтниң бағлинишини, мәлumat билән мисалларни көлтүрүп көрситиди. «Музықантлар» топи тәбиәтниң композиторлар ижадийитигө көрситидиган тәсирингө вә музыка билән тәбиәтниң бағлинишиға чүшәнчә бериду.

Үч топниң орунлайдиган ахирқи тапшуруги – тәбиәт билән музыкиниң бир-бири билән бағлинишиға мисаллар көлтүрүп, дәлилләп, чүшәндүрүш.

Тәбиәткә мунасивәтлик: өтраптики муһит, жан-жаниварлар, өсүмлүклөр, йәр, һава, күн билән түн, ай билән юлтузлар, су, дәриялар билән көллөр, тағлар билән дала, орман вә адәм. У жанлиқ вә жансиз тәбиәткә бәлуниду.

Жанлиқ вә **жансиз** тәбиәт бир-бири билән йеқин мунасивәттә болиду. Сәвәви, жан-жаниварлар, өсүмлүклөр вә адәмниң өзи күн, иссик, су, һава болмиса наят кәчүрәлмәйду.

Тәбиәткә мунасивити йоқ: адәмниң қоли билән ясалған нәрсиләр (*мәсилән*, музыкилық өсваллар, музыкилық өсәрләр, нахшилар).

- Сүрәтләрни ениқлап қараңлар. Қайси сүрәтләр тәбиәт мәнзирисини, қайси сүрәтләр адәм қоли билән ясалған музыкилық өсвалларни төсвирләйдү?

- Адәм ясиган музыкилық өсваллар билән нота йезиклирини тәбиәт нәрсилери гә ятқузушқа боламду?
- Тәбиәт билән музыкиниң мунасивитини тәбиәткә бегишланған нахша билән һәр түрлүк музыкилық өсәрләр арқылы қөрүшкә боламду?
- Музыкилық өсваллар тәбиәт һадисилириниң авазлирини яңриталамду?

4-тапшурук. Тиңшаш. Тәһлил.

Қазақ йери

(«Туран» этнофольклорлық ансамблиниң орунлишидин үзүндә)

- Өсөр орунланғанда, көз алдиңларға немини кәлтүрисиләр?
- Қандақ өсвапларниң авазини аңлидиңлар? Сүрәтләрдин тәпіңлар.

- Өсваплар авазлиринин пәркі немидә?
- Өсвап авазиниң чиқиши немигө бағлиқ?
- Мошу өсвапларниң авазини hasan-hүсән бояқлири билән селиштуруңлар.
- Қайси өсвапниң авази назук вә йеқимлиқ?
- Қайси өсвапларниң авази бом, йеқимсиз?
- Иккинчи синипта силәр тембр (аваз рәндәрлиги), регистр тогрилиқ чүшәнчә алдиңлар. Қени, есіндарға чүшириңлар.

Регистр – музыкилиқ өсваплар яки нахшиби авазиниң мәлум бир егизликтә орунлашқан аваз диапазонинин бөлиги: жуқури, оттура, төвән.

Тембр – аваз рәндәрлиги (сүпти).

5-тапшурук. Нахшини үгиниш.

Кемпірқосақ

Сөзини язған: А. Асылбек

Музыкисини язған: Ә. Бұшикова

Жаңбыр жауып, басылды,
Күннің көзі ашылды.
Өзен, көлдің үстіне
Кемпірқосақ асылды.

Қайтурмиси:

Қызыл түсі қызғалдақтай,
Сары түсі сарғалдақтай,
Көгілдірі көк аспандай,
Көгі жайлай жарасқандай,
Ел қызыға қарасқандай,
Кемпірқосақ ғажап қандай!

1. Нахшиниң биринчи куплети билән қайтурмисини муәллим қойған тәләпләргә мувавиқ үгиницлар.
2. Уни чирайлиқ ейтишиңа тиришицлар.

3. Нахшиниң ритмини чавак билән қошулуп орунлаңлар.
4. Нахша төгрилиқ пикриңларни ейтиңлар.

6-тапшурук. Импровизация.

«Кемпирқосақ» (импровизациялык оюн)

Оюн шәрти. Топлуқ иш. Һәр топ берилгән шеирға *до, ми, соль* нотилирини пайдилинип, ихчам музыкилиқ анаң түзүңлар. Уни шеирниң һәрбир мисрасиға пайдилиниңлар.

Күн пақирап чиққанда,
Чақмақ көктө ойнайду.
Шамал булутни әпқачқанда,
Насан-Нұсән яйрайду.

Мәзмұниға қарап, бәдий vasitilərni (төм, ритм, аваз егизлиги, форте, пиано охшаш динамикилиқ бәлгүләрни) пайдилиниңлар. Нахшини ниссиятлиқ, чирайлиқ ижра қилиңлар вә шавқунлуқ әсваплар билән орунлаңлар.

7-тапшурук. Баһалаңлар.

??! Оюн шәрти бойичә шеирни қураштурған аһаниңлар билән қошуп орунлаңлар.

Мону соалларга жағап беріңлар:

- Аһаңни чиқарғанда, қандақ қийинчилиқлар болди?
- Өзәңларниң тонуштурулумиңларни қандақ яхшилашқа болатты?

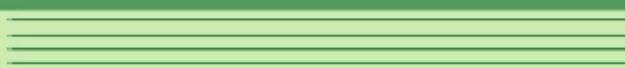

Музыкидикі жаңлиқ тәбиәт көрүнүшлири

1-тапшурук. Сөһбәтлишиш.

??! *Төвәндикі соалларга жағап беріңлар:*

- Тәбиәт адәмгә қандақ тәсир қилиду?
- Тәбиәттін қандақ авазларни аңлашқа болиду?
- Пүвдәп чалидиган әсваплар – сыйызғи, сазсырнай, нәй – тәбиәтниң авазлирини тәсвиrlәп берәләмдү?

2-тапшурук. Тиңшаңлар. Әхбарат издәнлар. Ижра қилиңлар.

- Сыбызги, сазсырнай, нәй өсваплириниң авазлирини тиңшашаңлар.
- Сыбызги, сазсырнай, нәй өсваплириниң авазлири арқилиқ тәбиәтниң қандак һадисилирини тәсвирләшкә болиду дәп ойлайсиләр?
- Мошу өсваплар арқилиқ қандақ жәнлиқ тәбиәт авазлирини көрситишкә болиду?

Сыбызги өсвави

(Шоганбай. «Улар» күйидин парчә)

Муәллипи: А. Құдайбергенов

Сыбызги – пүвдәп чалидиган өсвап.
Қомучтин, яғачтин ясилиду.

Сыбызги

(қисқа қайтурмиси)

Сөзини язган: А. Асылбек

Музыкасини язган: А. Исагулова

Қамыс, қурай, ағаштан
Түтікше боп ысылған.
Үрлемелі, ойықты,
Дыбысы нәзік сзыылған.

Нәй өсвави

(«Нәй садаси» күйидин парчә)

Муәллипи: хәлиқниң

Нәй – пүвдәп чалидиган өсвап.
Қомучтин, яғачтин ясилиду.

3-тапшурук. Тиңшаш, орунлаш вә тәһлил.

Сыбызғи, нәй өсваплириниң назуқ авази талай адемлөрни һәйран қалдурған. Уларга бегишлап шеирлар, тепиши мақлар вә нахшилар йезилған. Шуларниң бири – «Сыбызғи, сазсырнай» нахшиси.

Сыбызғи, сазсырнай

Сөзини язган: Ш. Сариеев

Музыкасини язган: В. Питерцев

Өзіңмен сырласам, жүрегім, жырлашы,
Сыбызғы, сазсырнай, үнімді сен тыңдашы.

Қайтурмиси:

Жұлдыздар тамсанған, кеудемде қанша арман.
Сызылтып өн салам, бақытын азсынбай.
Сен десе, жүрегім-ай, сыбызғы, сазсырнай.

??!

- Нахшини дикқет билән тиңшап, сөзлиригө, анациға көңүл бөлүңдер. Нахша қандақ ниссияттарни ойғитиду?
- Нахшиниң куплетини үгиниңдер, ниссиятлик ижра қилишқа тиришиңдер.
- Бу нахшида җанлиқ тәбиәт қандақ тәсвиrlәнгән?
- Нахшини ейтқанда, қандақ бәдийи васитилөрни пайди-ланған болаттиңдер?

4-тапшурук. Тиңшаш вә тәһлил.

Булбул

??!

- Бибигүл Төлегенованиң ижра қилишида Л. Хамидиниң «Булбул» нахисини тиңшашыңдар.
- Нахничиниң ижра қилишида қандақ җанлиқ тәбиәт мәнзирисини көз алдиндарға көлтүрүшкә болиду?
- Ижра қылғучи нахшиниң кәйпиятини немә арқилик йәткүзүп бериватиду?

5-тапшурук. Импровизация. Тонуштуруш.

«Жанлиқ тәбиәт көргөзмиси»

(импровизациялык оюн)

Оюн шәрти. Сүрәтләрдә берилгән жанлиқ тәбиәт көрүнүшлирини өз авазиңлар билән, шавқунлук өсваплар яки һәрикәтләр (пантомима, уссул вә б.) арқылы көрситиңлар. Топуңлар билән мәслихәтлишип, тонуштурулумға тәйярлиниңлар.

Ишиңларни синипдашлириңлар билән муһакимә қилиңлар:

- Сүрәтләрни өзәңларга тонуш қайси музыкилиқ өсваплар арқылы қандак тәсвиrlәшкө болиду? Мәсилән: нәй, сүнәй, гежәк, дутар, дап, тәмбир, сатар, чаң вә б. Чүшәнгиниңларни ейтип бериңлар.
- Сүрәттики тәсвиргә лайиқ авазни өз авазиңлар яки шавқунлук өсвапларниң ярдими билән кәлтүрүп көрситиңлар.

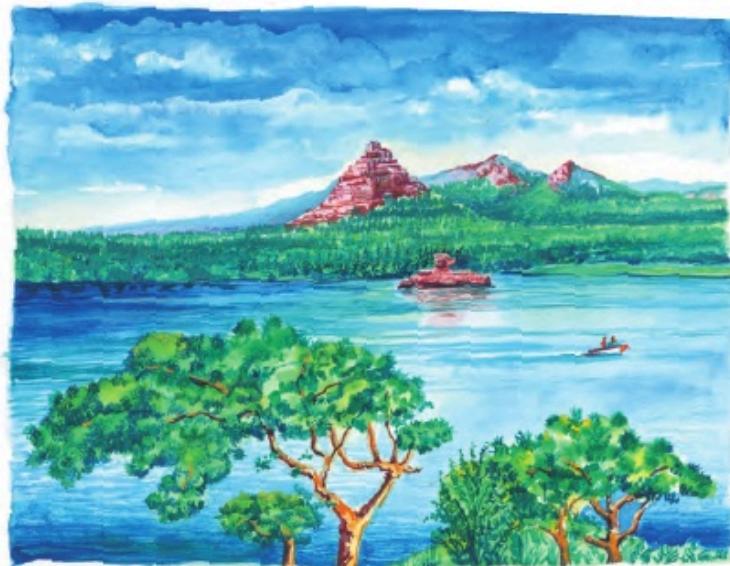
**Музықидики җанлиқ тәбиәт көрүнүшleri
(давами)**

1-тапшурук. Тиңшаш. Тәһлил.

Япурай («Япур-ай»)

(қазақ хәлиқ нахиси)

Жаз болса, жарқыраған көлдің беті-ау,
Көгеріп көрінеді, япур-ай, алыс шеті-ау.
Дірілдеп толқын басқан мөлдір сұын-ау,
Шайқайды жас баладай, япур-ай, желдің лебі-ай.

??! Видеодисктин «Япурай» нахисини нахичи, композитор Бекболат Тилемуханнисің ижра қилишида тиңшашлар вә бәдий видеокөрүнүшләрни көрүңлар.

- Нахша қандақ ижра қилиниватиду (тез, аста, оттура, кәң нәпәс билән, созуп яки шох вә б.)?
- Нахша орунланғанда кәйпият өзгиремдү?
- Нахшини тиңшиғанда, көз алдиңларға немә кәлди?
- Нахшини тиңшиғанда, имканқәдәр нахшиға қошулуп, ниссият билән ижра қилишқа тиришиңлар.

2-тапшурук. Нахшини орунлаш.

Яш өсмүрләр поези

Сөзини язган: Ш. Шаваев

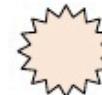
Музыкисини язган: И. Исаев

1. Яш өсмүрләр поези
Чиқти сәпәргә,
Қени, достлар, биз билән
Биллә сәйлигә. | 2. Мәхсәт ениң, яш достлар,
Билип қоюң сиз. | 3. Гудок бәрди паравоз –
Биз маңдуқ алға.
Биз баримиз жираққа,
Космосқа – айға! |
|--|--|--|

?! Нахша қандақ кәйпиятни билдүриду?

- Нахшиниң кәйпиятини қандақ бояқлар билән бояр единләр? Төвәндикى рәңләрдин халигиниңларчә көрситип, чүшәнгиниңларни ейтип берин්лар.

- Нахшининң кәйпиятиға қарап, синипицлар билән билләхиссиятлиқ орунлаңлар.

3-тапшурук. Тиңшаш. Тәтқиқат.

Тәбиәтниң музықилиқ тәсвири

(виртуаллық оюн)

Оюн шәрти. Оқуғучилар топларға бөлүнүп, кичик бир тәтқиқат жүргүзиду. Үч музықилиқ өсәрни аудио түридә видеодискидин новәтлишип тиңшайды (154-бәт), андин кейин тәһлил қилиду. Тәләп бойичә ижра қилиш жәриянида музықилиқ өсәрниң нами аталмай, пәкәт номери атилиду.

Іәр топ барлық өсәрләрни тиңшап болғандын кейин, һәрқайсисига нам қоюп, мәзмұниға чүшәнчә бериду. Шундақла қандақ өсвапларда челинғинини ейтеп бериду. Бу иш тонуштуруулум сұпитидә өтиду.

Тәбиәтни қоғдайли!

1-тапшурук. Тиңшаш вә тәһлил.

Назирқи күндө Қазақстанда экология вә тәбиәт мәсилиси – наһайити муһим мәсилиләрниң бири. У телерадиода, Интернет торида, хәлиқ арисида һәртәрәплімә музакирә қилиниватиду.

Силәрниму бу мәсилә ойландуруushi лазим. Сәвәви, силәр туғулған йерицларниң тәбиитини қоғдашқа мошу яштин башлап тәйяр болушуңлар керек. Мошу мавзуга бағлиқ синипицлар билән биллә видеодискини көрүңлар.

Қазақстан экологиясі

?! Видеодискиниң муәллипи – мектеп оқуучиси Махмутова Гүлзат.

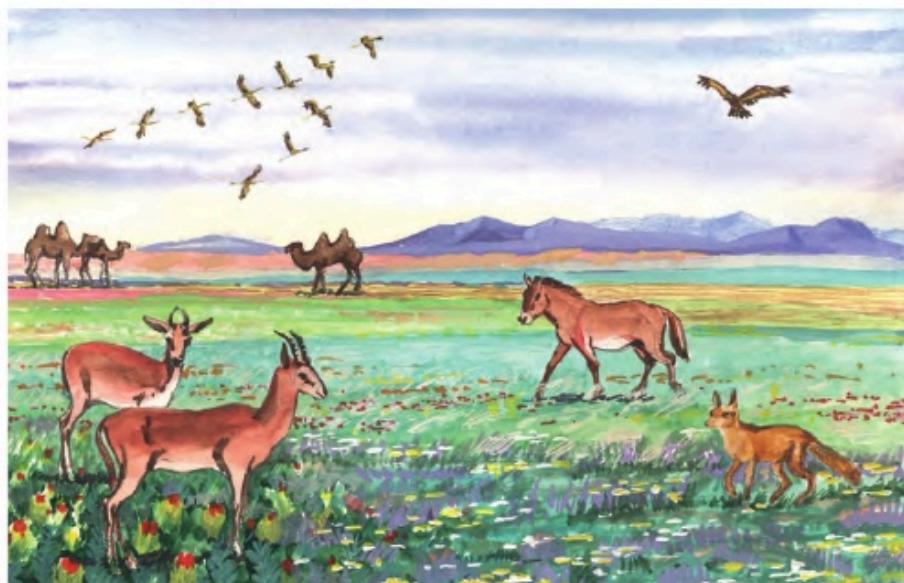
Төвәндікі соалларға жавап беріңдер:

- Видеодискида муәллип қандақ мәсилини көтөргөн?
- Қандақ көрүнушлөр силәрни қаттық ойланудурди?
- Силәр туғулған йериңдарни гүлләндүрүш учун, назирдин башлап қандақ ишларни қылған болаттиңдар? Пикриңдарни ейтиңдер.
- Өз Вәтениңдарға, йериңдарға деген муһәббитиңдарни музыка арқылы көрситишкә боламду?

Вәтән

Сөзини язған: М. Абдуррахманов Музыкасини язған: С. Зәйналов

Бегинда ойнап яйраймән, Әй, Вәтиним, бөшүгүм,
Тегинда асман бойлаймән. Шатлиғимсән, күлкәмсән.
Вәтән, ескәшкә қойнуңда, Қериндашлик дияри,
Сөйүп, меңриңгә тоймаймән. Гүлләнгән үр өлкәмсән.

Ашлиқлириң алтун рәң,
Далалириң бәк көркәм.
Тәшналиқ ашар көрсәм,
Дилға арам мәнзирәң.

??! Нахшиниң аһацини есиңларға елип, шеирни тәкрапар оқуңлар.
Төвәндикі соалларға жавап беріңдер:

- Немишкә муәллипләр нахшиниң намини «Вәтән» дәп атиған?
 - Нахшида тәбиәтниң қандақ көрүнушлири тәсвирләнгән?
 - Аһаңи қандақ ритмда вә қандақ ниссиятта орунлиниду?
- Берилгән сөзләрдин дурусини тепиңдер.

толғандуруп	муһәббәт билән	алдири- май	чапсан	сир белүшүп
-------------	-------------------	----------------	--------	----------------

2-тапшурұқ. Тәтқиқат. Тәһлил.

??! Синипиңлар билән биллә нахшиниң иккінчи мисрасини аһаңи билән қошуп, түйгу билән, ниссиятлиқ орунлаңдар.
Төвәндикі соалларға жавап беріңдер:

- Композитор нахшида қандақ музыкилиқ бәдийінен пайдаланған? 2-синипта өткөн бәдийінен пайдаланған? 2-синипта өткөн бәдийінен пайдаланған?

Музыкилиқ бәдийінен пайдаланған ятиду.

Штрих дегинимиз авазни һәрхил чиқириш усули. Бир аваз яки бирнәччә аваз қатари һәр түрлүк йоллар арқылы чиқирилиди. Авазни үзмәй давамлаштуруп, һәр авазни бөләк һәм үзүп-үзүп чиқиришқа болиду. Бу авазни һәрхил чиқириш усуллири штрих дәп атилиди.

• **Легато** (*итал. legato – «бағлиниш»*) – тавушлар үзмәй давамлишип, бағлинишилик түрдә орунлиниду, нота йезилишида лига билән бөлгүлиниду.– 1-цлгә.

• **Нонлегато** (*итал. nonlegato – «бөләк»*) – һәр тавуш бөләк орунлиниду, нота йезилишида бөлгүсі йоқ.– 2-цлгә.

- **Стаккато** (*итал. staccato* «цзун») – тавушлар узүлүп, қисқа түрдө орунлиниду, нота йезилишида нотиниң үстигө яки астиға чекит қюолиду. – 3-члгэ.

Йезилиш түрлириниң үлгиси:

1.

2.

3.

?! •

- Улгиге қарап, синипицлар билән биллә штрихларни орунлаңдар.
- Мавзу бойичә тиңшиған вә үгәнгән «Сыбызғи, сазсырнай», «Нәй» «Көңүллук сәяһет», «Япурай», «Вәтән» нахшилири қандақ штрихлар билән орунлиниду?

3-тапшуруқ. Нахшини орунлаш.

Тәбиитим

Сөзини язган: А. Асылбек

Музыкисини язган: Ә. Бұшкова

1. Алтын үя – табигатым, бесігім,
Сенде алғаш аштым өмір есігін,
Шырағымсың, жыр-әнімсің.

Қайтурмиси:

О, адамдар, табигатты қорғаңдар:
Өзен, көлдер, асқар таулар, ормандар –
Туған жерім, думан елім.

2. Байтақ далам – тіршілігім, тынысым,
Шалқар байлық, сарқылмайтын ырысым,
Алтын таңым, жарқын әнім.

Қайтурмиси:

3. Жарқын жазым – табигатым, жайлауым,
Гүл бағында сандуғаштай сайрауым,
Ән тынбасын, ел тыңдасын.

Қайтурмиси.

?! •

- Нахшини үгининцлер.
- Нахшиниң мәзмунига кеңүл бөлүнцелар. Нахшида қандақ мәсилә көтирилгенді?
- Силәр бу мәсилини йешишкә тәйярму?

4-тапшурук. Ижадий оюн.

«Тәбиәтни қоғдайли!»

(оюн)

Оюн шәрти. Оқуучилар «Тәбиәтни қоғдайли!» мавзусыға бегишланған видеодискини көриду. Һәрбир топ «Тәбиәтни биллә қоғдайли!» дегендеген *чақириққа* аһаң чиқириду. Тәбиәтни қоғдашқа бағылғып, ихчам режә түзүп, тоңуштуруулум өткүзиду вә уни қоғдайду. Режисини тоңуштуруш жәриянида дәристө өткән аһаң билән нахшиларни көп пайдиланған топ йеенип чиқиду.

**БИЛИМИҢЛАРНИ
ТӘКШҮРҮҮЛЛАР**

I. Тапшуруқларни орунлацлар

1. Соалларниң дурус жағавини төпиңлэр.

Соал	Жавап		
1. Тәбиәт дегинимиз немә?	1	Өсүмлүклөр, құдуқ, йәр, дәрәк	
	2	Булақ, көрүк, йәр, көл, чөп	
	3	Жан-жәнисиләр, өсүмлүклөр, йәр, су, адем	
2. Тембр дегәнни қандақ чүшинисиләр?	1	Аваз сүпитини (рәңдарлигини) көрситидиган уқум	
	2	Тәбиәтниң аваз чиқиридиган түри	
	3	Күй челиштики усул	
3. Қандақ регистрларни билисиләр?	1	Көтираңгү	
	2	Жуқури, оттура, төвөн	
	3	Іәр турлук	
4. Сыбызги өсвави немидин ясилиду?	1	Қомучтин яки ягачтин ясилиду	
	2	Төмүрдин	
	3	Лайдин ясилиду	
5. Нәй өсвави немидин ясилиду?	1	Қаттиқ бесилған қәғәздин	
	2	Ягачтин	
	3	Пиширилған лайдин ясилиду	
6. «Штрих» дегәнни қандақ чүшинисиләр?	1	Аваз чиқириш усули	
	2	Музыкиниң түри	
	3	Музыкилық өсвап	
7. «Япурай» дегән сөз немини билдүриду?	1	Қазақ хөлқиниң нахшиси	
	2	Қазақ хөлқиниң күйи	
	3	Көлниң чирайлиқ көрүнүшигө һәйран қелип ейтілған сөз	

2. «Кемпирқосақ» нахисиниң қайтurmисидики көп чекитниң орниға керәклик сөзләрни қоюп, дәптириңларға йезиңлар:

Қызыл түсі ... ,
... түсі сарғалдақтай,
Көгілдірі көк ... ,
Көгі ... жарасқандай,
Ел қызыға ... ,
... ғажап қандай?!

3. «Яш өсмүрләр поэзи» нахисиниң иккінчи куплетидики көп чекитниң орниға керәклик сөзләрни қоюп, дәптириңларға йезиңлар:

Мәхсөт ениқ, яш ... ,
... қоюң сиз
Машинистму ... ,
... биз!

4. «Сыбызғи» нахисиниң кайтurmисидики көп чекитниң орниға керәклик сөзләрни қоюп, дәптириңларға йезиңлар:

, қурай, ағаштан
Тұтікше бол
Үрмелі, ... ,
Дыбысы ... сызылған.

ЯХШИДИН ҮГӘН, ЯМАНДИН ЖИРКӘН

Өдөплик – адәмгәрчиликниң
бәлгүси.

(Мақал)

Беләктин:

- лад (уйғунлук) чүшөнчисини;
- музыкидикى кәйпиятни нис қилишни (мажор-минорлик ладлар);
- мажор-минорлик ладларни селиштурушни;
- музыкидикى қариму-қаршилиқни пәриқләшни; (көңүллүк-муңлук, тез-аста, фортепиано);
- хәлиқ нахисини, термени, айтыс орунлашни

үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- музыкилиқ лад;
- мажор;
- минор;
- йерим нота;
- *ля, си* нотилири;
- термечи (тәрмичи).

Аталгулар билән чүшөнчиләр:

- жанр – жанр – жанр – genre;
- кариму-қаршилик – қарама-қайшылық – контраст – contrast;
- мажор – мажор – мажор – major;
- минор – минор – минор – minor;
- көңүллүк – көңілді – весело – funny;
- муңлук – мұнды – грустно – sad.

5-дәрис

Музыкидикі кәйпият

1-тапшурұқ. Синипта музакирә қилиш.

??!

- Берилгән сүрәттиki оқығучиларниң иш-хәриkitиге қандақ баһа бәргөн болаттиңлар (дурус, хата, яхши, яман)?
- Өзәңларни мошу оқығучиларниң орниға қоюп көрүңлар. Мощундақ вәзийәттө немә қилаттиңлар?
- Оқығучиларниң иш-хәриkitиге бағлиқ сүрәтләрни жүп-ләп бириктүрүңлар.
- Һаятта яхшидин үгинидиган, ямандин жиркинидиган қандақ мисалларни көлтүргөн болаттиңлар?

Байқамсиләр, һаятниң һеммиси кариму-каршилиқтардин ибарәт: күн – түн, ақ – қара, яхшилиқ – яманлық, яз – қиш. Қариму-қаршилиқ музыкидиму учришиду.

Мәсилән, көңүллүк – муңлук, тез – алдиrimай, форте – пиано.

2-тапшурук. Музыка тиңшаш вә тәһлил.

Әзиз достлирим

Сөзи вә музықисини язған: Н. Кибиров

Биз мәктәптә оқуымиз,	Кәлгин, достлар, ойнайли,
Муәллимни тиңшаймиз.	Мәктәпниму ойлайли.
Келәчек бәхит үчүн,	Оюнға көп берилип,
Дайим өла оқуымиз.	Оқуштин биз қалмайли.

Қайтурмиси:

Әзиз достлирим,
Мәктивимизгә рәхмәт.
Әзиз достлирим,
Ата-аниға рәхмәт.

Қайтурмиси:

Биз оқуған мәктәпкә,
Муәллимләргә рәхмәт.
Бизни баққан, өстүргөн
Ата-аниға рәхмәт.

Қайтурмиси.

?! •

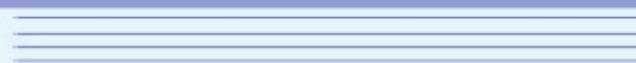
- «Әзиз достлирим» нахисиниң аһасини тиңшаңдар.
- Нахшиниң аһаси силәргө қандақ кәйпият бегишлиди (хошаллиқ, муңдуқ, көңүллүк, көңүлсиз)?
- «Әзиз достлирим» нахиси қанчә музыкилиқ бөлүмдин ибарәт (куплет, қайтурмиси, куплет, қайтурмиси)?
- Видеодискидін «Әзиз достлирим» нахисиниң толук нусхисини тиңшаңдар, алған тәсиратиңдар билән белушүңдар.

Көңүллүк кәйпият бегишлайдыған музықи-
ни **мажор** дәп атайду. Мажор «көңүллүк, хошал-
лик» дегендеген мәннан билдүриду. «Әзиз достлирим»
nahиси мажорлық ладта йезилған. **Лад** деги-
нимиз авазларниң өз ара уйғунлишиши (масли-
шишchanлиғи).

3-тапшурук. Нахша үгиниши.

?! •

- «Әзиз достлирим» нахисиниң қайтурмисини үгиниңдар.
- Нахшини көңүллүк, ниссиятлиқ орунлаңдар.
- Өзәңларга тонуш көңүллүк ейтидыған нахшиларни есиң-
ларга чүшириңдар.

- Берилгөн нахшилар қандақ кәйпиятта (көңүллүк-муңлук) орунлиниду?

«Кемпирқосақ» (<i>«Hasan-hүсән»</i>)	«Көңүллүк сәяһет»	«Болайличу мошундақ»	«Уссул ойнайли»
---	----------------------	-------------------------	--------------------

4-тапшуруқ. Орунлаш вә импровизация.

Нахша мусабиқиси

(оюн)

Қайтурмиси.
Әзиз достлиrim,
Мәктивимизгө рәхмәт.
Әзиз достлиrim,
Ата-аниға рәхмәт.

Оюн шәрти:

Икки топқа бөлүнүңлар. Індербир топ өзиниң дирижёрини сайлайды. Дирижёр өз топиниң нахисиниң мисралирини контрастлық (қаттиқ – аста, алдиримай –тез) орунлинишини назарəт қилиду.

1-оюн (қаттиқ – аста)

- *1-top* – нахшиниң биrinчи, үчинчи құрлирини қаттиқ үн билəн (*forte*) орунлайды.
- *2-top* – нахшиниң иккинчи, төртинчи құрлирини аста (*piano*) орунлайды.

2-оюн (тез – алдиримай)

- *1-top* – нахшиниң биrinчи, үчинчи құрлирини чапсан орунлайды.
- *2-top* – нахшиниң иккинчи, төртинчи құрлирини алдиримай орунлайды.

5-тапшуруқ. Тонуштурууш вә баһалаш.

- Топ билəн орунлашни селиштуруңлар, баһалаңлар.

Музыкидикі кәйпият (муңлук) (давами)

1-тапшурұқ. Тиңшаш вә тәһлил.

Елим-ай (қазақ хөлиқ нахшиси)

1723-жили ғемсиз яшаватқан қазақ елигө жоңғарлар туюқсиз һүжүм қилип, шәпқәтсиз қирип ташлиди. Қазақ хөлқиниң тарихида бұ «Ақтабан шубырынды» дәп аталған һәсрәтлик дәвир. Қазақ хөлқиниң «Елим-ай» нахшиси – мошу чағда йезилған, хөлиқниң муң-зари ипадиләнгән тарихий нахша.

- Сүрәт вә видеодискидик тарихий дәвир тогрилиқ пик-рицлар билән ортақлишиңдар.
- Немә сәвәптин бұ дәвир «Ақтабан шубырынды» дәп аталған?
- Нахша сүрәт билән видеодискидик көрүнүшләрни қандай аһаңлар арқылык йәткүзгән (муңлук, зарлинип)?

2-тапшурук. Нахшини үгининш.

Елим-ай

(қазақ хәлиқ нахшиси)

1. Қаратаудың басынан көш келеді,
Көшкен сайын бір тайлақ бос келеді.
Елім-ай, елім-ай.
2. Ел-жұртынан айырылған жаман екен,
Екі көзден мөлтілдеп жас келеді.
Елім-ай, елім-ай.

??

- «Елим-ай» хәлиқ нахшисиниң сөзлиригә дикқет қилинцілар, аһацини үгининдер.
- «Елим-ай» хәлиқ нахшиси нәччө музыкилиқ бөлөктин ибарәт (куплет, куплет-қайтурмиси)?
- «Көшкен сайын бір тайлақ бос келеді» дегендеген сөзләрниң мәнасини қандақ чүшинисилдер?

«Елим-ай» хәлиқ нахшиси минорлық ладта йезилған.
Минор көңүлсіз, мұңлуқ дегендеген мәналарни билдүриду.
Минорлық ладта көтиреңгү кәйпиятни тәсвирләйдиган нахшиларму учришиду. Мәсилән: «Күміс қумганай», «Қоғалы-ай» қатарлық қазақ хәлиқ нахшилири.

3-тапшурук. Орунлаш.

Ка - ра - тау - дың ба - сы - наз.

??

- «Елим-ай» хәлиқ нахшисиниң дәсләпки мисрасини нота билән орунлацьлар.
- Нахшидикі *ля, си* төртлүк нотилириниң йезилишига дикқет қилинцілар.

Нахшиниң ахирқи нотиси йерим нота – .
Йерим нотиниң узақлиғи 1 вә, 2 вә дәп санилииду.

4-тапшурук. Тонуштуруш.

- Төвәндикі нахшилар қандак ладта йезилған?

«Әзиз достлиrim»	«Сыбызғи, сазсырнай»	«Елим-ай»	«Кемпир-қосақ»
------------------	----------------------	-----------	----------------

- Синипдашлириңдар билән биллә мажор вә минор ладлардиди өзәңдерға тонуш нахшиларни орунладап, тонуштуруңдар.

Терме – ибрәт, вәсийәт

1-тапшурук. Синипта музакирилишиш.

Музыкалық сәнъетниң силәр билидиган (нахша, саз, уссул) түрлиридин ташқири кейинки дәрисләрдә тонушидиған башқиму түрлири бар.

Сәнъетниң мошундақ бирнәччә түргә бөлүнүши жанр дәп атилиду. Жанр (*genre*) француз тилидін тәржимә қылғанда, **түр** деген мәнани билдүриду.

- ?! •** Сүрәттиki сәһnidә музыкалық сәнъетниң қандак жанрлири көрситилгенді?
- Терме жанри һәкқидә немиләрни билисиләр?

«Терме» аталғуси қазақ хөлқиниң «әң есил, әң мәналиқ ибрәт-вәсийәт сөзлирини терип ейтиш» дегән мәннаны билдүриду. Термени аһаңға қошуп ейтиду вә уни ижра қылған адәмни термечи дәп атайду. Адәттә термечи аһаңни өзи таллайды.

2-тапшурұқ. Орунлаш.

Жақсы менен жаман (терме)

A. Рахметов

Жақсы адамның жалпыға
Жарқын болар қабағы.
Кеудесіне сыйғызар
Байтақ жатқан даланы.
Жабырқаған жан көрсе,
Оларға қамқор болады.
Еңбекке әр кез үмтүлыш,
Үәдесінде тұрады.
Осындай жақсы адамды
Көргендер мақтап жырлайды.

Жаман адамның жалпыға
Ашылмайды қабағы,
Көңілі тар, қызғаншақ,
Көре алмайды басқаны.
Жабырқаған жан көрсе,
Өз пайдасын ойлайды.
Отірік, ұрлық, алдаумен,
Жаман жолды таңдайды.
Айтындаршы өздерің,
Мұндайды кімдер мақтайды!?

- Термеда адәмниң қандак яхши вә яман хисләтлири аталған?
- Термени аһаңи билән орунлаңлар.
- Силәр қандак ойлайсиләр, термеда асасий дикқәт аһаңға бөлүнгөнму яки сөзигиму?

- Термеда адёттикидәк қайтurmиси учраштиму?
- Терме жанриниң нахша жанрлиридин пәрқи немидә?

3-тапшурук. Музыкини тиңшаш вә тәһлил.

Ата-аниниң қәдри

(ұзғандар)

Майлықожиниң термеси

Атасы жақсы қандай-ды,
Перзент қамын ойлайды.
Перзентім адам болсын деп,
Қылышына тоймайды.
Анасы жақсы қандай-ды,
Қамқорлығы таудай-ды.
Қалқам деп шықса алдыңнан
Кеуденде қайғы қалмайды...

??!

- Видеодискидики Майлықожаниң термесини икки ижрасынан орунлишида тиңшашылар.
- Термеда ата-аниниң балиға, ақиниң укига ғемхорлуғи қандақ баян қилингандар? Синипдашлириңдер билән пикир алмаштуруңдар.
- Терме домбра, қобыз, сырнай (баян) яки эстрадилық жөр болушта орунлиниду. Силәргә тиңшиған термениң қайси нусхиси яқты?

4-тапшурук. Шеир йезиш.

1. Шеирниң мәзмуни билән қапийисиге қарап, лайик сөзләрни орнига қоюңдар.

Үлгө:

Жақсы бала қандай-ды

Сабағынан ... (болмайды, қалмайды, бармайды, алдайды).

Жаман бала сабаққа

Ауырдым деп ... (болмайды, қалмайды, бармайды, алдайды).

2. Синипдашлириңдер билән топларға белүнүп, оқуғучиларниң яхши вә яман хисләтлирини тәсвирләйдиган шеир йезиңдер.

5-тапшурук. Тонуштурууш вә баһалаш.

Іәрбір топ өзиниң язған шеири билән тонуштуриду, бир-биригө баға бериду.

8-дәрис

Айтыс – сөз мусабиқиси

1-тапшурұқ. Мұнаким қилиш.

?! Силәр қазақ хәлқиниң айтыс сәнъити һәккідә аңлиған болсаңдар керек. Сүрәткә вә видеодискиға қарап, айтыс тоғрилиқ пикрицлар билән белүшүңдар. Айтыс жанри һәккідә чүшәндүрүш үчүн, төвәндикі тирәк сөзләрни пайдилиницлар: *сөз мусабиқиси*, *жұп болуп мусабиқилишиш*, *ақынлар, ипровизация, йеңиш-йеңилиш*.

Айтыс аталғуси «ейтишиш» дегендеген сөздин чиққан. У шеир сөз мусабиқиси дегендеген мәнани билдүриду. Айтысқа тапқур, билимлик, назиржавап ақынлар катнишалайду. Тәсирлик болуш үчүн, ақынлар сөзлирини ахаңға қошуп, домбра өсвави билән жор болған.

2-тапшурұқ. Импровизация.

- «Мәктивим мениң» мавзусида ипровизациялык шеир иезиңдер.
- Шеирниң мәзмуни билән қапийисигө қарап, мону сөзләрни қоюңдар: *маңганда, дәптирим, һойламда*.

Мәктивимгә ...,
Колда китап

Бұғ-буғ қилип ...,
Сайрап қалар көптиrim.

3-тапшурук. Орунлаш.

Жигит билөн қизниң айтыси

Жигитләр:	Қизлар:
Көне, айтысты бастайық, Ақындарға үқсайық. Жақсы болса сабағың, Саған мақтау табайын.	
	Бастасақ, біз де бастайық, Ақындарға үқсайық. Айналайын қарағым, Жақсы менің сабағым.
Үлдар біздер ... Үзілісте ... Сынды қабыл аламыз, Біз ақылды баламыз.	Үлдар неге шулайды? Үзілісте зулайды, Тап-таза болып жүрмейді, Қашан алға өрлейді?

- ?! • Қизларниң айтысинан жигитләр давамлаштуруп тұгитиду.
• Айтыс аһаации «Әзиз достлирим» нахисиниң қайтур-
мисига селип орунлаңдар.

4-тапшурук. Тәтқиқат.

Айтысниң түрлири көп: ақынлар айтыси, қиз билөн жигитниң айтыси, қайым айтыс, бәдик айтыс, тепишишмақ айтыс. Силәр аңлимифан айтысларниң бир түри – бәдик айтыси. У қазақ хөлқиниң қедимий урпадитиге бағлиқ пәйда болған. Мал бекиши билөн наят көчүргөн қазақ хөлқи мал ағригиниң егиси бәдик дәп

ойлиған. Шу бәдикни малдин чиқириш үчүн, уни үркүтүп, нахшилар билөн таққа, еқиватқан суларға, шамалларға вә б. яқларға көч-көч дәп көчөргөн. Вақит өткөнсири, бу урп-адәтлөр унтулуп, яшларниң хушхой чақчақлириға айланди.

5-тапшурук. Орунлаш.

«Бәдик» оюни

1. Барады бәдік кетіп-ау, найзағайға-ау,
Жарқылда, гүрсілдеген-ау, найзағайға-ай.
Көш, көш, көш, көш.
2. Барады бәдік кетіп-ау, асқар тауға-ау,
Қар басқан биік тауға-ау, биік тауға-ай.
Көш, көш, көш, көш.

- «Бәдик» нахисиниң аһаини үгиниңлар.
- «Көш-көш» сөзлирини берилгендеген нотилар билөн орунлаңлар.

Көш, көш, көш, көш

- Иккі топқа бөлүнүп, бәдикни тағ билөн чақмаққа көчириңлар.
- «Көш-көш» сөзлирини чақмаққа көчөргендө, қисқа (стакатто), таққа көчөргендө, созуп орунлаңлар.
- Өзәңларму бәдикни еқин суға, шамалға көчириңлар.

6-тапшурук. Тонуштуруш вә баһалаш.

Синипдашлириңлар билөн биллә ишиңларни тонуштуруңлар вә баһалаңлар.

Яхшилиқ қилишни биләйли

1-тапшурук. Шеирни тиңшаш.

Жақсылық көрсем өзімнен

A. Рахметов

Жақсылық көрсем өзімнен,
Жамандық көрсем өзімнен.
Жетелер жақсы-жаманға
Адамның ісі өзінен.
Қолыңдан келсе, сен егер,
Қиналғанға көмек бер.
Жақсылық жасай білсеңіз,
Жаманға көмек берсеңіз,
Жасаған әрбір жақсы ісің
Алдыңдан шығар, білсеңіз.

- «Жақсылық көрсем өзімнен» шеирини ипадилик оқуцлар.
• Синипдашлириңдар билән биллә мәзмунини муһакимә қилиңдар.

Яхшилиқ қилған адәмгә адәттә «Рәхмәт!», «Ярай-
сән!», «Бәхитлик бол!», «Алдинқи қатардин көрүн!»
дегендегендеген сөзлөрни ейтиду. Ойлиниңдар! Өзәңларға бу
сөзләр көп ейтиламду?

2-тапшурук. Орунлаш.

Топлук сәнъет мусабиқисигә қатнишиңдар, өткөн
мавзудики нахша, терме, айтысни тәкраблаңдар.

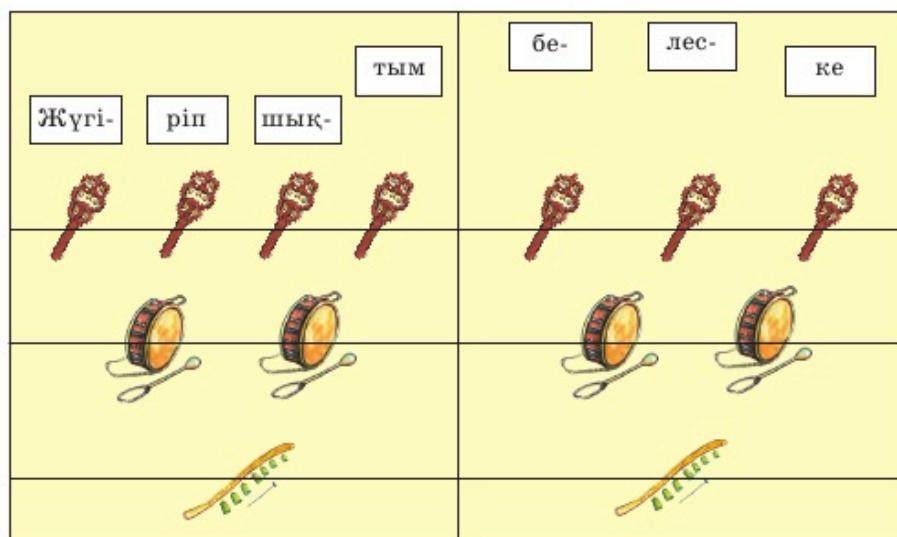
Шәрти:

1-top. «Елим-ай» нахисиниң тарихини ейтип, нах-
шини топ билән ниссиятлик орунлайду.

2-тап. «Жақсы мен жаман» термесидин яхши адәмнің хисләтлирини тәрипләйдү. Термени бирла ижрачи орунлайду. 2-, 4-, 6-, 8-мисралириниң ахирқи сөзи топ билән орунлиниду.

3-тап. «Жұғіріп шықтым белеске» намлиқ қазақ хәлиқ нахисиниң қайтурмисини уруп чалидиган өсвапларниң жор болушыда орунлаңдар. Төвөндө берилгән ритм үлгиси сақлинини лазим.

3-тапшуруқ. Ипровизация.

- Мәктивицлар билән синипдашлирицилар тогрисида қайым айтыс түзүп, өзәңларға яққан аһаңға қошуп ейтиңлар.

Қайым айтыс дегинимиз айтысниң қисқа түри.
Шеирниң 1- вә 2-мисралири тәкрабарлинип, асасий пикір 3- вә 4-мисралирида ейтилиду.

Улға:

Мәктивимгә маңғанда,
Қолда китап, дәптиirim.
Бүг-бүг қилип нойламда,
Сайрап қалар кәптиirim.

Өзәңлар аяқлаштуруңлар.

Мәктивимгә маңғанда,
Қолда китап, дәптиirim.
.....
.....

БИЛИМИҢЛАРНИ ТӘКШҮРҮҮЛЛАР

I. Тапшыруқларни орунлаңдар

1. «Өзиз достлирим» нахисиниң чүшүп қалған сөзлирини толуктуруулар.

Өзиз достлирим

Өзиз ... ,

... рәхмәт.

Өзиз достлирим,

Ата-аанира

2. Соалларға жавап беріңдер.

- Қазақ хөлқиниң тарихида һәсрәтлик, басқунчилік дәвирдә қайси тарихий нахша дүнияга келди?
- Берилгендеги нахшилар қандак ладта йезилған?

«Япурай» «Яш өсмүрлөр поэзи» «Тәбиәт» «Елим-ай»

3. Йерим нотини қөрситиңдер.

II. Тест соаллири

1. Тавушларниң өз ара масли- 3. Сөз мусабиқиси ... – шиши.

- A. лад
B. жанр
C. дирижёр
D. өлчәм
E. нотиларниң узақлиғи

- A. терме сөнъити
B. нахша сөнъити
C. айтыс сөнъити
D. күй сөнъити
E. уссул сөнъити

2. Терме дегинимиз ... –

- A. сөз мусабиқиси
B. нахшиниң куплети
C. шеир
D. ибрәт, вәсийәт
E. мақал-тәмсил

4. Музыка сөнъитиниң бирнәч- чә түргө бөлүнүши

- A. жанр
B. лад
C. қариму-қаршилиқ (кон- траст)
D. мажор
E. минор

ВАҚИТ

7 КҮН 1 ҺӘПТӘ

Дүшәнбә Сөшәнбә Чаршәнбә Пәйшәнбә Жұмә Шәнбә Йәкшәнбә

До ре ми фа соль ля си

24 саат - 1 тәвлүк

30-31
күн
1 ай

Іәр саат, іәр күн, іәр һәптә,
Бекінар бир өмүр саатқа.
Вақти йетип пишиду,
Қазандики тамақму.

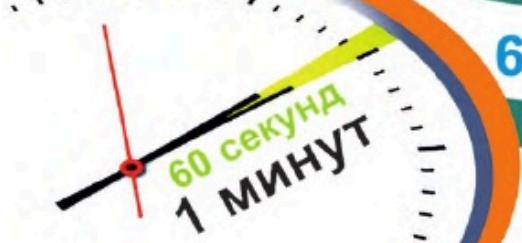
(Темирбай Алмас)

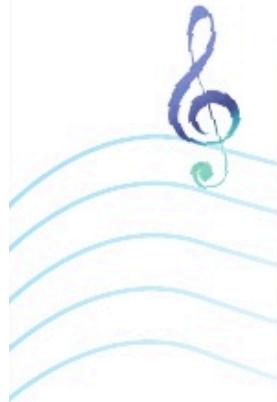
60 минут

1 саат

1 минут

60 секунд

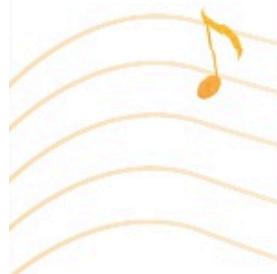

Беләктин:

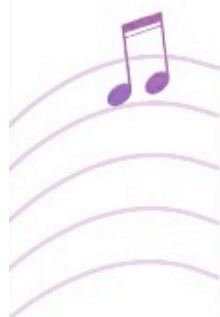
- музыка билән вақит арисидики бағлинишни;
- музыкидики вақит тәсвирини сезишни;
- музыкилиқ программа мәзмунини ениклашни;
- кона музыкилиқ өсвапларни ақритешни;
- оркестр, дирижёр, музыкилиқ өлчәм уқымлирини

үгінисиләр.

Музыкилиқ сават:

- программилиқ музыка;
- қазақ хәлқинин өсваплири;
- кона музыкилиқ өсваплар;
- жетиген;
- музыкилиқ өлчәмләр – $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$;
- оркестр;
- дирижёр;
- төртлұқ пауза;
- йерим пауза.

Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- вақит – уақыт – время – time;
- музыка – музыка – музыка – musik;
- оркестр – оркестр – оркестр – orchestra;;
- пауза – пауза – пауза – pause;
- дирижёр – дирижёр – дирижёр – conductor.

Музыка вә вақит

1-тапшыруқ. Әхбарат издәш.

?! •

- Берилгөн сүрөтләргө қарап, вақит өлчәмлирини атаңлар.
- Мону чақмақларниң ичидин әң қисқа вә әң узак вақит өлчәмлирини көрситиңдер.

C					D
---	--	--	--	--	---

M				T
---	--	--	--	---

C			T
---	--	--	---

T					K
---	--	--	--	--	---

H				Ә
---	--	--	--	---

A	
---	--

Ж		L
---	--	---

- Қандай ойлайсиләр, музика арқылық вақитни көрситишкә боламду?

2-тапшурук. Музыка тиңшаш вә тәһлил.

Время, вперед! (Вақит, алға!)

Музыкисини язган: Г. Свиридов

??

- Композитор Г. Свиридовниң «Время, вперед!» («Вақит, алға!») намлық оркестрга бегишланған сюитисини тиңшашылар.
- Тиңшигандың өсөрдө музыка вақит илдамлигини қандақ көрсөткөн (аста, тез, наайити тез)?
- Музыка силәргө қандақ кәйпият бегишлиди? Алған тәсиратындар билән белүшүндер.
- Сүрөткө қарап, вақит илдамлигига бағлиқ сөһбәт қурундар.

Композитор Г. Свиридовниң музыкасы – мәңгү тохтимайдын вақитқа мәхсус йезилған өсөр. Қандақту бир мавзууга мәхсус йезилған музыкини *программилік музыка* дәп атайду.

3-тапшурук. Орунлаш.

Нәй, балилар, балилар!

Сөзини язган: Э. Исламов

Музыкисини язган: И. Исаев

1. Нәй, балилар, балилар,	Нәрнәрсиниң шәрти бар,
Жүрүш сәптин қалмаңдар.	Оқумисақ, уят, harp.
Вақит дегендеген қис биздә,	Оюн қепи аталмай,
Ишләп, оқуп һармаңдар.	Нәрдем үлгө болуп қал.

2. Тоқчилик биздө нәдин,
Мол hosул сехи йәрдин.
Үгәнмисәк пәрваз йоқ,
Байлиқ тәпти – қосақ тоқ.

3. Іәрким йолни таңл иса,
Ана сүтин ақл иса.
Кимму хошал болмисун,
Жутни алға башл иса.

Билимликтә жүръетлик,
Йоқилиду күлпәтлик.
Мәгрүр қәдәм басиду,
Іәрдәм ачқуч тапиду.

Іәй, балилар, балилар,
Жүрүш сәптин қалмаңлар.
Бизгә бәргән дағдам йол,
Ишләп, оқуп һармаңлар!

?! • Нахшини һиссиятлиқ орунлаңлар.

4-ташшурук. Тәтқиқат.

Худди вақит охшаш, музыкиниңмұ өз өлчими болиду. Силәр орунлиған «Іәй, балилар, балилар!» нахшисиниң өлчими – $\frac{2}{4}$. Бу өлчәм бир тактниң ичилики узақлиқниң иккі төртлүк нотига (1-, 2-) санилидиғанлигини көрситиду. Әгәр өлчәм $\frac{3}{4}$ болса, у вақтида бир тактниң ичилики 3 төртлүк нотига (1-, 2-, 3-) санилидиғанлигини көрситиду. Муәллиміңлар билән биллә $\frac{2}{4}, \frac{3}{4}$ өлчәмлирини оң қолуңлар билән көрситиңлар. Улгиге қараңлар: $\frac{2}{4}$ өлчими $\frac{3}{4}$ өлчими

5-ташшурук. Ипровизация.

Саат тили

(импровизациялык оюн)

Оюн шәрти: Берилгән нотига қарап, saatniң чи-
килдишини иккі аваз билән орунлаңлар. Өз ара дири-

жёрни сайлаңлар. Дирижёр $\frac{2}{4}$ өлчимигө бағлиқ ритмни һәм астилитаңайду, һәм чапсанлиталаңайду.

Сырт - сырт, сырт - сырт, сыр - тыл - дап, Са - гат т - зи со - га - ды.

Сырт - сырт, сыр - тыл - дап, Са - гат со - га - ды.

6-тапшурук. Орунлаш вә баңалаш.

- Синипдашлириңлар билән орунлаңлар вә баңалаңлар.

Музыка вақит қайнимида

1-тапшурук. Тиңшаш вә тәһлил.

Гөрөгли («Көрөгли»)

Дәвлеткерейниң күйи

Гөрөгли батур тоғрисида аңлидиңларму? Өзәң-ларға тонуш Алпамыс, Қобланди батурлар охшаш Гөрөглима елини, йерини қоғдиган қәһриман. Гөрөгли батур һәққидә жыр-терме, күйләр йезилған. Батурниң

әрлигини күй арқылык йөткүзгөн композиторларниң бири – күйчи Дәвлеткерей Шығайогли.

?! •

- Дәвлеткерейниң «Героғли» күйини йеккә орунлинишида тиңшашылар.
- Батурниң күйидә тәсвиirləнгөн қияпитини тәриплəнлəр (мə силəн: назук – күчлүк, қəһəрлик – гəзəплик вə б.).
- Бүгүнки күндə Дәвлеткерейниң «Героғли» күйини дombri-dila əməs, шундақла оркестр вə эстрадилик ансамбльларниң орунлишидиму тиңшашыка болиду. Дуняның йүзигө тонулған «Улытау» топиниң орунлинишида «Героғли» күйини тиңшашылар.
- Күйниң йеккә домбра билəн вə этно-рок топиниң ижрасидику охшашлықтарни вə пəриқлəрни ейтип беринчелəр.

2-тапшыруқ. Мұнакимә қилиш.

?! •

- Сүрəткə қарап, Дәвлеткерейниң «Героғли» күйини ижра қылғучиларни қайси заманниң ижрачилариға ятқузған болаттыңлар (бурунки, бүгүнки, келəчəк)?
- «Героғли» күйиниң заманивий нусхиси силəргə яқтиму?
- Келəчəктə «Героғли» күйини силəр қандай əсваллар арқылык йөткүзгөн болаттыңлар (домбра, синтезатор, скрипка, гитара)?

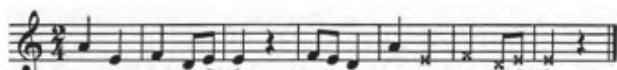
Эстрадилик музыка – көпчиликкə бегишлиланған тиңшашыка йеник музыка.

3-тапшыруқ. Ипровизация.

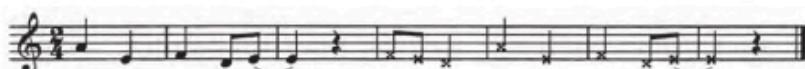
?! •

- «Героғли» күйиниң эстрадилик нусхисидику йошурунған нотилирини тепип, уни аяқлаштуруңлар. Иккى топқа белгүнүп, төвөндə берилгөн үлгидики нотиларни -диң, bogumi билəн орунлаңлар.

Биринчи топ:

Иккинчи топ:

Мону бәлгү музыкида төртлүк пауза дәп атилиду. Пауза грек тилида *сукт*, *вақитлиқ сукт* деген мәнани билдүриду. Музыкида пауза тәнәпүс қилиш, дәм елиш бәлгүси сұпитидә қоллинилиду. Паузидики узақлиқни санаш нота узақлиқлирини санаш билән охшаш. Мәсилән: Төртлүк пауза 1 вәгә санилиду. Йерим пауза - 1 вә, 2 вәгә санилиду.

4-тапшурук. Тонуштурулум.

- Топлук ишиңдар билән тонуштуруңлар.

5-тапшурук. Орунлаш.

Азат Вәтәндә

Сөзини язған: Т. Намәтов

Музыкасина язған: И. Исаев

1. Улук, азат Вәтәндә,
Құвәт елип тәнгө.
Өсмәктилиз әркин, шат
Биз бәхитлик яш әвлат.

2. Астана – пайтәхтимиз,
Құндәк нурлуқ бәхтимиз.
Әмгәк қилип қойнида,
Гүлшән қилиш – вәдимиз.

3. Вәтән меһри жүрәктө,
Күч бериду биләккө.
Әла оқуп, шатлинип,
Биз йетимиз тиләккә.

- ?! •** Нахша сөзлириниң мәнасига чөкүп, ниссиятлик орунлаңдар.
• Өз келәчиғиңларни көз алдиңларға қандак қалтурисиләр?

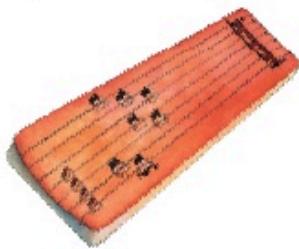
Қедимдин йәткән жетиген

1-тапшурук. Әхбарат издәш, тиңшаш.

Қазақ хәлқи музыкилиқ өсвапларға бай. Шуларниң бири – қедимдин келиватқан жетиген өсави. Мәзкүр өсвапниң пәйда болуши һәққидә ривайәтмү сақланған: «Қедимда бир бовайниң йәттә оғли болған екөн. Бир жили қаттиқ жұт болуп, бовайниң йәттә оғли арқа-арқидин қаза болупту. Һәр оғли қаза болғанда, бовай қуруған яғачқа бир тар тартип, унинға тәпкә сүпитидә оғуллири ойниған ошуғини қоюп, күй чиқириду. Бу күйлөр бизгө «Жетигениңиң йәттисі» дегөн нам билән йәткән. Өсвапниң намиму мошу чүшөнчини бериду. Жетиген – йәттә өн (нахша)».

Үйғур хәлқидиму жетигенға охшайдыған өсваплар бар. Шуларниң бири – чаң.

Кона тури

Йениланған тури

Мукәммәлләш-түрулгән тури

Өсвапниң нами	Кона түри	Йециланған түри	Мұкәммәллөш- түрүлгөн түри
Жетиген	Яғачтын яси- лиду, йәттә тарниң астига йәттә ошуқ қоюлиду.	Нәқишлинип ясал- ған жетигенға ошуқларниң орни- ға тәпкә қоюлиду.	Тарларниң сани 22гә йәткән.
Чаң	Яғачтын яси- лиду, тарли- ри симдин ясалған, икки чокиси бар.	Нәқишлөр билән безәлгөн.	Тарларниң сани 150кә йетиду.

2-тапшурук. Музыка тиңшаш вә тәһлил.

Аққу

Музыкасини язған: Н. Тилендиев

- Видеодискидін композитор Н. Тилендиевниң «Аққу» күйини жетиген өсвавиниң орунлишида тиңшашлар.
- Жетиген өсвави суниң шилдирини, қомучниң шараклишини, аққушниң авазини, қанат қекишлирини қанчилик дәрижидә йәткүзүп берәлиди?
- Алған тәсиратиңлар билән бөлүшүңлар.

3-тапшурук. Тәтқиқат.

«Қедимдин қалған өсваплар» намлиқ тәтқиқат иши-
ға қатнишиңлар. Үч топқа бөлүнүңлар. Інші топ жәд-
вөлдә берилгөн өсвал түрлирини таллап, шу өсвалқа
бағлиқ мәлumatларни тәяrlайды.

Учурниң тәләплири:

- ??!** • Өсвапниң шәклигө (формисига), орунлаш түригө тохтилиш.
• Кона вә йеци өсвапниң аланидиликлирini аташ.

Өсвапниң түри	Кона	Йеци
Жетиғен		
Чаң		
Сазсырнай		
Нәй		

Үлгө: Жетиғен өсвави.

Кона түри: шәкли чөмүчкө охшаш, үзи очук, үч тарлик, чекип челиниду.

Йеци түри: шәкли төртбулуңлуқ, бойи қисқа, нәжишләнгөн, үч тарлик, чекип челиниду.

4-тапшуруқ. Орунлаш.

Жетиғен

Жалпақ ағаш бетіне
Жеті ішек тағылған.
Әр ішектің астына
Жеті асық қойылған.
Су сымдыры секілді
Дыбысы нәзік сыйылған.

- ??!** • «Жетиғен» шеирини Н. Тиллендиевниң «Аққү» күйиниң жор болушыда ипадилик оқуңдар.

5-тапшуруқ. Тонуштурууш вә баһалаш.

- ??!** • «Жетиғен» шеириниң күй анациини нотига селип орунлаңдар.

Жал - пақ а - гаш бс - ти - не, Же - ті і - шек та - гыл - ган,
Әр і - шак - ти ас - ты - на, Же - ті а - сымк ко - Ыыл - ган.

- Синипдашлириңдарга тонуштуруңдар вә баһалаңдар.

Бизниң оркестр

1-тапшурүк. Муһакимә қилиш.

Оркестр түрлири

?!

- Видеодискидикі вә сүрөтлөрдікі оркестр тұрлирини атаңдар.
- Хәлиқ әсваплар оркестринің башқа оркестрлардин пәрқи немидә (әсвапларда, киймидә, қурулумида, орунлинишида, тавуш чиқиришида)?

2-тапшурұқ. Музыка тиңшаш.

Балбырауын

Қурмангазиниң қүйи

?!?

Уналғудин улук қүйчи Қурмангазиниң «Балбырауын» қүйини йәккә вә оркестрниң орунлишида тиңшаңдар.

- Силәргө орунланған қүйниң қайси нұсхиси яқты?
- Оркестрниң орунлишида музықиниң бәдиий гүллинишигө немиләр сөвәп болған (орунлиғучиларниң сани, әсвапларниң нурғунлуги, һәрхиллиги, авазниң күчи, аваз бояқлири (тембри), дирижёрниң болуши)?

Оркестр билән орунлинидиган музыкилиқ әсәрләрниң наһайити көркем, раван чиқиши униң йетекчисигө – дирижёрға бағлик. У оркестрниң биллә орунлишини, әсәрниң ритми вә темпини, аваз күчини, қандақ орунлиниши керәклигини имашарәтләр һәм қол һәрикәтлири арқылық көрситиду.

Өзәнлар яхши көрүп тиңшайдыған Қурмангази намидикі оркестр – дәсләпкі қурулған қазақ хәлиқ әсваплар оркестри. Униң бәдиий рәһбири вә баш дирижёри көрнәклик композитор А. Жубанов болған.

3-тапшурұқ. Орунлаш вә импровизация.

Бизниң оркестр

Сөзини язған: А. Асылбек Музықисини язған: Т. Қоңыратбаев

1. Отпейді өр кеш құр,
Ойнаймыз оркестр.

Дауылпаз бастайды,
Даңғыра қостайды.
Та-та, та, та, та,
Бум, бум.

2. Сыбызғы, ысқырық
Косылар ысқырып,
Домбыра, сырнай да
Күй төгер мұндайда.
Дың-дың, ды-ғы-дың,
Дың-дың.
3. Еш аспап қалмасын,
Оркестр сарнасын!
Бар аймақ кешкісін
Дауысын естісін.
Та-та, та, та, та,
Бум, бум.

- ??!**
- Нахшиниң сези билән аһацини маслаштуруп, дурус орунлаңдар.
 - Темпиға көңүл бөлүңлар.

4-тапсырма. Импровизация.

Икки топқа бөлүнүңлар.

1-топ «Бизниң оркестр» нахшисиниң биринчи мисрасидиқи *та-та, та, та, та* боғумлирини авази билән ейтип, *бум-бум* боғумини уруп чалидиган өсваплар, чаваклар арқилиқ челип көрситиду.

2-топ нахшиниң иккінчи мисрасидиқи *дың-дың, ды-ғы-дың* боғумлирини аваз билән ейтип, *дың-дың* боғумини уруп чалидиган өсваплар, чаваклар арқилиқ челип көрситиду.

- Нахшиниң ахирқи куплетини биллә орунлаңлар.

5-тапшурұқ. Тонуштуруулум вә баһалаш.

- Синипдашлирицлар билән биллә тәйярлиған ишиңларни тонуштуруңлар вә баһалаңлар.

БИЛИМИҢЛАРНИ ТӘҚШҮРУҮЛЛАР

I. Тапшуруқни орунлаңдар

1. Берилгөн сүрэттө қандақ өлчөм көрситилгөн?

2. Дәсләпки қазақ дирижёри ким?
3. Программилик музыка дегинимиз немә?
4. Берилгөн нота сизиқлиридин паузини төпиңдер.

5. «Мәңгілік ел жастары» нахисинин мисралирини толуктуруңдар.

Улы Даңа ...
... үшқан көгімнен.
Елім менің ...
... сеніммен.

II. Тест соаллири

1. Дәвлеткерейниң күйи.

- A. «Балбырауын»
- B. «Аққу»
- C. «Герогли»
- D. «Бизниң оркестр»
- E. «Вақит, алға!» («Время, вперёд!»)

2. Тарлиқ өсвап.

- A. қоңғурақ
- B. сазсырнай
- C. жетиген
- D. сыйызғи
- E. дауылпаз

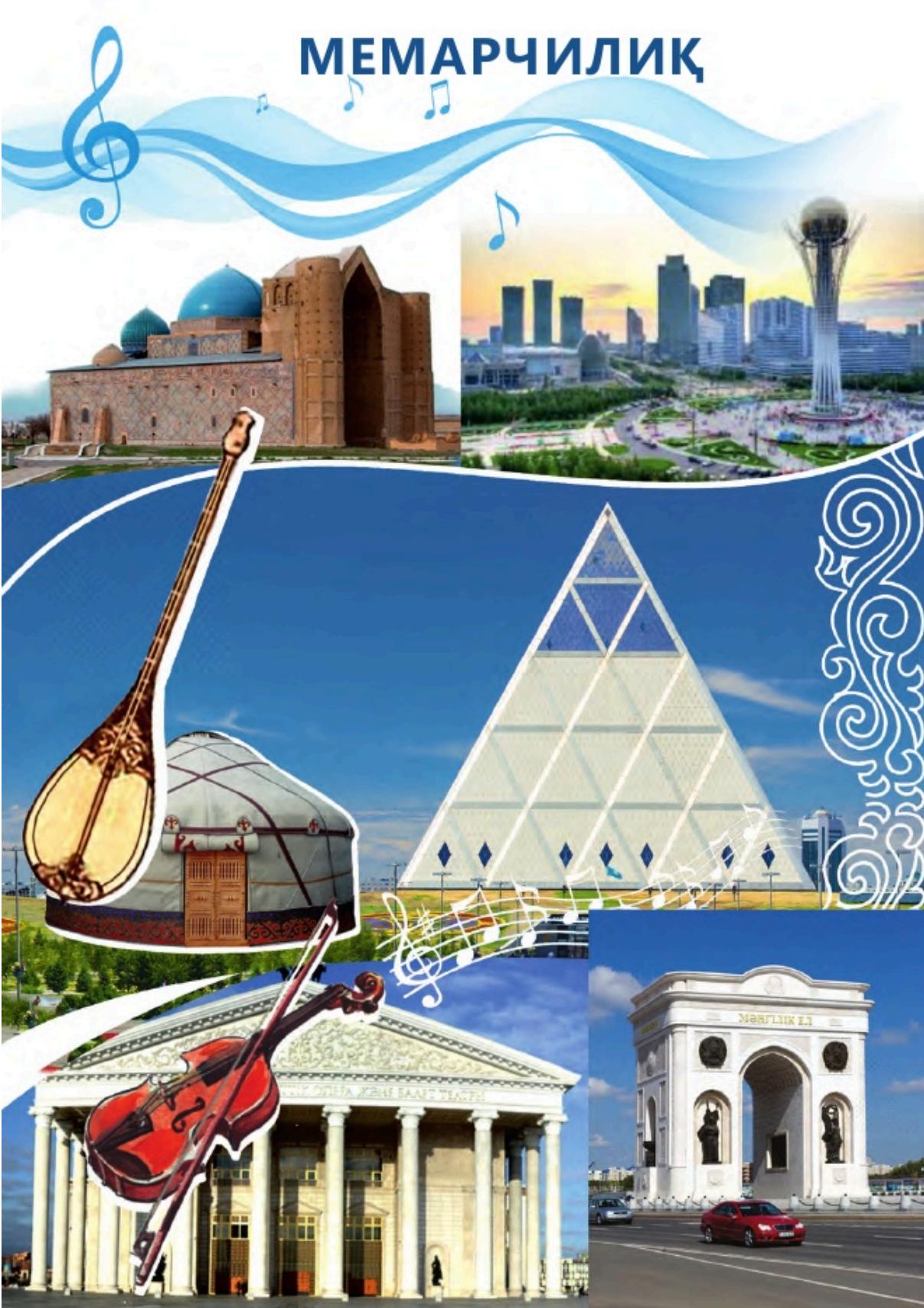

3. Нотилиқ үлгө көрситилгөн музыкилық әсәр.

- A. «Елим-ай» хәлиқ нахшиси
- B. «Аққу» күйи
- C. «Гөргли» күйи
- D. «Секирлик saat» нахшиси
- E. «Әзиз достлирим» нахшиси

МЕМАРЧИЛИҚ

Бөлөктин:

- hər tүрлүк кәйпияттики музыкиниң мемарчилиқ билән бағлинишини төпіп, муназире қилишни;
- дүнияниң атақтық опера театрилири билән Қазақстандикі «Астана Опера» театри билән селиштуруп, тәһлил қилишни;
- музыкилық әсәрнің, нахшиниң мәзмунини, бәдий vasitilərni ениқлашни вә селиштурушни;
- музыкилық бәдий vasitilərni (штрих) пәриқләшни вә қоллинишни;
- мемарчилиқ белаларниң вә музыкилық әсәрләрниң шекиллирини таллап ажритиши;
- музыкидикі куплетлик, куплетлик-қайтурмиилик шекилләрни ажритиши

ұгинисиләр.

Музыкилық сават:

- нахша;
- шекил (форма);
- куплетлик шекил;
- куплетлик-қайтурмиилик шекил;
- ритм, ритмлик сурәт;
- музыкилық бәдий vasitilər: *динамика, темп, аваз бояқлири, регистр*;
- штрихлар: *legato, nonlegato staccato*;
- театр;
- опера.

Аталгулар билән чүшәнчиләр:

- нахша – ән – песня – song;
- шекил – форма – форма – the form;
- куплетлик шекил – шумақтық форма – куплетная форма – cople form;
- ритм – ыргақ – ритм – rhythm;
- регистр – регистр – регистр – register;
- штрих – штрих – штрих – touch;
- стаккато – стаккато – стаккато – staccato;
- легато – легато – легато – legato;
- нонлегато – нонлегато – нонлегато – nonlegato;
- аваз бояқлири – дыбыс бояуы – тембр – timbre;
- опера – опера – опера – opera.

14-дәрис

Музыка вә мемарчилиқ

1-ташурук. Әхбарат издөш.

Интернетта яки видеодискида берилгөн көрүнүшлөрни көрүңдар.

Мону соалларга жарап бериндер:

- Мемарчилиқ дегинимиз немә?
- Силәрниң шәһердө яки мәләңкларда қандақ чирайлық белалар бар?
- Немишкә улар һәр түрлүк?
- Улар немә үчүн керек?
- Астанадыки «Течлик вә Разимәнлик сарийи» тогрилиқ немә билисиләр?

Течлик вә Разимәнлик сарийи – архитектурилиқ қурулуш бенаси, мемарчилиқ сәнъитиниң надир өсәри. У Астана шәһиридики сұнъий йотиниң үстидә орналашқан.

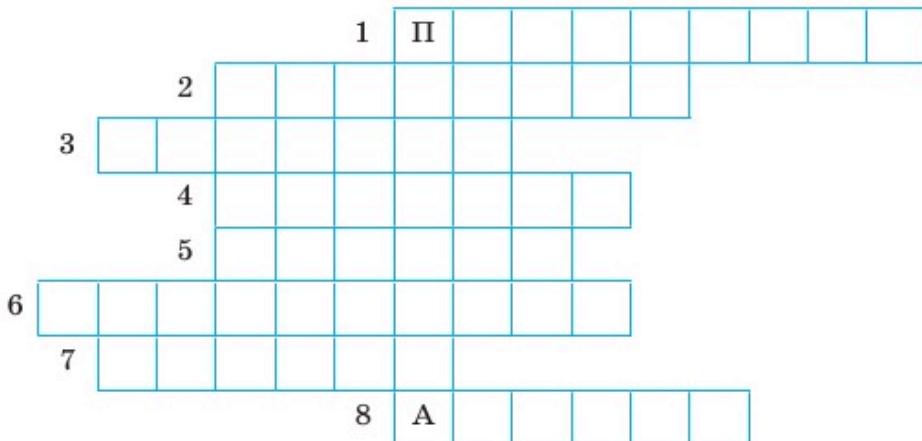
Мемарчилиқ сәнъити – қурулушни лайиһиләш, селиш, униңға бәдийй гөзөллик бериш.

Течлиқ вә Разимәнлик сарийи

(кроссворд)

?! Соалларға жауап беріңдер. Жауапларни лугәттін тәпіндер.
Кроссворднің чақмақлирини синипиңдер билән биллә толтуруңдар. Чүшөнгініңдерни ейтеп беріңдер.

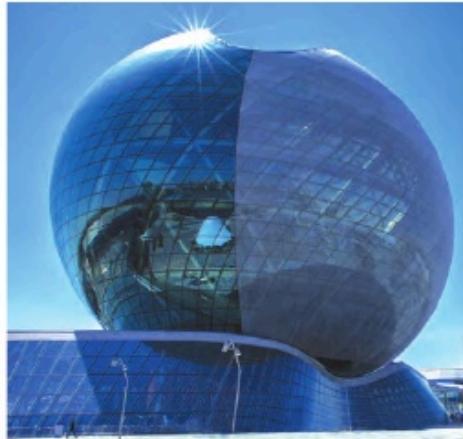
Соаллар:

1. «Течлиқ вә Разимәнлик сарийини» селиш кимниң идеяси?
2. «Течлиқ вә Разимәнлик сарийи» хәлиқ арисида қандақ атилиду?
3. Інәр жили сарайни көрүшкө кимләр келиду?
4. Бәдий сүрәтләрни вә картиналарни көридиған қандақ зал бар?
5. Сарайниң ичиә музыка сөнъитини көрситидиган қандақ зал бар?
6. Бенани салған инглиз мемари ким?
7. «Течлиқ вә Разимәнлик сарийидики» конференция өтидиған залларниң бири қандақ атилиду?
8. Сарай елинизниң қайси шәһиридә орунлашқан?

2-тапшурук. Тәһлил. Әхбарат издәш.

?! Мемарчилік нишанларниң сүрәтлиригө қараң, уларниң сезлиниш тарихи билән тонушуңдар.

- Бу имарәтләрниң сиртқи ясилиши қандақ?
- Інәрбир бена нәччә беләктин ибарәт?

«Нур Аләм».
ЭКСПО-2017 көргөзмиси.
Астана шәһири.

«Тухум өй». Россия.
Москва шәһири.
2002-ж. селинган.

 Уч мемарчилиқ беласини селиштурайли: «Течлиқ вә Разимәнлик сарийи», ЭКСПО-2017 көргөзмисиниң «Нур Аләм» комплекси, «Тухум өй» – булар бир-биригө охшимайду вә алайидә карамәт шәкиллири билән адәмниң дикқитини жәлип қилиду. Уларниң шәкиллири қандақ вә нәччә бөләктин ибарәт?

Мемарчилиқ белалар билән музыкилық өсәрләрни, мәсилән, нахшилар билән селиштуруп көрсөк, у чағда уларниң арисида қандақ бағлиниш билән пәриқни көрүшкә болиду?

?! Топуңлар билән биллә тәһлил қилиңлар. Өзәңларға тонуш «Кемпирқосақ» вә «Елим-ай» нахшилирини есиңларға чүшириңлар.

- Нахшиларниң шәкиллирини ениқлаңлар, улар немиси билән пәриқлиниду? Қайси нахша пәкәт куплеттинла ибарәт, қайси нахша куплет вә қайтурмидин түзүлгән?
- Нахшиларниң мәзмуни немә тоғрисида?
- Мошу нахшилар силәрдә қандақ һис-туйғуларни ойғитиду? Есиңларға чүшириңлар, синипиңлар билән орунлаңлар.

Форма (лат. *formā*) дегинимиз түр, тәсвир, сиртқи көрүнүш, гөзөллик.

Музыкилиқ форма – музыкилиқ өсөрдө бөлүмлөр билән бөләкләрниң мәлум бир орунлишиш тәртиви.

Вокаллиқ музыкида асасий шәкилләрниң бири – **куплет вә қайтурма**.

Куплетлиқ форма – вокаллиқ музыкидики әң аддий форма.

Куплетлиқ формада музыка (анаң) тәкрагарлини-вериду, сөзи (мәтини) өзгеририду.

3-тапшурук. Нахшини үгиниш вә орунлаш.

Кигиз өй

Сөзини язган: Қ. Баянбаев Музыкисини язган: Ж. Турсынбаев

1. Шопан үйі аулақта
Қақтыргандай таңдайды.
Ауып келген тау жақтан
Ақша бұлттан аумайды.
Қарап шықтым біртінде,
Жасауларын жарасқан.
Төбедегі түндікten
Көрінеді көк аспан.

Қайтурмиси:

Көрінеді көк аспан.
Ха-лә-лә, лә-лә, лә-лә,
Көрінеді көк аспан.

2. Керегесін тұргенде
Самал есіп тұрады.
Таңғажайып бұл бөлме
Маған қатты ұнады.
Еркін ойнай аласың,
Киіз үй ғой дұрысы.
Тұргызатын баланы
Жоқ ешқандай бұрышы.

Қайтурмиси:

Көрінеді көк аспан.
Ха-лә-лә, лә-лә, лә-лә,
Көрінеді көк аспан.

- ?! Нахшиниң бириңчи куплетини нахша ейтиш қаидилири бойичә үгиниңдар. Нахшиниң мәзмунига көңүл бөлүңдар.**
- Нахшиниң формисини тарқитиш варақлар арқилик көрситиңдар.
 - Нахша нәччә бөлүмдин ибарәт?
 - Нахшини қайси формига ятқузушқа болиду?

4-тапшурек. Тәһлил.

Кигиз өй тогрилик тепиши мақлар

5-тапшурук. Орунлаш вә импровизация.

Кигиз өй (оюн)

Шәрти: Оқуғучилар төрт топқа бөлүнидү: «Акцент», «Аваз күчи», «Регистр», «Аваз бойиғи».

Іәрбір топ намыға бағылқ «Кигиз өй» нахшисиң музыкилық бәдийін сипаттауды.

Андин кейин һәр топ:

- Нахшиниң ритмлиқ сұръитини чавак челип көрситиду;
- Нахшини орунлиғанда, бәдийін сипаттауды дұрустайтын көрситип беріши наложет.

6-тапшурук. Баһалаш.

??! Оюн шәрти бойиче «Кигиз өй» нахшисиға бағылқ орунлиған ишини баһалаш.

Мону соалларга жағап беріңдер:

- Тапшурукни орунлиғанда, қандақ қийинчилиқтар болди?
- Тонуштурулумынцарни қандақ яхшилашқа болиду?

Музыка вә мемарчилік (давами)

1-тапшурук. Тәһлил.

??! • Музыка вә мемарчилікниң бағлиниши немиде?

- «Помпейлик өй» бенасиниң сүритиге қараңдар.

- Бенада немә тәкрабарлиниватиду? Қандақ тәртип билән?

Д					Ә
---	--	--	--	--	---

Б					Н
---	--	--	--	--	---

- Музыкида мөшү тәртипни немә арқилиқ көрситишкә болиду?

P			M
---	--	--	---

«Помпейлиқ өй». Россия. Москва шәнири.
2005-ж. селинган.

2-тапшурғұқ. Тәтқиқат вә орунлаш.

??! Сүрөткө қараңлар. Аваз билән яки чавак арқилиқ бернаниң тәкрабарлиниватқан белүмлирини көрситиңдер. Қандақ ритм чиқиду?

- Тағычилар билән берилгән иккі ритм сүръитиниң қайсиси бернаниң тәкрабарлиниватқан беләклирини дурус көрситиду?

3-тапшурук. Төтқиқат.

Қазақ халқиниң кигиз өйи.

«Ханшатыр». Астана шәһири.
2010-ж. селинған.

??

Жұп билән иш.

- «Кигиз өй» билән «Ханшатырниң» пәрқи вә охшашлиқ-лирини тепип, селиштуруңлар.
- Уларниң шәксли қандак?
- Қурулмисида қандак өзгічилик бар?
- Қандак материаллардин ясалған?
- Беналарға бағылғы өзәңларниң тәсиратиңлар билән бөлүшүңлар.
- Мошу әсәрләргә қарап, қандак кәйпиятта болдуңлар?

4-тапшурук. Орунлаш вә ипровизация.

«Сидней-Опера» театри.
Австралия.
1973-жили
селинған.

?! Есиңларға чүшириңлар:

- *Штрих* дегинимиз немә?
- Музыкида қандақ штрихлар пат-пат қоллинилиду? Улар қандақ орунлиниду? Дәрисликниң биринчи белүмидә өткөн материалларни есиңларға чүшириңлар.
- Уларни қайси вақитта қоллиниду? Чүшөнчә беріңлар.
- Қазақ хәлқиниң миллий «Кигиз өйи» билән «Сидней-Опера» театриниң сиртқи көрүнүшини селиштуруп, тәтқиқ қилиңлар. Уларниң шәкли қандақ?
- *Staccato* вә *legato* штрихлири арқылы икки бенаниң сиртқи көрүнүшини тәсвирләшкә боламду?
- Бенаниң көрүнүшини авазиңлар билән кәлтүрүп көрүңлар. *Staccato* вә *legato* қоллиниңлар.

5-тапшурук. Тиңшаш, тәһлил вә орунлаш.

«№1-тажик уссули»

(ұзғандар)

Музыкасина язган: Ахмет Жубанов

«№2-тажик уссули»

(цзундэ)

Музыкасина язган: Ахмет Жубанов

??!

- А. Жубановниң «№1-тажик уссули», «№2-тажик уссули» өсөрлириниң орунленишини видеодин көрүңлар вә дәрисликтө берилгэн нота үзүндилири билән селиштуруңлар.
- Композитор өсөрлиридә қандақ штрихларни пайдиланған?
 - Улар қандақ анаңлишиду?
 - Музыкида *staccato*, *legato* вә *nonlegato* штрихлар немә үчүн қоллинилиду?
 - Мошу икки уссулниң асасий аһацини нотидикидәк «ля» боғумыға селип, *staccato*, *legato* вә *nonlegato* штрихлири билән орунлаңлар. Қандақ пәриқ бар? Чүшәндүрүңлар.

Штрих – бир яки бирнәччә авазни һәр түрлүк амил билән ейтиш усули.

6-тапшуруқ. Нахша орунлаш.

?! «Кигиз ей» нахисиниң (сөзини язған: *Қ. Баянбаев*, музыкасини язған: *Ж. Тұрсынбаев*) иккінчи куплети билән қайтurmисини нахша орунлаш тәләплиригә муважиқ орунлацлар.

- Нахшини ипадилик, чирайлиқ ейтицлар.
- Нахшиниң ритмини чавак челип яки пластикилық һәрикәтләр билән көрситип орунлацлар.
- Нахша тогрилиқ өзәңларниң оюңларни ейтицлар.

7-тапшуруқ. Баһалаш.

?! «Кигиз ей» нахисини толук, ипадилик орунлацлар, анацини таза, сөзлирини ениқ, чүшинишлик ейтицлар.

Мону соалларға жағап беріңлар:

- Нахшини орунлаш вактида қандақ қийинчилиқлар болди?
- Нахшини дурус орунлаш үчүн, немине яхшилаш керәк?

8-тапшуруқ. Орунлаш, баһалаш.

?! • Мән немә билдим?
• Бүгүн мән немә үгендим?
• Мениң үчүн қандақ тапшуруқ қийин болди?
• Қайси тапшуруқни мән оңай орунлидим?

Аләмдикі театрлар

1-тапшуруқ. Әхбарат издәш.

- Өзәңларниң топуңлар билән биллә берилгән театрлар тогрилиқ мәлумат издәңлар:
 1. «Ла Скала» театри. Италия. Милан.
 2. «Астана Опера». Қазақстан. Астана.
 3. «Большой театр». Россия. Москва.
 4. «Гранд-Опера» театри. Франция. Париж.

«Астана Опера» опера вә
балет театри. Қазақстан.
Астана. 2013-ж. селинған.

«Ла Скала» опера вә балет
театри. Италия. Милан.
1778-ж. селинған.

«Большой театр» Дөлөтлик
академиялык өмүр театри.
Россия. Москва.
1776-ж. селинған.

«Гранд-Опера» театри.
Франция. Париж.
1875-ж. селинған.

?! Театрлар тоғрилиқ мәлumatлар билән ортақлишиңлар.
Синипиңларга тонуштуруңлар, соалларга жавап беріңлар.
• Ейтилған театрлар бар мәмлекәтләрниң туғлири қандақ?
Туғлирида немә тәсвирләнгән?
• Театрниң қурулуды билән сиртқи шәкли қандақ? Ала-
нидилиги бармы?

2-тапшыруқ. Тәһлил.

Opera театрида асасөн опера спектакльлири қою-
лиду. Спектакльға көплигөн нахшичилар қатнишип, хор,
ансамбль, квартет, дуэт, соло нахшилар ижра қилиниду.
Нахшичиларниң авази кәспий дәрижидә йетилгөн болуши

керек. Сәвөви нахша жаңалиқ аваз билән орунлиниду, көп вақытларда микрофонму қолланмайду. Тиңшигучи нахшичиларға, нахшиниң ейтилишиға, аваз гөзәллигигә аланидә көңүл бөлиду вә раһәтлиниду.

??!

- «Астана Опера» театри тоғрилиқ видео көрүңлар вә синипицлар билән тәһлил килиңлар. *Мону соалларга жавап беріңлар:*
- Опера дегинимиз немә?
- Оперида нахша сәнъити қандак орун алиду?
- Нахшичилар авазиниң қандак түрлирини вә аваз бояқлирини билисиләр? Видеони көрүңлар вә тиңшаңлар, чүшәнгиниңларни ейтеп беріңлар.
- Нахшичилар авазини жуқури, оттура, төвән регистр бойиче топлаштурушқа (классификацияләшкә) боламду?
- Берилгән чақмақларни толтуруңлар вә чүшәнгиниңларни ейтеп беріңлар.

C						O
---	--	--	--	--	--	---

T				P
---	--	--	--	---

K							O
---	--	--	--	--	--	--	---

B		C
---	--	---

B					H
---	--	--	--	--	---

M				-				O
---	--	--	--	---	--	--	--	---

Аяллар авази: сопрано, меццо-сопрано, контральто; әрләр авази: тенор, баритон, бас.

Адәмләр авазини жуқури (аяллар), оттура (балилар), төвән (әрләр) регистрға бөлүшкә болиду.

Нахшичилар авазиниң топлишиши			
Авазлар	Аяллар	Балилар	Әрләр
жуқури	сопрано	сопрано (қызлар), дискант	тенор
оттура	меццо-сопрано	альт	баритон
төвән	контральто	—	бас

- Нәр авазниң латин тилида бәлгүлири бар:

Аяллар авази: сопрано – S.

Аяллар авази: альт – A.

Әрләр авази: тенор – T.

Әрләр авази: бас – B.

Классификатор – мәлumatларни топларға бөлидиган программа.

Жанр – нәрбір сәнъетниң пәрқиге бағылғы түрлири.

Француз тилидін тәржимә қылғанда, «пәкәт», «түр» дегендегі мәнани билдүриду.

Опера – музыкалық сәнъет жанри.

Оперида вокал вә әсваплиқ музыка, драматургия, хореография, тәсвирий сәнъет (декорация, костюмлар), театр нәрикити бириктүрүлгөн.

Либретто – опериниң қисқыч мәзмуни.

3-тапшуруқ. Ижадийәт вә импровизация.

«Алдаркөсе һийлиси» музыкалық композицияси (ижадий оюн)

Оюн шарты. Оқуғучилар алдин-ала өй тапшуруғи сүпитетіде видеодин Алдаркөсе тоғрилиқ чөчәк мультфильмларни көрүши керәк. Муәллим тапшурған чөчәкләр бойичә топқа бөлүнүп, тәйярлиниши лазим. Чөчәкләр сюжети бойичә тәйярланған нәрсиләр: кичик коробкилар, аксессуарлар, түрлүк кийим-кечәк вә б. пайдиланған əвзәл. Шуниң билән аñaң бояқлирини (диалог, қәһриманлар, роль оюни вә б.) ижадий нұқтидин

қоллинин, опера жанридики кичик, йеник шәкилдә түзүлгөн музыкалық композиция ясиши лазим.

4-тапшурук. Тонуштуруш вә баңалаш.

?!? Өзәңларниң топуңлар билән тәйярлиған оперига бағлиқ қисқычә қоюлумни көрситиңлар. Ипадиilik орунлаңлар. Өткөн дәрисләрдә өтүлгөн чүшәнчиләрни қоллининдер:

- штрихлар (*staccato, legato, nonlegato*);
- аваз бояқлири;
- ритм;
- динамика.

5-тапшурук. Баңалаш.

?!? Оқуучилар өз топи билән соалларга жавап бериду. Тәйярланған қисқа қоюлум мону критерийлар арқылық бағалиниду:

- Сюжетқа қайси оқуучи яхши қатнашти?
- Өзиниң ролини қанчилық орунлиди?
(Нәр топниң орунлаш сұпитетини баңалаш).
- Немә мувәппәкйәтлик болди?
- Немини өзгәртсө болиду?

**БИЛИМИҢЛАРНИ
ТӘКШҮРҮҮЛЛАР**

I. Тапшуруқни орунлаңлар

1. Соалларниң дурус жағавини төпиңлар.

Соал	Жаңап
1. «Мемарчилік сәнъити» дегендегенни қандақ чүшинисиләр?	1 Күнниң шолисини ишлөп-чиқиришта пайдилинидиган сәнъет
	2 Қурулушни режиләш, селиш, унинға гөзәллик бериш сәнъити
	3 Йолларни режиләш, қураштуруш сәнъити
2. Астанадыки «Течлиқ вә РАЗИМӘНЛИК САРИЙИНІ» ким салған?	1 Инглиз мемари Норман Фостер
	2 Қазақ мемари Т. Сүлейменов
	3 Рус мемари И. Глазунов
3. «Форма» (шәкил) дегендеген сөзни қандақ чүшинисиләр?	1 Түри, формиси, сиртқи көрүнүши, гөзәллик
	2 Балилар оюниниң бир түри
	3 Музыка өсвави
4. <i>Куплетлик формида</i> музыка қандақ орунлиниду?	1 Сөз билән орунлиниду
	2 Аһаны тәқрарлинивериду, сөзи өзгириду
	3 Құрму-құр орунлиниду
5. Музыкидикі «штрих» дегинимиз у ...	1 Музыкидикі аваз чиқириш усули
	2 Иккى музыкилық өсвапни қошуп челиш адити
	3 Бояқтарниң бир түри

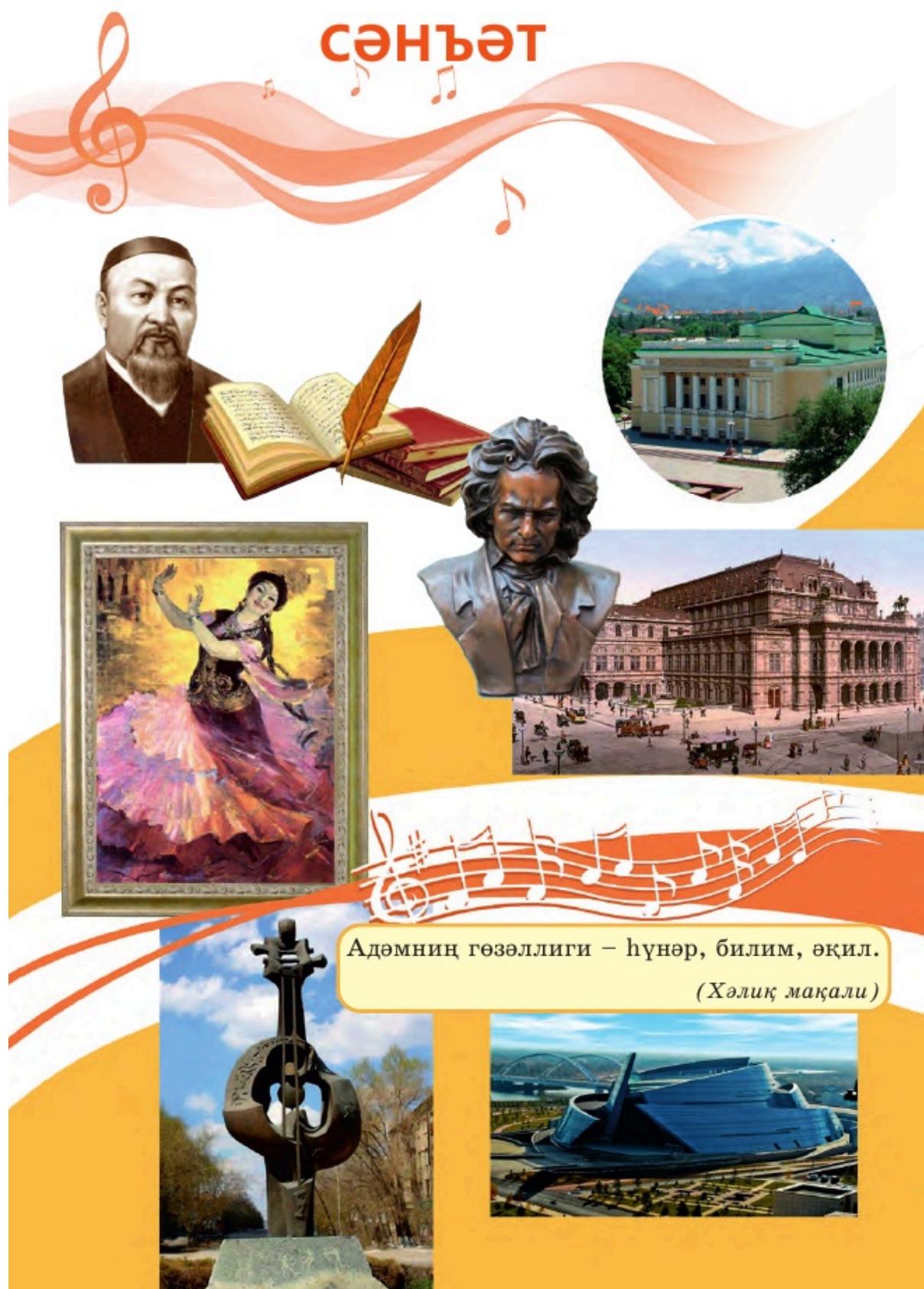

6.	«Течлиқ вә Разимәнлик сарийи» хәлиқ арисида қандақ атилиду?	1	Бәдий сүрәт галереяси
		2	Пирамида
		3	Музыка сөнъитиниң сарийи
7.	Аялларниң авази қандақ атилиду?	1	Сопрано
		2	Дискант
		3	Тенор

2. «Кигиз өй» нахисиниң биринчи куплетидики көп чекитниң орниға керәклик сөзләрни қоюп, дәптириңдарга йезиңдер.

Шопан үйі ... ,
Қақтыргандай таңдайды.
Ауып ... тау жақтан
... бұлттан аумайды.
Қарап шықтым ... ,
... жарасқан.
Төбедегі түндіктен,
... көк аспан.

СӘНҮЭТ

5

СӘНҮЭТ

Белектин:

- Ыер түрлүк кәйпияттики музыка билөн сәнъет түрлириниң (поэзия, уссул, балет, рэссамлиқ, мемарчилик) бағлинишини тепип, муназире қилишни;
 - тиңшиған аһаңниң мәзмунини, бәдий васитилирини ениқлашни вә селиштурушни;
 - музыкилиқ формиларни (шәкилләрни) пәриқләшни;
 - музыкилиқ бәдий васитиләрни пәриқләшни вә қоллинишни;
 - концерт, композитор, оркестр, аһаң тогрилиқ чүшәнчә елип, дәристә пайдилинишни;
 - қазак вә уйгур хәлиқлириниң пұвдәп чалидиган әсваплириниң (сыбызы, сазсырнай, нәй, сунәй) аваз бояқлирини, челиш усуллирини пәриқләшни
- үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- концерт;
- поэзия;
- композитор;
- оркестр;
- аһаң;
- нотиларниң узақлиғи (тертлүк, сөккизлик);
- һәйкәлтарашлиқ;
- музыкилиқ шәкил;
- музыкилиқ қурулма;
- 2 вә 3 бөлүмлик;
- уссул;
- балет.

Аталғулар билөн чүшәнчиләр:

- концерт – концерт – концерт – concert;
- композитор – композитор – композитор – composer;
- оркестр – оркестр – оркестр – orchestra;
- аһаң – өуен – мелодия – melody;
- музыкилиқ форма – музыкалық форма – музыкальная форма – musical form;
- музыкилиқ қурулма – музыкалық құрылым – музыкальная структура – musical structure;
- уссул – би – танец – dance.

Музыка вә поэзия

1-тапшурұқ. Ривайәтни тиңшаш.

Бир куни сехирлиқ даланиң үстидө пәрваз қилған. У йәрдики көңүлсиз адәмләрни көрүп, уларни аяп, «мошуларға бир яхшилик қилайчу», дәп ойлады.

Нахша кәйпиятиға қарап, гайда йәр бегирлап, гайда асманға учуп кетиду. Нахша төвәнлигәнсири, йәрдики адәмләр бирдинла нахшичига яки жирчига айлиниду. Егиз учуп көткән йәрниң хәлқи нахша сәнъитидин қуруқ қалған екән.

Нахша қазақ йериге көлгендө, төвәнгө учуп, хәлиққә музыкилиқ қабилийәтни төкүп-чачиду. Шундақ қилип, у хәлиқни шеир-нахшиниң, жирниң вә күйниң, ипровизацияниң мәнір устисиға айландурған екән».

2-тапшурұқ. Әхбарат издәш, тәһлил.

Музыка билән поэзия сәнъитини тәһлил қилиндар:

- Музыка дегинимиз немә?
- Поэзия дегинимиз немә? Әдәбият дәрислириде өткән мавзуларни есенділарға чүшириңдар.

- Музыка билән поэзияниң пәрқи вә бағлиниши немидә?
- Қазақ хәлиқ музыкиси билән поэзиясинаң өз ара бағлинишини немә арқилицә көрушкә болиду?

3-тапшурук. Тәтқиқат, орунлаш.

?! Музыка билән поэзияни бағлайдыған нахшиларни вә шеирларни тәтқиқ қилишни Абай Құнанбаевниң өсөрлири асасида давамлаштуруңдар.

Абай Құнанбайоғлы (1845–1904) –
атақлиқ шаир, философ, тәржиман,
композитор.

Абайниң шеирлири билән бир қатарда нахшилириму хәлиқ арисида кәң тарапған.

«Сегіз аяқ», «Айттым сәлем, Қаламқас», «Көзімнің қарасы», «Қараңғы түнде тау қалғып» вә б. нахшилири бар.

Абай өз өсөрлиридә тәбиәтниң гөзөллигини, адемниң көйпиятини һиссиятлиқ анаңлири билән тәсвирләп бәрген. Тәтқиқатчилар Абайниң нахшилирини «европи-лиқ романсларға тәң» дәйду.

Желсіз түнде жарық ай

Сөзини вә музыкисини язган: А. Құнанбайоглы

1. Желсіз түнде жарық ай,
Сөулесі суда дірілдеп.
Ауылдың жаны – терең сай, } 2 қетим
Тасыған өзен күрілдеп.
2. Қалың ағаш жапырағы
Сыбырласып өзді-өзи.

Көрінбей жердің топырағы,
Құлпырған жасыл жер жүзі. } 2 қетим

- ?! Абай Құнанбайоглиниң «Желсіз түнде жарық ай» нахшиси-
ни видеодискидін тиңшашақтар вә тәһлил қилиңдер:**
- Кез алдиндарға немилер кәлди?
 - Нахшиниң аңасини тәһлил қилиңдер: кәйпиятими (мұн-
лук, назук, тәсирлик); ритми (тез, аста, чапсан); аваз кү-
чини (f, p, арилаш) ажыратыңдар.
 - Чақмақлардикі сөзләрни пайдилиніп, нахшиниң кәйпия-
тими тәрипләңдер вә чүшәнгіниндерни ейтеп беріңдер.

тиниң	йоруқ	диққат билән	көңүллүк	ечинип
хушхой	қараңғу	чирайлық	көркем	алдиirimай

4-тапшыруқ. Анаң түзүш.

- Абай Құнанбайоглиниң төрт кур шеирини оқуңдар.
- Мону шеир құрлыриниң аңасини ритм суръити арқылық
көрсетиңдер.

Жел-сіз түн-де жа-рық ай,
Сөу-ле-сі су-да ді-ріл-деп.
А-уыл-дың жа-ны – те-рең сай,
Та-сы-ған ө-зен кү-ріл-деп.

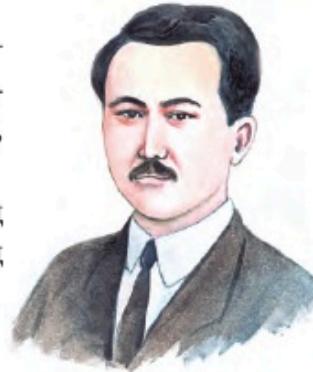
5-тапшурук. Тиңшаш вә тәһлил.

?! С. Сейфуллинниң «Көкшетау» нахисини видеодискидін тиңшаңдар вә тәһлил қилиңдер:

- Нахшиниң анаци билән сөзигө көңүл бөлүңдер. Уларниң бағлиниши билән пәрқи немидә?
- Өсәрниң кәйпияти қандақ?
- Ритми қандақ?
- Нахша қандақ ладта (мажор/минор) йезилған?
- Нахшичи ейтыватқан нахисиға қандақ әсвап билән жор болиду?

Сәкен Сейфуллин (1894–1939) –
назирқи қазақ әдәбиятiniң асаси-
ни салғучи, шаир, язғучи, жемийәт,
деләт әрбаби.

«Көкшетау», «Тағиқидә», «Бизниң
яқта» дегендеген әсәрлири хәлиқниң
сейүмлүк нахшилириға айланған.

♪ Көкшетау

Сөзини вә музыкисини язған: С. Сейфуллин

Арқаның қербез сұлу Көкшетауы.
Дамылсыз сұлу бетін жуған жауын.
Жан-жақтан ертелі-кеш бүлттар келіп,
Жүреді біліп кетіп есен-сауын.
Сексен көл Көкшетаудың саясында,
Әрқайсы алтын кесе аясында.
Ауасы дерктеке дауа, жұпар иісі –
Көкірек қанша жұтсаң тоясың ба?

Қайтурмиси:

Хәй-лә-ли-ләй, ли-лә-ли-ләй, ли-лә-ләй,
Хәй-лә-ли-ләй, ли-лә-ли-ләй, ли-лә-ләй.

Музыка – мәлум егизлиktиki авазлардин ибарат, адемләргә йеқимлиқ анаңлири билән тәсир қилидиган сөнъетниң түри.

Поэзия – шеир түридә еғизчә яки йезиқчә йезилған әдәбий бәдиий әсәр.

Романс – әсвапниң жор болушыда орунlinидиган йәккә авазға бегишланған поэтиклиқ мәзмундики аддий музыкилиқ әсәр.

6-тапшурук. Тонуштурулум вә баһалаш.

??! Түзүлгән әсәрни синип алдида орунлаңлар вә баһалаңлар.

- Өз ара баһалаңлар.

Мону соалларга жавап беріңлар:

- Дәристә немә қолайлық болди?
- Қайси тапшурук қийин болди?
- Дәристә немиләрни яхшилаш лазим?

Музыка тәсвирләйду

1-тапшурук. Сөзләп бериш, тәһлил.

Муәллим дәрисниң бешида Қазақстанниң атақлиқ рәссаимири Ә. Қастеевниң, Қ. Телжановниң, М. Кенбаевниң, А. Фалымбаевниң әмгәклирини дидактикалық қурал сұп蒂дә көрситиду. Сүрәтләр билән рәссамлар тоғрисида оқуғучиларға чүшәнчә бериду.

Адәм һәрқачан тәбиәт гөзөллигигө наяжанлинип қарайду. Рәссамлар тәбиәт мәнзирисини һәрхил бояқлар билән тәсвирләйду. Композиторлар музыкада тәбиәт көрүнүшлирини қандақ тәсвирләйду?

2-тапшурук. Тиңшаш. Тәтқиқат.

??! Топлук иш. Аида Исакованиң «Весенний ливень» («Баһар ямғури») намлиқ әсәрини видеодискидин диққәт билән тиңшашлар.

- Музыкини көзүңларни жумуп тиңшашлар, орунlinинишиға көңүл бөлүңлар.

Весенний ливень (*«Баһар ямгури»*)

Музыкисини язган: А. Исакова

??!

- Көз алдиңларға баһардикі ямғурниң қандақ көрүнүшлири келиду?
- Жәдвәлдин музыкиға лайик келидиган сөзлөрни таллап, топта тәһлил қилиңдер.

каттиқ/ күчлүк	муңлуқ	чақмақ	чапсан	шамал
көңүллүк	көтирәңгү	тавуш	аста	алдиrimай
тамча	сүръетлик	көңүл қалғандәк	ғемгә чеккәндәк	һава гүлдүрлөп

- Топуңлар билән мәслинәтлишип, әсәр мәзмунини схемига селип, орунлаш тәртивини көрситиңдер. Таллап алған сөзлөрни пайдилиниңдер.
- Музыкини топуңлар билән биллә иккинчи қетим тиңшап, сизған схемини толтуруңдар.
- Топниң ханиши бойичә толтуруулған схемини ейтип, сүрөт сизип яки пантомима арқылы көрситиңдар.

3-тапшурук. Әхбарат издәш. Ижадий иш.

??!

- Видеодискидин Әбилхан Қастеевниң әмгәклири билән тонушуңдар.
- Уларниң ичидин қайсиси силәрниң ой-хиялиңдарни қозғиди? Чүшәнгиниңдарни ейтип беріңдер.

Әбилхан Қастеев (1904–1973) – қазақ хөлқиниң атақлиқ живописьчisi, график-рәссами, қазақ тәсвирий сәнъитиниң асасини салғучиларниң бири.

Хәлиқ наягиниң хилму-хил көрүнүшлирини һәққаний тәсвирилгән. Миндин ошук бәдий өмгөкниң муәллипи.

- ??** • Әбилхан Қастеевниң бир өмгигиге кичигирәк аһаң чиқирицлар.

4-тапшыруқ. Нахша үгиниш.

Сәнъэткар бала

Сөзини язган: А. Асылбек

Музыкасини язган: Ә. Башикова

1. Мен өнерлі баламын,
Қолда сиқыр қаламым.
Табиғаттың тамаша
Суреттерін саламын.

Салам асқақ тауларын,
Өзен, көлдер, бауларын.
Жарқырата көрсетем
Жарқын жақсы жандарын.

Қайырмасы:

Өнер – өрнек, ән-күйлер,
Бой балқытқан бал билер.

- ??** Нахшиниң биринчи куплети билөн қайтурмисини қаидә бойичә үгиницлар.

- Нахшиниң мәзмұниға көңүл бөлүңлар. Немә тогрилиқ ейтилған?
- Нахшиниң кәйпиятини көрситип, һиссиятлиқ орунлаңдар.

5-тапшурук. Өхбарат издәш, тәһлил.

Музыка вә сүрәт (оюн)

каккук

бәрә

домбра

жетиген

Оюнниң 1-шәрти. Оқыучилар төрт сүрәт билән тонуш.

Оюнниң 2-шәрти. Видеодискидин Жаппас Қаламбаевниң орунлишида «Бәрә» («Қасқыр») хәлиқ күйи (қобуз өсвави), «Көкек» күйи (қобуз өсвави), Н. Медигалиевниң «Домбра ривайити» (фортепиано өсвави) өсөрини тиңшап, селиштуруңлар.

Оюнниң 3-шәрти. Тиңшиған өсәрләрни сүрәтләр билән селиштуруңлар вә охшашлиқлирини төпиңлар.

6-тапшурук. Тонуштуруулум вә баһалаш.

?!

Өз ара баһалаш жүргүзүш.

Төвәндикى соалларга жарап беринлар:

- Дәристә немиләр қолайлық болди?
- Қайси тапшурук қийин болди?
- Дәристә немини йәниму яхшилаш лазим?

Музыка вә һәйкәл

1-тапшурук. Сөзләп бериш. Тәһлил.

?! Видеодискидики берилгән һәйкәлләрни синипта тәһлил қилицлар.

- Һәйкәл түрлиригә диққәт қилиңлар.
- Һәйкәлләр қандақ кәйпиятни билдуриду?

2-тапшурук. Әхбарат издәш.

?! Мону соалларга жавап бериңлар:

- Һәйкәл дегинимиз немә?
- Һәйкәлләрниң қандақ түрлири бар?
- Улар немидин ясилиду?

3-тапшурук. Тәһлил.

?! Музыка вә һәйкәлтарашлиқ сөнъитини селиштуруңлар. Бир тәрәптә һәйкәлтарашлиқ сөнъитиниң әмгәклири – һәйкәлләр, уни ясадиган һәйкәлтарашлар. Иккинчи тәрәптә музыка сөнъитиниң әсәрлири – музыка өзи, уни язидиган вә орунлайдиган музыкантлар, музыкилиқ өсваплар вә б.

- Сүрәтләрни тәткىк қилиңлар, тәһлил қилиңлар, соалларға жавап бериңлар, пикриңларни ейтиңлар.
- Һәйкәлтарашлар атақлиқ музыкантларни, музыкиға бағлиқ нәрсиләрни вә өсвапларни тәсвирләп берәлидиму?

Людвиг ван Бетховен – дүния йүзигә тонулган даңыл қытай немис классик-композитори

«Изумрудная музыка». Жанлық өсүмлүкләрдин ясалған һәйкәл

«Битлз» топи

Дирижёр, композитор
Н. Тилендиев

Қобызы

Күй атиси
Қурманғази

4-тапшурук. Тиңшаш вә тәһлил.

??! Гүлнар Абдрашеваниң «Һәйкәлләр мирасганида» әсәридә музыка арқылы һәйкәлләрниң тәсвири көрситилгән. Әсәрни тиңшаңлар, тәһлил қилиңлар.

Мону соалларга жавап берин්лар:

- Кәз алдиңларға қандақ көрүнүш кәлди?
- Қайси музыка қандақ һәйкәлгә мас келиду?

Нәйкәлләр мирасганида
(музыкалиқ сурәтләр)

Музыкасини язган: Г. Абдрашева

?! Чакмаңлардин музыкидикى қәһриманларниң исимлирини төпип, чүшәнгиниңларни ейтип беріңлар.

K						K				H
h				H		E			K	
A						E				Ш

5-тапшыруқ. Нахша үгиниш.

Сәнъеткар бала

Сөзини язган: А. Асылбек

Музыкасини язган: Ә. Бұшикова

2. Маманымын ісімнің,
Небір ұлы кісінің
Келтіріп бар пішімін,
Тұрғызамын мүсінін.
Абай – ақыл дария,
Жамбыл – жырау қария.
Біз жасаған мусіндер –
Мәншүк пенен Әлия.

Қайтurmиси:

Өнер – өрнек, ән-күйлер,
Бой балқытқан бал билер.

- ?! •** Иккинчи вә үчинчи куплетлирини үгиниңлар.
• Нахшини чирайлық, ниссиятлық орунлаңлар.

Һәйкәл – бошлуқта һәр тәрипидин тәсвирләнгән бәдий әсәр.

Һәйкәлтарашилқ – бәдий сәнъетниң бир тури. Һәйкәлни рус тилида «скульптура» дәп атайду. «Скульпто» латин тилида «кешиш, йонуш» дегән мәнани билдүриду.

Һәйкәлтарашилқиң түрлири: шар шәкиллик вә рельефлик.

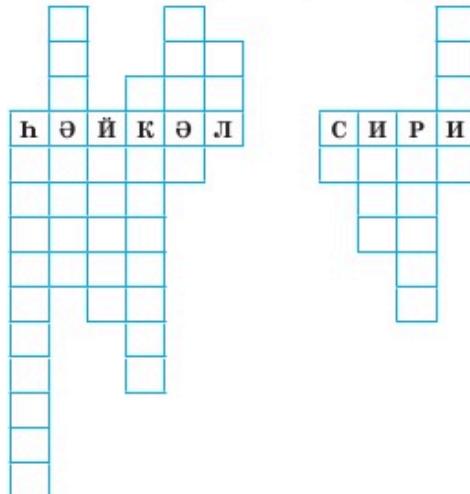
Һәйкәлтараш – һәйкәл ясайдиган адәм.

Һәйкәл – қаттиқ яки пластик нәрсиләрдин, униң ичидә: таштин, төмүрдин, гилдин, момдин, ягачтин, сүйәктин вә башқа материаллардин ясилиду.

Һәйкәлтарашилқ әсәрлири үч өлчәм билән (егизлик, кәңлилік, йәрлік) қурулиду.

- ?! Кроссвордни йәшиңлар.**

«Һәйкәл сири» кроссворди

1. Һәйкәл ясайдыған адәм.
2. Һәйкәлниң формиси (шәкли).
3. Һәйкәлниң өлчими.
4. Һәйкәлтарашниң русчә нами.
5. Һәйкәл ясилидиган материал.
6. Һәйкәл ясилидиган материал.
7. Жансиз тәбиәт.
8. Жанлиқ тәбиәт.
9. Һәйкәлтарашлиқниң бир түри.
10. Скульпто – латинчә ... дегөнни билдүриду.

6-тапшуруқ. Тонуштурулум вә баһалаш.

**?! Түзүлгөн әсәрни синип алдида орунлаңлар вә баһалаңлар.
Бир-бираңларни баһалаңлар.**

Мону соалларга жағап беріңлар:

- Дәристә немә яхши болди?
- Қайси тапшуруқ қийин болди?
- Дәристә йәнә немиләрни яхшилаш лазим?

20-дөриң Музыка вә форма (шәкил)

1-тапшуруқ. Тәкраплаш. Әхбарат издәш.

 «Һәйкәлтарашлиқ сәнъити» намлиқ тәртинчи бөлүмдә Қазақстандикі вә дуния йүзидики һәйкәлтарашлиқ сәнъитиниң һәр түрлүк формидики (шәкилдикі) мәлум нишанлири билән тонуштуңлар.

Шундақла музыкилиқ формиларниң бири – куплетлик форма тоғрилиқ умумий чүшәнчә алдыңлар.

?! Мону соалларга жағап беріңлар:

- Форма дегинимиз немә?
- Һәйкәлтарашлиқ сәнъитидә қандақ формидики нишанлар бар?
- Музыка сәнъитидә нахшиларға бағлиқ қандақ формиларни билисиләр?

K					T
---	--	--	--	--	---

K				T	K									I
---	--	--	--	---	---	--	--	--	--	--	--	--	--	---

2-тапшурук. Тиңшаш вә тәһлил.

?! Видеодискидін А. Қунанбайоғлиниң өзәңдарга тонуш «Желсіз түнде жарық ай» вә Ақан серинің «Қараторғай» нахшилирінің йеккә нахшичиниң вә хорниң орунлишида тиңшашацлар.

Иккі нахшиниң қандак пәрқи вә ошашлиги бар?

- Мәзмұнда?
- Ритміда?
- Аваз күчидә (динамика)?
- Кәйпиятида?

Қайси нахша куплет вә қайтурмидін, қайси нахша пәкәт куплеттінла ибарәт?

Нахша – вокаллық музыкиниң бир түри.

Вокаллық музыка – музыка өсававиниң жор болушида яки униңсиз йеккә нахшичиға, хорға беғишлинип йезилған музыкилық өсәрләр.

Куплетлик форма – вокаллық музыкидіki әң аддий шәкил. Куплетлик формада музыка (аһаң) тәкрабалинивериду, бирақ сөзи өзгеририду.

Куплет вә қайтурма – вокаллық музыкида асасий формиларниң бири.

3-тапшурук. Әхбарат издәш. Тәтқиқат.

Өтрапиңларға қарисаңлар, күндилик наятымизда пайдилинидиган һәр түрлүк формидики (шәкилдикі) нәрсиләрни көрисиләр. Сүрәттә көрситилгән чәмбәр, үчбулуңлук, тиқбулуңлук ошаш геометриялық формиларға йәнә қандак нәрсиләрни охшитишиңа болиду?

	күн, алма, тавуз, поңзәк, шаңырақ
	өйләр, дәптер, коробка, телевизор экраны
	өйниң торуси, арча, қоңғурақ

Музыкилиқ әсәрләрниңмұ hәр түрлүк формилири бар. Бирақ уларни көрәлмәйсиләр, пәкәт тиңшиғандила, естә сақлаш арқилиқ сезишкө болиду.

Музыкилиқ формилар аддий вә мурәккәп болуп бөлүниду. Дәрисниң мавзусиға бағлиқ аддий формиларниң ичидин бир қәрәллик, икки қәрәллик (куплет, нахша), үч қәрәллик формиларни тәкшүрәймиз.

Квадрат формиси арқилиқ чүшөнчө алайли.

Бир қәрәллик музыкилиқ форма

	П. Чайковскийниң «Болезнь куклы» («Қочаңниң ағриғы») пьесиси бир қәрәллик формида йезилған. У квадрат ичиде А hәрипи билән бәлгүләнгән. Өсәрниң музыкилиқ тәсвири бешидин ахиригичә бирхил болиду, өзгәрмәйду. ?! Тиңшаңлар, пикриңларни ейтиңлар.
--	--

Икки қәрәллик музыкилиқ форма

	П. Чайковскийниң «Неополитанская песенка» («Неополитан нахшиси») пьесиси икки қәрәллик формида йезилған. Көп нахшилар мошу формида йезилиду. КУПЛЕТ (А) + ҚАЙТУРМА (В) = НАХША ?! Тиңшаңлар, пикриңларни ейтиңлар.
--	--

Үч бөлүмлүк музыкилиқ форма

A B A

П. Чайковскийниң «Вальс» («Вальс») пьесиси үч қәрәллик формида йезилған. Бириңчи (A) билән үчинчи (A) қәрәллик музыкаси қайтилиниду, бәзидә үчинчи қәрәлдә сәл өзгириду. Иккинчи (B) қәрәллик музыкаси өзгічө болиду.
?! Тиңшашлар, пикрицларни ейтиңдар.

??! Музыкилиқ әсәрни тиңшиғанда, униң намига көңүл бөлүңлар вә қанчә бөлүмдин туридигинини тиңшашқа тиришиңлар. Сәвәви, композитор музыкилиқ тәсвирни ечиш үчүн, әсәрни бөлүмләргө белгән. *Музыкилиқ тәсвир* әсәрниң мәзмунини, қәһриманниң вә муәллипниң ой-пикрини, һис-түйгүсүни ачиду.

Петр Ильич Чайковский (1840–1893) – улук рус композитори. Балиларга бегишланған көплигөн музыкилиқ әсәрләрни язған. Шуларниң бири – «Детский альбом». У фортепиано әсавиға бегишланған.

Музыкилиқ форма – музыкилиқ әсәрниң қурулмиси, композицияси.

Қәрәллик (период) – әң қисқа музыкилиқ форма.

Бир қәрәллик форма (A) – аддий музыкилиқ форма, бир бөлүмдин ибарәт.

Икки қәрәллик форма (AB) – аддий музыкилиқ форма, икки бөлүмдин ибарәт. Мәсилән: куплети билән қайтурмиси бар нахшилар.

Үч қәрәллик форма (ABA) – аддий музыкилиқ форма, икки (AB) бөлүмдин ибарәт. Иккинчи (A) көпинчә, бириңчи (A) қәрәллик сәл өзгәртишләр билән тәкраблайду.

4-тапшурук. Нахша үгиниши.

Геометриялык шәкилләр

Сөзини язган: А. Асылбек

Музыкасини язган: Бушикова

- Балақайлар, қараңдаршы шеңберге,
Ертеден-ақ білесіндер сендер де.
Көк аспандай өп-әдемі дөңгелек, } 2 қетим
Киіз үйдің шаңырағы ол, демек. }

(чәмбәр)

- Көрдіндер ме тырналардың қосағын?
Үшады олар үшбұрыштап аса бір.
Қызығамын, көз алдымға тосамын, } 2 қетим
Көрем сонда киіз үйдің ошағын. }

(ұчбулуңлуқ)

- Таңғажайып төртбұрышқа қарасаң,
Сонда бәрі небір қызық, тамашаң:
Мультфильмдер, кино көріп отырам, } 2 қетим
Ол – кәдімгі теледидар, экран.

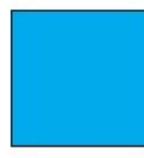
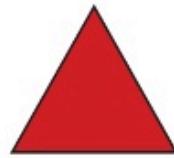
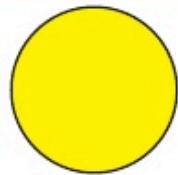
(квадрат)

Нахшини үгинишиң жәриянида:

- ?! • Мәзмунига, аһаини таза ейтишқа, ипадилик орунлашқа
көңүл белүңлар.
• Нахшини қандақ формига ятқузушқа болиду?

5-тапшурук. Импровизация.

?! «Геометриялык шәкилләр» (сөзини язган: А. Асылбек, музыкасини язган: Ә. Бушикова) нахисиниң формисига геометриялык шәкилләр арқылық импровизация түзүңлар.

6-тапшурук. Тонуштурулум вә баңалаш.

?! Түзүлгөн импровизацияни синипиңлар алдида орунлаңлар вә баңалаңлар.

Өз ара баңалаш жүргүзүңлар.

Мону соалларга жағав беріңлар:

- Дәристә немә қолайлық болди?
- Қайси тапшурук қийин болди?
- Дәристә немини техиму яхшилаш наҗәт?

Музыка вә һәрикәт

1-тапшурук. Тиңшаш вә тәһлил.

?! Иккинчи синипта тонушқан «Қосалқа» уссулини есиңләргө чүшириңлар. Видеодин көрүңлар. Уссулчиларниң уссул һәрикәтлири билән музыкиниң жөр болушига көңүл бөлүңлар.

- Уссул немини тәсвирләйдү?
- Музыка вә уссул һәрикәтлири мас келәмдү?
- Уссулчилар уссул арқылың қандақ түйғуни көрсәтти?

2-тапшурук. Әхбарат издәш.

Музыка вә уссул – адәм наягиниң әйниги. Сәвәви, қайсила хәлиқ болмисун, музыка, уссул арқылың өз наят-нәпәсини, арман-тиләклирини, түрлүк һиссиятлирини көрситиду.

Уссул музыкисиз «наят көчүрәлмәйдү», деген сөзләрни пат-пат аңлашқа болиду. Байқысаңлар, һәр хәлиқниң уссули һөркөчан музыклиқ жөр болушта орунлиниду.

Уссул сәнъитиниң өзигө хас бай тарихи бар. Әсирләр давамида уссул тәрәккүй қилип келиватиду. Аддий күндиллик уссулдин башлап, униң башқыму түрлири можут. Бу қандақ уссуллар? Уссулларниң намлирини тепип, берилгән чақмақларни толтуруңлар.

к								к
---	--	--	--	--	--	--	--	---

у					л
---	--	--	--	--	---

б				т
---	--	--	--	---

х				к
---	--	--	--	---

у					и
---	--	--	--	--	---

з						й
---	--	--	--	--	--	---

у				
---	--	--	--	--

с						к
---	--	--	--	--	--	---

б		л
---	--	---

у					и
---	--	--	--	--	---

3-ташшурук. Әхбарат издәш, муһакимә қилиш.

 Елимиздә уссул сөнъити қандақ тәрәққий әткән? Қазақ хәлқиниң уссулини, балет вә классикилиқ уссулни кимләр жуқури дәриҗигө көтәрди? Миллий уссул сөнъитиниң тәрәққиятиға алайидә һәссә қошуп, башқа әлләргө тонутқан кимләр? Мошу соалларға жавап тапайли.

?!? Видеодики үзүндиләрни көрүп, атақлиқ қазақ уссулчыси Шара Жиенқулова вә миллий балет театрини өрләткән атақлиқ балетмейстер, педагог Болат Аюханов тогрилиқ мәлumat билән тонушуцлар.

Шара Баймұлдақызы Жиенқулова (1912–1991) – уссулчы, педагог, Қазақстаниң хәлиқ артисти. Сөнъет йолини қазақ драма театрида башлиған. Спектакльларда рольларни ойнап, миллий уссулларни орунлиди. Миллий уссул сөнъитини тәрәққий әткүзүш үчүн, әл арилап, хәлиқ урп-адәтлирини, әнъ-әнилирини, хәлиқ уссуллирини тәкшүрүп, сәһнингө елип чиқти.

Әжайип уссулчи болғанлиқтын, хәлиқ арисида у музыкилиқ-пластикилиқ сөнъетниң «гәвхәр теши» дәп аталған.

Болат Фазиз оғли Аюханов 1938-жили Шемәй шәһиридә дүнияға кәлгән. Балет уссулчысы, актер, педагог, балетмейстер. Қазақстанниң хәлиқ артисти. Қазақстан дәләт мукапитиниң лауреати.

1967-жылдан баштап «Алматы жас балети» ансамблиниң асасини салгучи вәйетәкчеси. Ансамбль 2003-жили Дәләтлик академиялық классикилық уссул ансамблиға айланған. Ансамбль дүния йүзигө мәшһүр болди.

Шара Жиенқұлова.

«Қазақ вальси».

1958-ж.

Гульфайруз Исмаилова.

Болат Аюханов.

1987-ж. «Айдәк гезәл Айсулу

тогрилиқ чечәк» фильмида

вәэзирниң ролидары.

4-тапшурұқ. Әхбарат издәш, импровизация.

Уссул ойнайли!
(импровизациялық оюн)

Оюн шарты. Балилар «Хәлиқ уссули», «Классикилық уссул», «Балет», «Заманивий уссул», «Спортлук бал

уссули» дегэн топларға бөлүниду. Таллиған мавзуга бағлиқ видеоматериалларни көрүп, наңжет сүрөтләрни жигиду вә тонуштуруулум тәйярлайды.

Нәр топ өз топиниң намиға бағлиқ уссулға постер ясайды вә кичик музыкилиқ сәһнилик көрүнүш тәйярлайды. Импровизациялык уссул һәрикәтлирини музыкиниң жөр болушыға қошуп, тәйярліганды ишини көрситидү.

Балет – сәһнә уссул сәнъитиниң бир түри.

Классикилық уссул – хореографияның бир түри, балетниң асаси.

Заманивий уссул – йеңічә услугубики уссул һәрикәтлири.

Хәлиқ уссули – нәр хәлиқниң урп-адитигө, музыкасыға аласланған уссул һәрикәтлири.

Спортлуқ бал уссули – жүплүк уссул. Бу уссулда спорт билән уссулни бириктүрүп, уссулчилар вальс, танго, фокстрот, румба вә башқа уссулдар арқылык уссул ойнаш манаритини көрситидү.

Хореография – уссул чиқириш сәнъити.

Постер – рекламиға бегишланған бәдий плакат.

Инглиз тилида «афиша», «елан» деген сөз.

5-тапшыруқ. Тонуштуруулум вә баһалаш.

?! Импровизация көрүнүшидә тәйярліганды ишиңларни (постер, уссул) синип алдиды көрситиңлар. Өз ишиңлар вә өзгиләрниң ишини баһалаңлар.

Мону соалларга жағап беріңлар:

- Дәристә немә қолайлық болди?
- Қайси тапшыруқ қиын болди?
- Дәристә немини йөниму яхшилаш лазим?

**БИЛИМИҢЛАРНИ
ТӘКШҮРҮҮЛДАР**

I. Тапшуруқларни орунлаңдар

1. Соалларниң дурус жағавини төпиделер.

Соал		Жарап	
1. «Желсиз түнде жарық ай» нахисиниң муәллипи ким?	1	А. Қунанбайоглы	
	2	Ақан сери	
	3	И. Нусипбаев	
2. «Весенний дождь» музыкалық әсәрниң муәллипи ким?	1	С. Бәйттереков	
	2	А. Исакова	
	3	Б. Аманжолов	
3. «Сәнъэткар бала» нахисиниң қайси композитор язди?	1	Ө. Байдилдаев	
	2	Б. Байқадамов	
	3	Ә. Бұшикова	
4. «Қараторғай» нахисиниң ким язди?	1	Абай	
	2	Ақан сери	
	3	Ибраї	
5. «Іәйкәлләр мирасғаһида» әсәриниң муәллипи ким?	1	Ә. Бұшикова	
	2	С. Қибирова	
	3	Г. Абдрашева	
6. Болат Аюханов елимиздә қандақ атақта егө болған?	1	Россия балетмейстери	
	2	Қазақстандикі атақлық балетмейстер	
	3	Хәлиқ нахшичиси	
7. Шара Жандарбекова сәнъэтниң қайси түри билән хәлиққә тонулды?	1	Рәссамлиқ	
	2	Уссул сәнъити	
	3	Нахша сәнъити	

2. «Желсиз түнде жарық ай» нахисиниң иккинчи куплетиделер көп чекитниң орнига керәк сөзләрни қоюп, дәптәргә йезиделдер.

Қалың ағаш...
....өзді-өзи.
Көрінбей... топырағы,
...жасыл жер жүзі.

БҮЙҮК НАМАЙӘНДИЛӘР

Атни чепишиға қарап баһала,
Әрни – номусиға.

(Мақал)

6

БҮЙҮК НАМАЙӘНДИЛӘР

Бөләктин:

- атақлиқ Биржан сал, Ақан сериниң наяты билән тонушуп, нахшилирини орунлашни;
- Қурманғазы, Махамбет күйлиридин үзүндиләрни орунлашни;
- А. Жубановниң әсәрлирини муһакимә қилишни;
- лирикилық, қәһриманлық музыкини ажритишни;
- улук шәхсләр әсәрлиригә презентация ясашни

үгинисиләр.

Музыкалық сават:

- сал, сери;
- лирикилық музыка;
- қәһриманлық музыка;
- партитура;
- хәлиқ әсваплар оркестри;
- канон;
- импровизация.

Аталгулар билән чүшәнчиләр:

- қәһриманлық музыка – батырлық музыка – героическая музыка – heroic music;
- лирикилық музыка – лирикалық музыка – лирическая музыка – lyrical music;
- партитура – партитура – score;
- калейдоскоп – калейдоскоп – kaleidoscope;
- канон – канон – canon;
- импровизация – импровизация – improvisation.

Улук Даңа сал-серилири

Биржан сал

1-тапшурук. Тәһлил.

- Сүрөткә қарап, атақлық нахшичи, сал-сериләрни, шаирларни, күйчиләрни, композиторларни атаңлар.
- Уларниң атақлық адәмләр болушыға қандақ хисләтлири тәсир қылған? (*Мәсилән: сәнъеткә қизиқиши, әмгәкчанлиги ...*)
- Өзәңлар немиләргө қизиқысиләр? Атақлық болуш үчүн немә қилиш керәк: яхши оқуш, алдига мәхсөт қоюш, улук адәмләрдин үлгө елиш вә б.?

2-тапшурук. Әхбарат издәш.

Биржан сал Қожағулоғлы (1834–1897) – атақлық нахшичи, ақин вә композитор. Көкшетау өлкисидә дунияға кәлгән. Униң «Айтбай», «Ләйлим чирақ», «Төмүрташ», «Он бармақ» нахшилири хәлиқ арисида кәң тарқалған.

- Казақ хәлқиниң кәң даласида өзиниң нахшичилик һүнири билән сал-сери аталған атақлық әдипләрниң бири – Биржан сал.
- Видеодискидін Биржан салниң өмүр баяниға бегишланған фильмниң үзүндисини көрүңлар.
 - Биржан сал һәккідә чүшөнчә беріңлар. Мону сөзләрни қоллинишқа болиду: авази жуқури, тогра кесәр, жүръәтлик, хәлиқ һөрмитигө беләнгән.

Биржанниң һұнирини қәдирилігөн қазақ хөлқи уни «Биржан сал» дәп атиған. *Сал* – һәртәрплимә һұнири бар адем (шаир, нахшичи, композитор, импровизатор вə б.). Биржан салниң нахшилири жарапаңыз, һиссиятлиқ орунлиниду.

3-тапшурук. Тиңшаш вə тәһлил.

Он бармақ

Биржан сал

Домбырам күйге келер бұрауменен,
Келмейді сөз жүесі құрауменен.
Гүлденген бәйшешектей қайран жастық,
Келмейді, а-хау, қайта айналып сұрауменен.

Қайтурмиси:

Он саусағым бір баспай,
Жүрмін қалай жер баспай.
Жиын-тойдың ішінде
Өн саламын осылай.

???

- Нахшиниң сөзи билән орунлинишиға диққет қилиңдер.
- «Гүлденген бәйшешектей қайран жастық», «Келмейді қайта айналып сұрауменен» дегендеген сөзләрниң мәнасини чұшәндүрүңдер.
- Нахшиниң куплети билән қайтурмисини орунлашта қандак алайдылықлар бар?

4-тапшурук. Орунлаш.

Он бармақ (нахшиниң қайтурмиси)

Биржан сал

Он саусағым бір баспай,
Жүрмін қалай жер баспай.
Жиын-тойдың ішінде
Өн саламын осылай.
ай, ги-ги-гай, ги-ги-гай.

- ?! •** Нахшиниң қайтurmисини пәйдин-пәй тез орунлаңлар.
• Уруп чалидиган өсваплар билән жор қилиңлар.

5-ташшурук. Тәтқиқат.

«Он саусағым бір баспай» нахисидин үзүндө

On sau - say - ын бір бас - пай, жүр - мін ке - лій зер бас - пай. Жы - мін - тои - дың
 6
 1 - шын - де, эн са - да - мін о - сы - дай, гай, ги - ги, гай, ги - ги, гай.

- ?! •** Биржаниң «Он бармақ» нахисиниң қайтurmисини нотига қарап орунлаңлар.
 • Нахшиниң өлчимини ениқлаңлар.
 • Нахшидики нотиларниң узақлиқлиғини ажритиңлар.
 • 2 өлчими билән дирижёрлап, нахшини орунлаңлар.
 4

6-ташшурук. Тонуштурууш вә баһалаш.

- ?! •** Өзәңларниң орунлигиниңларни тонуштурууцлар вә синип-дашлыриңлар билән биллә баһалаңлар.

Улуқ Даңа сал-серилири

Ақан сери

1-ташшурук. Тәтқиқат.

Ақан сери Қорамсағли (1843–1913) – нахшичи, ақин, композитор. Көкшетау тәвөсидә дунияға көлгөн. Нахшичиниң «Маңмаңгер», «Қараторғай», «Балқадиша» нахшилири қазақ хәлқиниң арисида бәк аммибап. «Балқадиша» нахиси путқұл дунияға тонуш әсәр.

Биржаниң «сал» дәп атиса, Ақанниң «сері» дәп атиған. Сериниңму сал охшаш бирнәччә сөнъет түригө егә хисләтлири бар. Сериләр – яхши билән яман-

ни селиштуруп орунлайдыған назук ижрачилар. Салсериликни жән-дили билән яхши көргөн Ақан сери йорға ат, қиран бүркүт, тайған баплиған.

2-тапшурұқ. Тиңшаш вә тәһиліл.

Маңмаңгер

Aқан сери

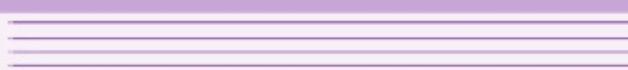
Маңмаңгер, кекілің келте, жалың майда,
Байлаған сені сылап қалқатайды.
Жүрісің желмаядай жануарым,
Көрейін қызығынды осындайда.

Қайтурмиси:

Ахау, туған елім,
Балаң едім.
Өзіңе осынау өнді ала келдім.

?? Ақан сериниң «Маңмаңгер» нахшисини видеодискидин тиңшаңлар.

- Сүрәткә вә видеодискиға қарап, нахшиниң мәзмуни тогрилик пикерлишиңдар.
- «Маңмаңгер, кекілің келте, жалың майда» сөзлириниң мәзмунини қандақ чүшинисиләр?
- Ақан сери атниң гөзөллигини, түгулған йеригө болған сегинишини қандақ аһаңлар арқиلىк йәткүзгөн (жәнлиқ, алдиримай, илдам, көңүллүк, лирикилық)?

Ақан сериниң нахшилирини көпинчө лирикилық нахшилар қатариға ятқузиду. **Лирикилық нахша** адәмниң ички сезими билән толғинишини билдүриду. «Маңмаңгер» – нахшичиниң етиға болған муһәббитини билдүридиған лирикилық нахша.

3-ташшуруқ. Тәһлил.

?? • Сүрәткә қарап, Ақан серини қандақ тәсвирләп бәргән болаттыңдар?

4-ташшуруқ. Нахшини орунлаш.

?? Ақан сериниң «Маңмаңгер» нахисини орунлаңдар.

- Нахшиниң сөзлирини ениқ ейтиңдар.
- Анациини аста, алдиримай, бәдий орунлаңдар.

5-ташшуруқ. Импровизация.

«Маңмаңгер» нахшиниң ұзұндиси

Mañ - mañ - ger, ke - ki - diñ - kel - te, Baj - la - gan.
Маң - маң - гер, ке - ки - дің - кел - те, Бай - ла - ған.

?? • Нахшини икки топқа бөлүнүп, канон түридә орунлаңдар.
• Өлчәмниң алайыдил клиригә диққат қилиңдар.
• Паузиларни сақланылар.
• Нахшини мүәллимниң ярдими билән орунлаңдар.

Канон грек тилидин тәржимә қылғанда қаидә, үлгә дәгән мәналарни билдүриду. Музыкидикі канон де-гинимиз көпавазлиқ музыкиниң түри. Буниңда би-ринчи аваздикі аһаңни иккінчи аваз новәтлишип қайтилады.

6-тапшурук. Тонуштурулум вә баһалаш.

- ?! • «Маңмаңгер» нахисини канон туридә (ұзундә) орунли-гиниңдарни баһалаңдар.

Ялқынлук ақын-күйчиләр

1-тапшурук. Музыка тиңшаш вә тәһлил.

Адай

Қурмангазиниң күйи

Жұмыр-Қилич

Махамбетниң күйи

?! Қурмангазиниң «Адай» күйүни тиңшаңлар. Тиңшиған күйүңларни қандақ тәсвирләп бәргән болаттиңлар (лириккалық, батурлук, муңлук, көңүллүк, көтирәңгү)?

- Махамбетниң «Жұмыр-Қилич» күйини тиңшаңлар. Күй силәрдә қандақ нис-түйгуларни ойгатты?
- Тиңшиған күйүңларға бағылыш қайси сүрәтни таллиған болаттиңлар вә қандақ нам берәттиңлар?
- Қурманғази билән Махамбет күйлиригө ортақ болған мавзуни таллаңлар (жәң алди, жәң, йәкму-йәк).

2-тапшыруқ. Әхбарат издәш.

Махамбет Өтемисоғли (1804–1846) – қазақ хәлқиниң атақтық ақини, күйчиси, композитори, зомигәрликкә қарши Истатай Тайманов рәһбәрлигидиң қозғилаңы (1836–1837) уюштурғучиларниң бири. Атырау вилайитидә дунияға көлгән. Махамбетниң ялқунлук жырылири билән биллә «Жұмыр-Қилич», «Қайран-Нарын», «Өкүнүш» күйлири хәлиқ ичидә кәң тар-қалған.

Қурманғази Саýрбайоғли (1818–1889) – күй атиси. Атырау вилайитидә туғулған. Дунияға тонулған «Адай», «Сарыарқа» күйлири билән биллә Истатай-Махамбет қозғилициға бегишланған «Кишән ашқан», «Кичкинтай» наимлиқ күйлири бар.

Қурманғази улук күйчи болса, Махамбет – атақтық ақин, чевәр күйчи, батур. Иккى атақтық бәстикарниң әсәрлири жәң мәйданида дунияға көлгән. Қурманғази «Адай» күйидә хәлиқниң күч-құвитини көрсөтсө, Махамбет Жұмыр билән Қилич дегендеген батурларниң кәһриманлигини күй арқылың йөткүзгән. Іәр иккى күйчи қәһриманлық тогрилик күйләрни чиқарған.

3-тапшурук. Орунлаш.

- ?! •** Икки топқа бөлүнүп, «Адай», «Жумыр-Қилич» күйлири-ниң анаңтирины нотига қарап, ля боғуми билән орунланылар.

«Адай» күйидин үзүндә

«Жумыр-Қилич» күйидин үзүндә

- Іәрбір топ өзлири таллиған күй үзүндилирини орунли-гучиларға ритмлик жөр болиду.

4-тапшурук. Тонуштурууш вә баһалаш.

- Тонуштуруулум вақтида һәrbir топ бир-бирини қоллаш үчүн чавак челип, ритмға жөр болиду.

Қазақ оркестриниң бүйүк
намайәндиси – Ахмет Жубанов

1-тапшурук. Сөһбәтлишиш.

Ахмет Қуланоғлы Жубанов (1906–1968) – композитор, дирижёр, қазақ музықисини тәтқиқ қылғучи көрнәклик алим. Ақтөбә вилайитидә дүнияға көлгөн. Дәслөпки қазақ оркестрини уюштурғучи, дирижёри. Униң «Би күйи» вә «Қарлығаш», «Ақ көгершін» нахшилири аләмгә тонулған.

- ?! •** Ахмет Жубанов һәккідә әхбарат издәп, толуктуруңлар.

2-тапшурук. Музыка тиңшаш.

«Би күйи»

Музыкасина язган: А. Жубанов

?! А. Жубановниң «Би күйини» оркестрниң орунлишида тиңшашылар.

- Күйдин қандақ тәсират алдиңлар?
- Күйни аһаңға селип орунлашқа боламду?

3-тапшурук. Тәтқиқат вә орунлаш.

Оркестр – ижра қилишниң топлуқ түри. Музыкалық әсәр аһаңиниң нотилири һәрбир өсвапқа бөлек йезилиду. Уни «партитура» дәп атайду. Партитура арқылы өсваптарда орунливатқан авазни тәкшүрүшкә болиду.

?! «Би күйиниң» аһаңини нотига қарап орунлашылар.

?! • Берилгән аһаңни ритмлик партитуриға лайиқлаштурулар.
• Аһаңни бир топ орунрайду, иккінчи топ уруп чалидиган музикалық өсваптарни қоллинип, ритмға жор болиду.

4-тапшурук. Нахша орунлаш.

«Ақ көгершін»

Сөзини язган: Н. Баймұхамедов Музыкасина язган: А. Жубанов

Ақ көгершін, көгершін,
 Қолғанат құс сен едің.
 Бар, кезіп қайт, ел үшін
 Кең дүниенің көлемін.
 Әділеттің құсы деп,
 Көз алмастан жолыңнан.
 Бақыт болып қоншы деп,
 Үшырамын қолымнан.

Қайтurmиси:

Ел тілегін алып үш
Адамзаттың бағына.
Қара бұлтты жарып үш
Мұхиттың арғы жағына.

Көптәр – дуния йүзиниң көплигөн хәлиқлири үчүн течлиқниң бәлгүси.

- ?! •** Нахшиниң сөзигө, мәнасига диққет қилиндар.
?! • Алдиримай, оттура авазда орунлаңдар.

Музыкалық колейдоскоп

1-тапшурук. Әхбарат издәш.

- ?! •** Калейдоскоп оюнчугини есіндарға чүшириңдар.
?! • Музыкалық колейдоскоп түзүшкә боламду?

2-тапшурук. Тонуштуруши.

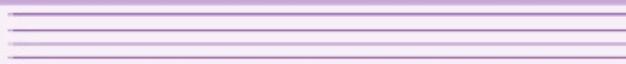
Атақлиқ шәхсләр

(музыкалық колейдоскоп)

?! Уч топқа бөлүнүңлар: «Ақан сери», «Құрманғази», «А. Жубанов».

Оюн шәрти:

- Һәрбир топ өзи таллиған бүйүк намайәндиләр һәкқидә қисқичә тонуштуруулум тәйярлайду.
- Берилгән композитор әсәрлиридин үзүндиләр орунлаңдар вә тонуштуруңлар:
 - Ақан сериниң «Маңмаңгер» нахисидин үзүндеги канон билән орунлаңлар.
 - Құрманғазиниң «Адай», Махамбетниң «Жұмыр-Қилич» күйлиридин үзүндеги ля нотисида орунлаңлар.
 - Ахмет Жұбановниң «Ақ көгершін» нахисини шеир түридә ипадилик оқунылар.

3-тапшурук. Орунлаш.

- ?! • Силәр түзгөн музыкилиқ колейдоскоп өткөн дәрисләрдә тонушқан бүйүк намайәндиләр билән бағлинишлиқ.

Музыкилиқ колейдоскоп (оюн)

 Дәрисликтә бүйүк намайәндиләр – Ақан сери билән Ахмет Жұбановқа, уларниң өсәрлиригә бағлиқ сүрәтләр берилгән.

Оюн шәрти: икки топқа бөлүнүп, һәрбир композиторға берилгән сүрәт бөләклиридин музыкилиқ колейдоскоп түзүңлар.

4-тапшурук. Баналаш.

- Һәрбир топ өз тонуштуруулумини баналайду.

БИЛИМИҢЛАРНИ ТӘҚШҮРҮҮЛЛАР

I. Соалларга жавап бериллар

- Сал, серилик сөнъеткә ениқлима бериллар.
- Немишкә композитор Ахмет Жубановни қазақ оркестринин падишаси дәп атайду?

II. Тест соаллири

- Махамбетниң күйи.
A. «Адай»
B. «Жұмыр-Қилич»
C. «Герогли»
- Ақан сериниң нахшиси.
A. «Ақ көгершін»
B. «Он саусақ»
C. «Елім-ай»
- Нотилик үзүндә берилгенд музыкилық әсәр.

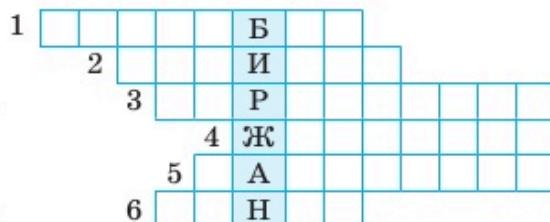

- A.** «Мәңгілік ел жастары» **D.** «Би» күйи
B. «Жұмыр-Қилич» күйи **E.** «Мәңгілік ел жастары»
C. «Ақ көгершін» нахшиси нахшиси

III. Кроссвордни йешицлар

Кроссвордни дурус йәшсәңлар, қазақниң сал-сериси Биржаниң исми чиқиду.

- Ялқунлук шаир.
- Кона әсвал.
- Күй атиси.
- Хәлиқ оркестрини уюштурған композитор.
- Ақан сериниң нахшиси.
- Көп авазлиқ музыкиниң түри.

СУ – ҺАЯТЛИҚ МӘНБӘСИ

Су – һаятлик мәнбәси,
Су бар йөрдө – һаят бар.

(Мақал)

7

СУ-ҺАЯТЛИҚ МӘНБЕСИ

Белектин:

- һәр түрлүк кәйпияттиki музыка билән суниң һәрхил һалитиниң бағлинишини төпіп, тәһлил қилишни;
- тиңшиған музыкилиқ өсөрлөр билән нахшиларниң түрини, музмунини, бәдий васитилирини ениқлашни вә селиштурушни;
- музыкилиқ бәдий васитиләрни (кәйпият, темп) ажритишни вә пайдилинишини;
- қазақ хәлқиниң уруп чалидиган музыкилиқ (асатаяқ, қонғурақ вә үчбулуңлуқ) өсваплириниң аваз бойигини, челиш усулини ажритишни;
- концерт вә униң түрлирини пәриқләшни, концерт үюштурушни, афиша билән репертуарни тәйярлашни үгиси силәр.

Музыкилиқ сават:

- үчбулуңлуқ, асатаяқ, қонғурақ өсваплири;
- музыкилиқ бәдий васитиләр, кәйпият, темп;
- музыкилиқ тәсвир;
- программилиқ музыка;
- симфониялық поэма;
- композитор, пианист, дирижёр;
- концерт;
- афиша;
- концерт программиси.

Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- музыкилиқ тәсвир – музыкальный образ – musical image;
- асатаяқ – асатаяқ – асатаяқ – asatayak;
- қонғурақ – қоңырау – колокольчик – bell;
- кәйпият – көңіл күй – настроение – mood;
- темп – екпін – темп – race;
- концерт программиси – концерт бағдарламасы – концертная программа – concert program;
- афиша – афиша – афиша – poster.

Су анаңи

1-тапшурук. Сөһбәтлишиш. Тиңаш. Тәһлил.

?! «Дуниятонуш» пәнидин суға бағылқ мәлumatларни есіндер-
га чүшириңдер:

- Су деген немә?
- Суниң қандақ пайдиси бар?
- Суниң анаңи боламду? Видеони көрүп, тиңшаңдар, тәһ-
лил қилиңдер, пикриңдарни ейтиңдер.

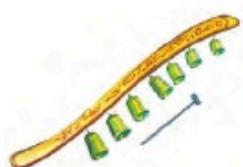
2-тапшурук. Тәһлил.

?! • Суниң қандақ тәбиий һаләтлирини билисиләр? Уларни
атаңдар.

- Суниң бир һаләттин башқа һаләткә өзгириши үчүн қандақ
шәрт болуши керәк? Немишкә?
- Суниң қайси һалитидә аваз чиқиду дәп ойлайсиләр? У
қандақ аваз чиқириши мүмкін?

3-тапшурук. Тәткіқат.

?! Суниң түрлүк һаләтлирини қандақ музыкилық әсваплар
билөн тәсвиirlәшкә болиду?

4-тапшурук. Тиңшаш вә тәһлил.

Көңүллүк булақниң нахиси

Музыкасинан язган: Г. Абдрашева

?! Г. Абдрашеваниң «Көңүллүк булақниң нахиси» пьесисини дикқэт билән тиңшаңдар.

Мону соалларга жавап беріңдер:

- Музыка қандақ кәйпиятта орунлиниду?
- Музыкида аһаңниң иккінчи темпи қандақ өзгириду?
- Музыкини тиңшиғанда, кез алдиңдарга немиләр көлди?

5-тапшурук. Орунлаш.

Ақ бұлақ

Музыкасинан вә сөзини язган: Б. Тәжибаев

Күндіз-түні бір тынбай,
Дала кезген шапқылап.
Құмар едім өзіде
Бала кезден, Ақбұлақ.
Әнге бөлеп маңайды
Асып-тасып жатасың.
Ақ моншақтан аспанға
Шашу шашып жатасың.

Қайырмасы:

Сенің келіп жағаңнан
Анам талай су алған.
Сенің келіп жағаңнан
Өкем атын суарған.
Айналайын Ақбұлақ,
Асыр салғам жағаңда.
Сенен артық өлкені
Бұл әлемнен табам ба!

?! 2-синипта үгәнгән шаир, композитор Б. Тәжибаевниң «Ақбулақ» нахисини есіндерға чүшириңдар.

- Муәллип өз нахисида немә тоғрилиқ hekайә қилиду?
- Мәзмунини синипдашлириңдар билән муһакимә қилиңдар.
- Нахшини тәләп бойиче ипадиilik, чирайлық орунлаңдар.

6-тапшыруқ. Музыка чиқириш.

?! 7-тапшыруқ. Орунлаңдар. Баһалаңдар.

Уруп чалидиган вә жараңлық музыкилиқ өсваплар авазини қоллинип, сунид түрлүк һаләтлирини тәсвиrlәйдиган анаң түзүңдер.

8-тапшыруқ. Орунлаңдар. Баһалаңдар.

?! 9-тапшыруқ. Орунлаңдар вә баһалаңдар.

Төвәндикі соалларға жағап беріңдер:

- Тапшыруқны орунлиғанда немә утуқлуқ чиқти?
- Қайси ишимиз утуқсиз аяқлашты?
- Дәристә немини техиму яхшилаш лазим?

Дәрияниң көркем нәқишлири

1-тапшыруқ. Тиңшаш, муһакимә қилиш вә орунлаш.

Едил билән Жайық

Сөзини язган: Ж. Молдагалиев Музыкисини язган: И. Жақанов

Құлпырады дала, гүлдейді орман,
Емізеді егіз Еділ мен Жайық.
Ақ шағала айдын, ақталған арман,
Тербеледі кеме, ойнайды қайық.

Қайтурмиси:

А-а-а!
Ағады шалқып,
Аққулары қалқып,
Еділ мен Жайық!

??! Видеодин «Еділ билән Жайық» нахисини тиңшаңдар, мәзмунини синипдашлириңдер билән биллә тәһлил қилиңдер.

Мону соалларга жарап беріңдер:

- Нахшида немә тогрилик ейтилиду? Немишкә Еділ вә Жайықни қош гезек дәриялар дәп атайду?
- Анаңниң тәсвири қандақ?
- Нахша қандақ кәйпиятни билдүриду?
- Нахшини тәләп бойиче үгініңдер, ипадилик ижра қилиңдер.

2-тапшурұқ. Тиңшаңдар вә тәһлил қилиңдер.

Влтава

(симфониялық поэмидин құңдығы)

Музықасини язған: Б. Сметана

Бедржих Сметана (1824–1884) – атақлиқ чех композитори, пианист, дирижёр. У – Чехияниң миллий композиторлар мәктебиниң асасини салғучи.

Өзиниң әсөрлириде дәслепки қетим хәлқиниң наятыни тәсвирилігөн вә хәлиқ анаңлирини пайдиланған.

Композиторниң «Моя Родина» симфониялык поэмилар циклидикі «Влтава» симфониялык поэмиси Чехиянің нарәсмий миллий гимни болуп санылады.

Композитор өз әсәрини Чехия елидики өң гөзөл дәрияларниң бири – Влтава дәриясыға бегишилиған. «Влтава» симфониялык поэмиси *программилик мұзықига* ятиду.

?! Б. Сметаниниң «Влтава» симфониялык поэмисини видеодин тиңшашлар вә оқуғучилар билән биллә муһакимә қилиндер.

Мону соалларға жағап беріңдер:

- Композитор өз әсәридә қандақ дәрияни тәсвирилгенді?
- Әсәрни тиңшиганды, көз алдиңдерге немини көлтүрдүңдер?
- Әсәрдің дәрияниң музыкалық тәсвири қандақ тәсир қылды?
- Программилик музыкиниң қандақ чүшинисилдер? Г. Свиридовниң «Время, вперед!» программилик әсәрини есіңдерге чүшириңдер.

Программилик музыка – таза әсваплиқ яки оркестрлиқ музыкалық әсәрниң түри. Униң мәзмуни композиторниң бәрген нами яки кичик поэтилиқ мәтіни арқылың ечилиду.

Музыкалық тәсвир – музыкалық авазлар арқылың бәдий қияпәтни тәсвиirlәш йоли.

Симфониялык поэма – симфониялык музыкиниң жанри вә программилик музыка. Униң мәзмунида әдебият, рәссамчилік, тарих вә тәбиет көрүнушлири тәсвиirlиниду.

З-ташшурук. Импровизация.

Су тоғрилиқ
(иҗадий оюн)

Оюн шәрти: Оқуғучилар үч топқа бөлүниду. Оюнниң мәхсити – хәлқимизниң су тоғрилиқ мақалтәмсиллиригә қысқа бир құрлук аñaң чиқириш. Һәр топ

өз ханиши бойичә бир мақалға бир қур аһаң қураштуриду вә жараңлық, уруп чалидиған өсваларни яки һажәтлик буюмларни пайдилиниду. Суниң һәрикәтлирини, авазини тәсвирләйдиган аһаң чиқирип, топларда орунлайду.

Оқуғучиларға мону мақаллар берилиду.

1. Су – байлиқ мәнбәси,
Әмгәк – кирим мәнбәси.
2. Су аққан йәр – бәрикәт,
Әл жүргән йәр – мәрикә.
3. Тағлиқ йәр булақсиз болмас,
Сулук йәр қурақсиз болмас.

4-тапшурұқ. Тонуштурулум вә баһалаш.

?! Іәр топ өз ишини тонуштуриду вә баһалайду.

Төвәндикі соалларға жавап беріңдер:

- Ишимизда немә қолайлық чиқти?
- Немә қолайсиз болди?
- Ишимизда немини яхшилаш лазим?

Айдиңлиқ кәң Арам!

1-тапшурұқ. Тәтқиқат. Мұһакимә қилиш.

Түгулған йеримиздә су мәсилиси жилдин-жилға еғирлишиватиду. Су – тәбиәтниң бебана байлиғи. У жәнлиқ тәбиәткә, адәмниң наятиға, униң турмушыға һавадәк һажәт.

?! Синипиңлар билән биллә видеодики су мәсилисигә бағлиқ материални көрүңлар. Пикирлишиңлар.

Төвәндикі соалларға жавап беріңдер:

- Су шәһәр вә юзиниң наятида қандақ роль атқуриду?
- Қазақстанда су мәсилисигә бағлиқ қандақ муһим проблемалар бар?

2-тапшурұқ. Тиңшаш вә тәһлил.

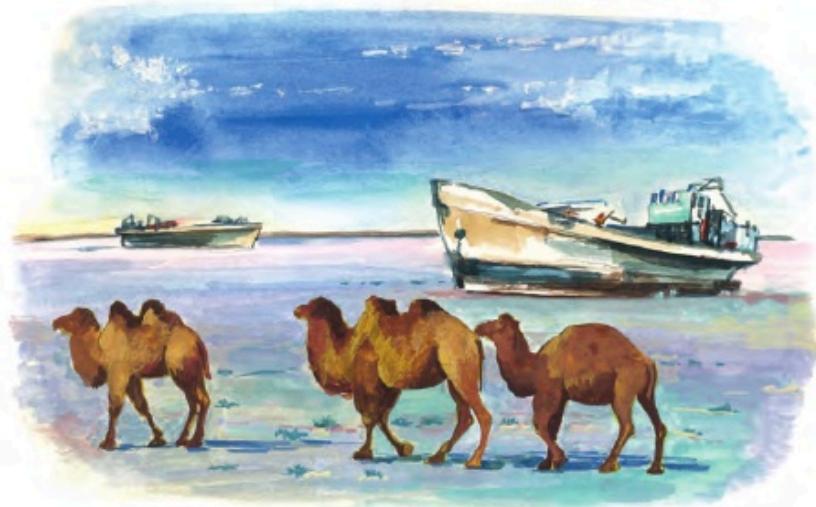
?! Өсәр үзүндисини тиңшаңлар.

Арал тәғдири

(ұзғандар)

К. Сайжанниң күйи

?!
?

Өсөрниң намига көңүл бөлүңлар. Композитор қандақ мәсилеләрни көтириватиду?

- Музыкиниң орунлиниш нәқиши қандақ? Қандақ кәйпятни билдүриду?
- Қүйни тиңшаш жәриянида көз алдыңларға қандақ көрүнүшлөр келиду?
- Қүйни программилик музыкиға ятқуозушқа боламду? Чүшәнгиниңларни ейтип беріңлар.

3-тапшурук. Тиңшаш. Угиниш. Орунлаш.

Аралдин учқан аққушлар

Сөзини язган: Ш. Салиев

Музыкасини язган: С. Бәйтереков

1. Құстардың қайда базары,
Тарқаған түсіп ажары.
Жаралы жүрек жандардай,
Төмендеп теңіз назары.

Бұлтардай жүзген ақ ала,
Жападан жалғыз шағала.

Қоштасқан қайран Аралмен,
Қайғылы-мұнды жағада.

2. Жыл сайын көктем жетеді,
Сені іздең құстың мекені.
Ұясыз қалған аққулар
Қона алмай үшып өтеді.

Айдынды шалқар Аралым,
Балалық шағым, жанарым.
Айдында жүзген құсың ем,
Алыстан кетіп барамын.

Қайтурмиси:

Қия алмай қанат қағады,
Қона алмай үшып барады,
Мәлдіреп құстар жанары, Аралым.
Ең алғаш сенде көріп ем,
Аққуды теңіз көгінен,
Толмайтын орны – Өмір ең, Аралым.

?! «Аралым» нахшиси йезилған видеодискини көрүңлар. Нахшиниң ижра қилинишиға көңүл бөлүңлар. Қандақ кәйпиятта орунлайду?

- Нахшини үгөнгөндә, анаңни таза, сөзини ениқ ейтиңлар.
- Нахшини ипадилик орунлаңлар.

4-тапшурук. Ижадий иш.

(виртуаллық оюн)

Оюн шәрти: оқуғучилар, «Термечилар», «Нахшичилар», «Күйчиләр» намлиқ үч топқа бөлүнүп, Арал мәсисиесини көтириватқан Интернеттин, видеоматериалдардин музыкалық өсәрләр вә нахшиларни издәйду. «Термечилар» топи терме түридә орунлинидиган өсәрләрни тәкшүрәйду. «Нахшичилар» топи нахшиниң мәзмунини тәһлил қилиду. «Күйчиләр» топи күйләрни чикириду.

Оюнниң ахирауда һәр топ синип алдида ишини көрситиду, қоғдайды, чүшөнчә бериду вә таллиған музыкисиниң асасија анациини орунлайду.

5-тапшурук. Ижра қилиш. Баһалаш.

?! Θ茲 композицияләрни орунлаңлар вә баһалаңлар.

Төвәндикى соалларга жавап беринълар:

- Орунлиған тапшурукта немә утуқлук чиқти?
- Қайси ишиңлар утуқсиз болди?
- Дәристә йәнә немини яхшилаш лазим?

30-дәрис

Су – наятлик мәнбәси

1-тапшурук. Тиңшаш, әхбарат издәш, тәһлил.

 «Су – йәрдики өң асасий наятлиқ мәнбәси. Тирик жанларниң барлығы сусиз наят кәчүрәлмәйдү. Су тоғрилиқ, унин адәм наядидики орни һәккіде немә билдуқ? Немини уқтуқ вә үгәндүк? Музыка өзиниң бәдийи васитилири билән сунин қир-сирини ачидигалигини һис қылдуқму?

«Су – наятлиқ мәнбәси» дәриси сунин наятлиқниң асаси екәнлигини музыка тили билән йәткүзүшкә болидигинин тәкрапар дәлилләшкә мүмкінчилік бериду.

Уни биз импровизациялик концерт түридә өткүзимиз. Өз һұниримизни, хиял вә ижадийитимизни көрситип, музыкилиқ билим вә ишбиләрмәнлигимизни тәкшүрәйли. Униң үчүн, алди билән, концерт дегинимиз немә, уни қандақ уюштуруушқа болиду, дегән ениқлимидин башлаймиз.»

??! Төвөндик соалларга жавап беріңдер:

- Концерт дегинимиз немә?
- Концертта болуп көрдүңларму?
- Концертниң қандақ түрлирини билисиләр?

Концерт – алдин-ала мәхсус түзүлгән программа бойичә музыкилиқ, хореографиялик, әдәбий-сәхнилиқ әсәрләрни көпчилик алдида орунлаш паалийити.

Концертниң түрлири – хәлиқ музыкисиниң концерти, классикилиқ музыка концерти, эстрадилиқ концерт вә башқылар.

- ??!**
- Интернеттін яки фонохрестоматия бойичә видеодин үлгә сүпитеңдә концерт түрлиригә бағылқ үзүндиләрни қараңдар вә уларни тәһлил қилиңдер:
 1. «Симфониялик вә хәлиқ әсваплар оркестрлар айтысы».
 2. Ш. Қалдаяқовниң «Ақ ерке – Ақжайық» нахшиси эстрадилиқ-симфониялик оркестрниң жөр болушыда.
 3. «Сырдәрия жағалауы» нахшиси.

4. «Цыплята», «Сюрприз» ұлғилик балилар эстрадилиқ-ус-
сул ансамблиниң орунлишида.

Концертниң түрлири

Симфониялык оркестр
концертидин көрүнүш

Миллий өсваплар оркестриниң
концертидин көрүнүш

Норуз мәйримигә бегишланган
оқуғучилар концертидин
көрүнүш

«Дос-Мұқасан» топиниң
концертидин көрүнүш

Концертни уюштурууш вә жүргүзүш тәләплири:

1. Концертниң мавзусини (өткүзүш шеклини) ениқлаш.
2. Концертниң өткүзүш күнини, вақтини вә орнини
ениқлаш.
3. Концертниң программисини яки сценарийсини
түзүш.
4. Концерт номерлирини қарап чиқиш вә таллаш.

5. Риясәтчи сөзләйдиган сөзләрни ойлаштурууш вә уларни тәйярлаш.
6. Тәклипнамә тәйярлап, уни тарқитиш.
7. Афишиларни тәйярлап, уларни илип қоюш.
8. Концерт репетициясини уюштурууш.
9. Концертни уюштурууш вә өткүзүш.

2-тапшурук. Тәтқиқат.

- ??** Концертта көпчилик алдида мәхсус алдин-ала тәйярлиған һәр түрлүк номерларниң орунларини тәтқиқ қилиш.
- Концертни қандақ уюштуруушқа болиду вә униң үчүн немә керәк?
 - Концертниң афишиси вә программиси қандақ түзүлидү?
 - Концертқа кимләр катышалайды?

Афишилар үлгиси

- ??** Берилгэн афишиларниң төрт түрлүк үлгисини тәhlил қилицлар. Пикирлишилдер.
- Афишиларниң сиртқи көрүнүши, безәндүрүлүши, мәзмүни бир-биригө охшамду?
 - Охшашлиги билән пәрқини тепип, чүшәнчә берицлар.

Афиша – концерт, спектакль, лекция өткүзүш тоғрилиқ елан. Афишида төвәндикі әхбаратлар болуши керек: концертниң нами, күни, вақти, концерт өтидиған жай, адреси билән телефони, мәнзилгә иетиш схемиси вә концерт тоғрилиқ қисқа мәлumat.

Концерт программиси – хәлиқ алдида орунлини-диган өсөрлөрниң тизими.

3-ташшурук. Түзүш.

Концерт программисини түзүш тәләплири:

1. Концертниң беши вә ахири көпчилик билән орунлинидиган бәдийи номер билән башлининп, аяқлишиши керек.
2. Әгәр концерт hәрхил жанр билән стильлардин тәркип тапқан болса, у чағда бешини классик өсөрлөр билән

башлап, пәйдин-пәй заманивий эстрадилиқ музыкиға көчүшкө болиду. Қатирисидин бир типлик номерларни (мәсилән, бир нәқиштө орунлинидиган нахшилар) қоюшқа болмайду. Қаттық авазда жөр қилинидиган, көпчилик билән орунлинидиган номердин кейин, бир адәм ижра қилинидиган номерни қоюшқа болмайду. Униң орниға, мәсилән, ансамбль (квартет, трио) орунлайдиган номер қоюлиду.

3. Концертниң бешида кичик яштиki балилар, ахидирида қоцирақ оқуғучилар чиқиду.

«Су – наятлиқ мәнбәси» концерти (импровизациялык оюн)

Оюн шәрти. Синип төрт топқа бөлүниду: «Классикилық музыка», «Хөлиқ музыкиси», «Балилар музыкиси», «Эстрадилиқ музыка». Інберир топ концертниң программиси билән афишисини тәйярлайду.

Бириңчи топ концертниң мәзмунини – классикилық музыка, иккінчи топ – хөлиқ музыкиси, үчинчи топ – балиларға беғишланған концерт, төртінчи топ эстрадилиқ музыка йөнилишидә түзиду.

Оқуғучилар өткөн мавзулар бойичә вә аталған мавзуда үгендеген нахшилар вә тиңшиған өсөрлөрни, шеир-сөзлөрни вә б. ядига чүширип, концертлик программисини тәшкілләйдү. Концертниң мәзмунига башқа пәнлөрдө өткөн шеир-қошақларни, қизиқ һекайиләрни, мақалларни, Интернеттики материалларниму киргүзүшкө болиду.

4-тапшурұқ. Тонуштурулум вә баһалаш.

?! Озәңларниң композицияләрни көрситиңдер вә баһалаңдар.
Мону соалларга жавап беріңдер:

- Орунлиған тапшурұқта немә утуқлуқ чиқти?
- Қайси ишиңдер утуқсиз чиқти?
- Дәристә йәнә немини яхшилаш лазим?

**БИЛИМИҢЛАРНИ
ТӘКШҮРҮҮЛЛАР**

I. Тапшуруқларни орунлацлар

1. Соалларниң дурус жұававини төпиңдер.

Соал	Жұавап		
1. Суни қандақ тәсвирләшкә болиду?	1	Суюқ, дәмсиз, пуриғи йоқ тәбиий нәрсә	
	2	Ичишкә болмайдиган суюқ тәбиий нәрсә	
	3	Хушпирақлық, чирайлық, пақирак	
2. Үчбулуңлук дегинимиз немә?	1	Оюнниң бир түри	
	2	Деризини қураштуридиган нәрсә	
	3	Үчбулуң охшаш тәмурдин ясалған музыкалық әсвал	
3. Асатаяқ қандақ әсвал?	1	Сыбызғи охшаш пұvdəп челинидиган әсвал	
	2	Балилар оюнчуги	
	3	Кичик балиларниң оюнчуги	
4. Қоңғурақ қандақ әсвал?	1	Гүл өстүридиган нәрсә	
	2	Балилар оюнчуги	
	3	Тәмурдин (кумұчтын) ясалған уруп чалидиган әсвал	
5. Композитор дегинимиз ким?	1	Музыкалық әсәрлəрниң мүəллипи	
	2	Оркестр сазəндиси	
	3	Шеир язиған шаир	

6.	Дирижёр дегинимиз ким?	1	Хор партиялирини орунлайдиган нахшичи
		2	Музыкилиқ әсәрләрни орунлайдиган орунлигучиларниң топини башкүридиган йетөкчиси
		3	Коцертни уюштуридиган адәм
7	Репертуар дегенни қандай чүшинисиләр?	1	Театр, концертта орунлайдиган әсәрләр топлими
		2	Нотилар топлниминиң тизими
		3	Китапханыда берилидиган әсәрләр тизими

2. «Ақбулақ» нахисиниң қайтurmисидиқи көп чекитниң орниға керәк сөзләрни қоюп, дәптәргө йезиңлар.

Сенің келіп ...
 Анам талай су
 Сенің келіп ...
 ... атын суарған.
 ... Ақбулақ,
 Асыр салғам
 ... артық өлкені
 Бұл ... табам ба!

3. «Аралдин учқан аққушлар» нахисиниң иккінчи қайтurmисидиқи көп чекитниң орниға керәк сөзләрни қоюп, дәптәргө йезиңлар.

Қия алмай қанат ... ,
 Қона алмай ... барады,
 ... құстар жанары, Аралым.
 Ең алғаш сені ... ем,
 Аққуды теңіз ... ,
 ... орны – Өмір ең, Аралым.

ДӘМ ЕЛИШ МӘДӘНИЙИТИ. МӘЙРӘМЛӘР

1 - МАЙ – ҚАЗАҚСТАН ХӘЛҚИНIN
БИРЛІГІ КУНИ!

9 - МАЙ – УЛУҚ ҒАЛИБИЙӘТ КУНИ

7 - МАЙ – ВӘТӘН
ҺИМАЙИЧИЛИРИ КУНИ!

8

ДӘМЕЛИШМӘДӘНИЙИТИ. МӘЙРӘМЛӘР

Бөләктин:

- мәйрәм тогрилиқ чүшәнчиләрни кәңәйтеп, уларни пәриқләшни;
- айләвий, миллый, дәләтлик, хәлиқара дәрижидики мәйрәмләрни муһакимә қилишни;
- мәйрәмлик сәлтәнәтлик парадларға бағлиқ (7-май, 9-май) марш жанрини;
- пұvdәп чалидиган оркестр билән hәrbий оркестр қурулмисини селиштурушни;
- балилар мәйримигә бағлиқ нахшиларни таллашни, музыкилиқ оюн билән сәһнилик қоulumларни уюштурушни

үгинисиләр.

Музыкилиқ сават:

- марш (музыкилиқ жанр);
- hәrbий марш;
- пұvdәп чалидиган әсваплар;
- пұvdәп чалидиган мис әсваплар;
- ягачтин ясалған пұvdәп чалидиган әсваплар;
- hәrbий оркестр.

Аталғулар билән чүшәнчиләр:

- мәйрәм – мейрам – праздник – holiday;
- марш – марш – марш – march;
- парад – шеру – парад – parade;
- hәrbий оркестр – әскери оркестр – военный оркестр – military orchestra;
- әскәр – сарбаз – солдат – soldier;
- ғалибийәт – жеңіс – победа – victory;
- балилар – балалар – дети – children.

Мәйрәмлик кәйпият

1-ташшурук. Сөһбәтлишиш.

ҚАЗАҚСТАН ХӘЛҚИНИҢ
БИРЛИГІ КҮНИ!

- Сүрәттә қандақ мәйрәм көрситилгөн?
- Аиләвий, дәләтлик қандақ мәйрәмләрни билисилөр?

«Мәйрәм» уқуми барлық хәлиқләрниң луғитидә бар. Мәйрәм – дәләтлик дәриҗидә рәсмий түрдә бәкитилгөн тәнтәниликті мәрикә. Миллий мәйрәмләр, дәләтлик мәйрәмләр, кәспий (муәллимләр, һәрбий, медицина...) вә башқа мәйрәмләр (аиләвий: туғулған күн, тилячар) болуп бөлүниду. Дәләтлик мәйрәм күнлири хәлқимиз мәхсус үюштурулған концерт, түрлүк сәһниликтің қоюлумларни тамашә қилип, дәм елишни мәдәнийәтлик өткүзиду.

2-ташшурук. Тәтқиқат.

Дәләтлик дәриҗидә нишанлинидиган мәйрәмләрниң бири – 1-май. Қазақстан хәлқиниң Бирлиги күни.

1-май мәйримидә Қазақстандикі һәр түрлүк милләт вәкиллири течлиқ билән иттипақта өмүр сұруватқинини нишанлады. Мәйрәмдә һәrbir милләт нахша ейтип, уссул ойнап, өзлириниң урп-адәтлирини, сөнъитини көрситиду.

З-тапшурұқ. Орунлаш.

Мәйрәмдикі чушақ кесиш мәрасими

(сәһнилик қоюлум)

1-май мәйрәм күни Әскәрниң өйидә иниси-ниң чушақ кесиш тойи өтти. Тойға Әскәрниң йеқин түкқанлири билән хошнилири қатнашты. Хошнили-риниң ичидә башқыму милләт вәкиллири бар. Тойда чушақ кесиш тогрисида нахшилар ейтилип, шундақла рус, уйғур, татар, өзбек нахшилириму яңриди.

- ?! •** Берилгән мәтингни сәһнилик қоюлум түридә көрситицлар.
• Синипдашлирицлар билән биллә чушақ кесиш нахшиси-ни ейтип, рус, уйғур хәлиқ нахшилиридин үзүндиләрни үч топқа бөлүнүп орунлаңлар.

Калинка-малинка

(рус хәлиқ нахшиси)

Ах, под сосною, под зеленою,
Спать положите вы меня.
Ай, люли-люли, ай, люли-люли,
Спать положите вы меня.

Қайтурмиси:

Калинка, калинка, калинка моя,
В саду ягода-малинка, малинка моя.
Калинка, калинка, калинка моя,
В саду ягода-малинка, малинка моя.
Калинка, калинка, калинка моя,
В саду ягода-малинка, малинка моя.

Өрүк гүллигән чағда

Сөзини язган: Х.Кәмраев

Музыкасина язган: С.Зәйналов

Баһар қойнида бағда,
Өрүк гүллигән чағда.
Мени ойғитар булбул,
Гүлзарлиқта һәр таңда.

Таңниң нуриға чөмүп,
Йолни салимән баққа.
Үмүт билән қараймән,
Булбул сайриған яққа.

Баһарим кәлди

Сөзини әз музыкасина язган: С. Зәйналов

Баһарим кәлди,
Хушпирақ чечип.
Көктә боз торғай,
Сазини челип.

Етиз қойнида
Әмгәк қайниди.
Бостанлар ара
Булбул сайриди.

Қайтурмиси:

Идир, қир, дала
Йешил тон қийип.
Сайриди муңлук,
Каккуклар келип.

Гөзәл баһарда,
Ишләймиз әнди.
Сегинип күткән,
Баһарим кәлди.

Қайтурмиси:

4-тапшурук. Тонуштурулум.

- Сәһнилик қоюлумни тонуштурундар.

5-тапшурук. Баһалаш.

- Сәһнилик қоюлумға қатнашқан һәрбир топ бир-бирини баһалайды.

32-дәрис

Көңүллүк қадәм басайли

1-тапшурук. Әхбарат издәнлар.

Видеоматериалдин һәрбий жүрүшни тамашә қилиңлар. Байқидиңларму, мәйрәмдә барлық һәрбийләр бир сәптә биллә қадәм бесип, бир ритмда қадәм ташлайду. Мундақ бирнәччә адәмниң биллә меңиш қаидисини тәминләйдиган музыкилиқ жанр «марш» дәп атилиду.

2-тапшурук. Тиңшаш вә орунлаш.

Өн сал, сарбаз!

Сөзини язган: Р. Бейсеногли Музыкисини язган: О. Сәдұақас

1. Сайдың серке тасындай қатар тізілген,
Шеру тартқан көркіне елің сүйсінген,
Өн салшы, сарбазым, назданып салған өзіңе өнім.

Қайтurmиси:

Ай-хай, қамажайым-ай, салған өнің-ай.
Жабырқадым, ай-хай, күтсең болғаны-ай!

2. Ер жігітке аманат туған даласы,
Даласына жарасар сұңқар баласы.
Өн салшы, сарбазым, күтүмен журмін өзінді, жаным.

Қайтurmиси:

Пай-пай, қырандарым-ай, ұландарым-ай,
Шарықтасын, ай-хай, ұрандарың-ай.

??! «Өн сал, сарбаз!» нахисини тиңшаңлар, видеоматериал көрүңлар.

- Нахша қандақ кәйпиятта орунланған?
- Нахшиниң иккінчи куплети вә қайтурмисини қызлар орунлисун, оғуллар орнидин туруп, нахша ритмиға мас қәдем ташлусун.

3-тапшуруқ. Импровизация.

- ??!**
- Оғуллар «Өн сал, сарбаз!» нахисиниң «Ай-хай, қама-жайым, ай, салған әнің-ай. Жабыр қадым, ай-хай күтсөң болған-ай» деген қайтурмисини орунлайду.
 - Қайтурмисидин кейин, оғуллар (қоли билән, қәләмниң ярдими билән) марш ритмини көрситиду.
 - Қызлар мөшү ритмі «Қамажай» нахисиниң аһанини ля боғумида орунлайду.

4-тапшуруқ. Тонуштуруш вә баһалаш.

??! • Импровизацияни орунлаңлар вә баһалаңлар.

Мәйрәмлик май

1-тапшуруқ. Әхбарат издәш.

?! Май ейидики хәлқымиз үчүн хасийетлик мәйрәмлөрниң бири – 9-май – Улук Фалибийәт күни. Берилгөн видеоматериал вә сүрөткә қарап, Улук Фалибийәт күни һәккүдә сөһбәтлишиңдар. Өзиниң жасарити билән Вәтинини қоғдиган ветерандарни есиңларга чушириңдар.

2-тапшурук. Музыка тиңшаш вә тәһлил.

День Победы

Сөзини язган: В. Харитонов Музыкасини язган: Д. Тухманов

?! Видеодин «День победы» («Фалибийәт күни») нахисини тиңшашылар.

- «День победы» нахиси қандақ музыкилиқ жанрда йөзилған (марш, уссул, лирикилиқ)?
- Музыкилиқ әсәр қандақ өсваплар билән орунланған?
- Қандақ ойлайсыләр, тәнтәнилил қоң мәрасимларда қандақ оркестр (симфониялық, һәрбий оркестр, уруп чалидиган өсваплар оркестри, хәлиқ өсваплар оркестри, эстрадилиқ оркестр) қатнишиду?

3-тапшурук. Тәтқиқат.

- Һәрбий оркестр тәркивигә киридиган өсваплар билән тоңушуңдар.

мис	яғач	уруп чалидиган
тромбон		
саксофон		
туба	гобой	йоган барабан
труба	кларнет	тәхсә
валторна	фагот	кичик барабан
	флейта	

4-тапшурук. Орунлаш.

Вәтинимни күйләймән

Сөзини язган: К. Һасанов

Музыкисини язган: И. Мәсимов

1. Гөзәлдур елим,
Униң бағлири.
Асману пәләк,
Егиз тағлири.
2. Бағда ечилған
Қизил гүллири.
Көңүлгә дава
Булбул үнлири.
3. Кәтмәңләр биздин,
Булбули қушлар.
Течлик, азадә
Бизниң бу бағлар.
4. Силәргә мәдәт
Болар һәммә вақ.
Сәйлитип жүрәр,
Адими жәнлар.

- Нахшиниң құрлириға көңүл бөлүңлар.
- Нахша куплети билән қайтurmисиниң аһацида қандақ ижрасиilik алғидиликләрни байқидиңлар?
- Өнді күчлүк, жуқури кәйпиятта орунлаңлар.

5-тапшурук. Орунлаш.

- Қызлар билән оғулларға бөлүнүп, «Егемен елім» нахшиниң новәтлишип, хор билән орунлаңлар. Нахшиниң биринчи куплетиниң 1, 2, 5, 6-мисралирины оғуллар, 3, 4, 7, 8-мисралирини қызлар орунрайду. Қайтрумисини билләйтинглар.

6-тапшурук. Тонуштурууш вә баһалаш.

- Синипдашлириңлар билән билләтонуштуруңлар вә баһалаңлар.

34-дәрис

Балилар мәйрими

1-тапшурук. Әхбарат издәш.

1-июнь – Балиларни қоғдаш күни. Сөвәви, у 1950-жилдин башлап хәлиқара мәйрәм болуп несаплиниду.

- ?! • Видеодин балилар мәйримини тамашә қилип, синипдашлириңлар билән биллә мәйрәм һәккүдә өз оюңларни оттурига селиңлар. Өзәңларниң түгүлған йеридә Балилар мәйрими қандақ нишанлиниду?

2-тапшурук. Мұнакимә қилиш.

Синипдашлириңлар билән биллә «Балилар мәйримини» уюштурушқа қатнишиңлар. Программини өзәңлар өткән мавзулар бойичә музыкилық орунлаш, музыкилық оюн ойнаш түридә режиләңлар.

З-тапшурук. Оюн.

Музыкалық оюн

- Берилгэн сүрәтләр қандақ нахшиларниң мәзмунига лайиқ?

- Төвәндикі нотиларға қарап, нахшини, күйни тепицілар.

- «Кемпирқосақ» («Һасан-һүсән») нахисиниң сөзлирини тәртиви бойичә қоюңдар.

Өзен-көлдің үстіне
Күннің көзі ашылды.
Кемпірқосақ асылды,
Жаңбыр жауып басылды.

- «Азат Вәтәндә» нахисиниң сөзлирини тәртиви бойичә қоюңлар.

Қувәт елип тәнгә,
Улук, азат Вәтәндә.
Биз, бәхитлик яш әвлат,
Өсмәктимиз әркин, шат.

- Биржан салниң «Он саусақ» нахисиниң қайтурмисидики сөzlәрни тәртиви бойичә көрситиңлар.

Жыын-тойдың ішінде
Он саусағым бір баспай,
Өн саламын осылай,
Жүрмін қалай жер баспай.

4-тапшурұқ. Тәтқиқ.

- Сүрәттиki бүйүк намайәндиләрни атаңлар.

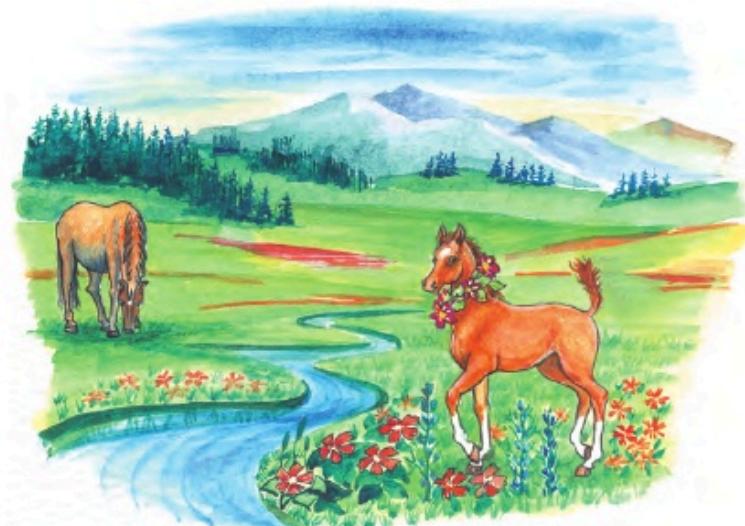
- Берилгән театрлар қайси дөләтләрдә орунлашкан?

5-тапшурук. Орунлаш.

 Тайчиғим
(Хәлиқ нахиси)

Тайчиғим, тайчиғим,
Көзи пал-пал, тайчиғим.
Түки тал-тал, тайчиғим,
Қулақлири қәләмдәк,
Қүйруги бар әләмдәк.
Нә, кокули үқидәк –
Яйли тик аш көкидәк.
Қашқиси бар тумарчә –
Мәйдә-көкси ромалчә.
Сағриси дүп-дүгләк,
Түяқлири һөпүләк.
Қийғитиду, ойнайду,
Бирдәм тинич турмайду.
Нәй, тайчиғим, тайчиғим,
Зәп татлиқ бала чегин.
Ойнигинә мән билән,
Вақтим өтсун сән билән.

??! • «Тайчиғим» нахисини үгиниңлар, бәдий орунлаш кон-
курсига қатнишиңлар.

БИЛИМИҢЛАРНИ ТӘКШҮРҮҮЛЛАР

I. Тапшуруқларни орунлацлар

- Соалларга жавап беріңдер.
 - Қандақ кәспий мәйрәмлөрни билисиләр?
 - Май ейіда қандақ мәйрәмлөр нишанлиниду?
- «Вәтенимни күйләймән» нахисиниң сөзлирини толуктуруңдар.

Гөзәлдур ...,
... бағлири.
Асману пәләк,
Егиз

- «Тайчиғим» нахисиниң құрлирини тәртиви бойичә қоюңдар.

Көзи пал-пал, тайчиғим.
Тайчиғим, тайчиғим,
Қулақлири қәләмдәк,
Тұки тал-тал, тайчиғим,
Нә, кокули ұқидәк –
Қүйруги бар әләмдәк.
Қашқиси бар тумарчә,
Яйли тик аш көкідәк.
Мәйдә-көкси ромалчә.

II. Тест соаллири

- Урп-адәтлөргө ятидиган нахша.
 - «Вәтенимни күйләймән»
 - «Тусаукесер»
 - «Өн сал, сарбаз!»
 - «Өрүк гүллигән чағда»
 - «Калинка-малинка»

2) Рәсмий тәстиқләнгән тәнтәнилик мәйрәм.

- A. Муәллимләр күни
- B. Қурулушчилар күни
- C. Билим күни
- D. Спорт күни
- E. 1-май

III. Кроссвордни йешицлар

Кроссвордни дурус йәшсәңлар, силәр тонушқан бөлүм намли-риниң бири чиқиду.

1	M				
2	Ә				
3	Й				
4	R				
5	Ә				
6		M			

1. Бир сәптә, бир ритмда биллә қәдәм бесиши.
2. 7-май – ... қоғығучилар күни.
3. Жәнсиз тәбиәт.
4. Көп өсваплардин қурулған топ.
5. Пұвдәп чалидиган өсвап.
6. Аваз сүпити.

Тепишимақлар билән кроссвордларниң жаваплири

7-бәт

1. көктат
2. дәрәқ
3. белиқ
4. илан
5. адәм
6. топ

42-бәт

1. секунд
2. минут
3. saat
4. тәвлүк
5. hәптә
6. ай
7. жил

58-бәт

1. Қазақстан Президенти
2. пирамида
3. туристлар
5. концерт
4. Қуланшы
6. Норман Фостер
7. бәшүк
8. Астана

63-бәт

1. кигиз ей
2. чацирақ
3. кереге
4. уық
5. ишик
6. чиғ
7. бәлдик

65-бәт

1. деризә
2. балкон
3. ритм

71-бәт

1. сопрано
2. тенор
3. контратальто
4. бас
5. баритон
6. меццо-сопрано

88-бәт

1. Көңүллүк қулан
2. Йорун ешәк
3. Алдаркесе
4. Аққүш

89-бәт

1. hәйкәлтараш
2. көләмлик
3. йәрлик
4. скульптор
5. сүйәк
6. гил
7. су
8. илан
9. рельеф
10. кесиш

91-бәт

1. куплет
2. куплет, қайтурмиси

96-бәт

1. классикилық уссул
2. балет
3. хәлиқ уссули
4. заманивий уссул
5. спортлук бал уссули

113-бәт

1. Махамбет
2. жетиген
3. Қурмангази
4. Жұбанов
5. Маңмаңгер
6. канон

147-бәт

1. марш
2. Вәтән
3. ай
4. оркестр
5. нәй
6. тембр

Глоссарий

Нэрлп	Нами	Изәһ
А	Абай Құнанбаев	улук шаир, қазақ әдәбий тилининң асасини салгучи, философ, тәржиман, композитор
	Айтыс	«ейтишиш» деген сөздин келип чиққан. Ү шеир сөзлири билән мусабиқишлиш деген мәнани билдүриду
	Асылбек Абдрахман	шаир, балилар бағчиси балилирига, мәктәп оқыучиличирига бегишланған һәр түрлүк мавзудики көплігөн нахшилири бар
	Астана Опера	дәләтлик опера вә балет театри. Қазақстан Жұмһурийитинин қаласы – Астана. Президенти – дәләт рәhbiri Н. Ә. Назарбаевинин тәшбәбүсі билән 2010–2013-жыллари селинганды
	Афиша	концерт, спектакль вә лекция өткүзүш үчүн елан бериш
	Аюханов Болат Фазизоглы	балет уссулчысы, актер, педагог, балетмейстер, Қазақстанниң хөлиқ артисти, Қазақстан Жұмһурийити дәләт мүкапитинин лауреаты
	Нахша	әң көп таралған музыкилық әсәрләр жанри. Музыка вә поэзия сәнъитинин әсери
	Анаң	(грек. мелодия – саз, нахша) ритм билән егиз арқылы мәлум бир системига чұшуп, гармонияни тәшкіл қылған һәр түрлүк егизликтікі аваз қатары, йәни нахша яки күй сази, бир авазлиқ анаң музыкилық әсәрниң бәдийи асасини тузиуду
Б	Программилик музыка	таза өсваплиқ яки оркестрлиқ музыкилық әсәрниң түри. Бир мавзуга бегишлинин жаңы музыка. Үници мәзмуну композиторниң бәргөн нами яки кичик поэтиклиқ мәтингө бағылғы ечилиду
	Балет	сәһнилик уссул сәнъитинин 1-ші түрі
	Уссул	музыкилық темпиң лайиқ һәрикәтләр билән көрсетилидиган сәнъет
	Большой театр (Чоң театр)	Россия дәләтлик академиялық Большой («Чоң») театр, Москва шәһиридә орунлашқан
В	Бүшикова Элия	балиларга бегишланған көплігөн нахшиларниң мүәллипи, яш композитор. ҚЖ Композиторлар иттифакинин әзаси
	Вокаллик музыка	музыка өсвавиниң жөр болушыда яки унициз ялгуз нахшичига, хорга бегишлап жаңы музыкилық әсәр
Г	Гранд-Опера. Париж	дүниядың ің мөдәс музыкалық театры. Гранд-Опера. Париж. Оноң мәдени мәндерінде әң көп таралған музыкалық әсәрлер

Д	Дәвлеткерей 1820–1887	бурунқи Орал вилайитидө дунияга көлгөн. Улук күйчи-композиторниң «Жигер», «Ақ желең», «Қосалқа» күйлири хөлиқ арисига кәң тонулған
Ж	Жанр	һәрбир сөнъетниң алайидилигиге мұнасиветлик түрлири. Француз тилемдін «келип чиқиши», «тұр» дегенд мәнани билдүриду
	Жубанов Ахмет	қазақ мұзықисини төткік қылғучи көрнәклик алым, мәшһүр композитор, дирижёр, Қазақстаниң хөлиқ артисти (1944), сөнъетшұнаслиқ пәнлириниң доктори (1943), профессор (1948), академик
	Жиенқұлова Шара	атақлиқ уссулчы, педагог, Қазақстан хөлиқ артисти
З	Заманивий уссул	Йециә тұрдикі уссул һәрикәтлири
К	Канон	грек тилемдін тәржимә қылғанда «қайдә», «ұлғә» дегенд мәнани билдүриду. Мұзықидиқи канон дегинимиз көп авазлиқ мұзықиниң түри. Бу йәрдә биринчи аваздикі ағаңын иккінчи аваз новәтлишип қайтилады
	Қастеев Әбілхан	қазақ хөлқиниң атақлиқ живописи, график-рәссам, қазақ тәсвирий сөнъитиниң асасини салгучиларниң бири
	Кигиз өй	қазақ хөлқиниң тез жигип, чапсан тикишкә, көчүп-қонушқа қолайлық өйи
	Классикилық уссул	хореографияның бир түри, балетниң асаси
	Композитор	(лат. түзгүчі, қураштургучи) – мұзықидағы өсәрләрниң мүәллипи
	Концерт	алдин-ала мәхсус түзүлгөн программа бойичә мұзықидағы, симфониялық, әдәбий, хореографиялық, эстрадилық, вә сөһнилиқ өсәрләрниң көпчилик алдада орунлаш паалайити
	Концертлиқ программа	көпчилик алдада орунлинидиган өсәрләр тизими
	Куплетлиқ форма	вокаллиқ мұзықада өң аддий шөкил. Куплетлиқ формада «ағаңы» қайтилинивериду, нахша өзгириду
	Куплет вә қайтурма	вокаллиқ мұзықидиқи асаси формаларниң бири
Л	Лад	авазларниң өз ара үйгүнлүги, маслишиши
	Лирикилық нахша	адәмниң ички сезими вә һиссияттани билдүриду

	«Ла Скала» опера вə балет театри (Милан)	Италияниң Милан шəниридə орунлашқан атақтық опера вə балет театри
	Либретто	опериниң қисқыч мәзмүни
M	Марш	бир пәйттə, бир ритмдə биллə қəдəм бəсиш. Француз тилида «меңиш, сəп түзүш паалийити» дегəн мəнани билдүриду
	Мажор	«чоң, көңүллүк, хошаллық» дегəн мəнани билдүриду
	Минор	«кичиқ, көңүлсиз, мунлук» дегəн мəнани билдүриду
	Майрəм	дəлəт миқиясада рəсмий түрдə тəстиқ-лəнгəн тəнтəнилик майрəм. Майрəмлəр миллий майрəмлəр, дəлəтлик майрəмлəр, кəспий (муəллим, hərbий, медицина...) вə башқа майрəмлəр (айлəвий: туғулған күн, тилачар) болуп бəлүниду
	Майлиқожа ақын 1835–1898	XIX əsirde наят кəчүргəн ақын, жырав-ларниң ичидə алғанда орни бар, кəйнидин зор из қалдурған ақин
	Музыка	мəлум авазлардин ибарəт, адəмгə саз анаци билəн тəсир қилидиган, авазлиқ бəдiiй тəсвиргə аласланған сən'yet түри
	Музыкилиқ тəсвир	композиторниң тиңшигучиларга му-зыка арқылы тəсвирленидиган наят надисилирини йəткүзүштиki пайдиланған бəдiiй васитилири
	Музыкилиқ шəкил	музыкилиқ əсəрдə бəlүмлəр билəн бəлəк-лəрниң мəлum бир орунлишиш тəртиви
	Һәйкəлтараш	һəйкəл ясайдиган адəm
O	Опера	музыкилиқ сən'yet жанри. Унинде вокаллиқ, əсваплиқ, музыка, драматургия, хореография, тəсвирий сən'yet, театр паалийити бириктүрүлгөн
	Оркестр	ижра қилишниң коллективлиқ түри
П	Партитура	итальян тилида бəлçish, тəхсил қилиш дегəн мəнани билдүриду. Оркестрга, ансамбльга бегишланған музыкини əсвапларга нота арқылы айрим бəлүп йезиш. Партитура арқылы бир мəзгилдə барлық əсвапларда орунлиниватқан авазни назарəт қилишқа болиду
	Пауза	грек тилидин үнсизлик, вақытчə үнсизлик дегəн мəнани билдүриду. Музы-кидики пауза тəнəпүс, дəм елиш бəлгүси сүпитеидə қоллинилиду

	Постер	реклама ясашқа бегишланған бәдий плакат. Уницида артистларниң, музыкантларниң сүрөтлири тәсвирлиниду
	Поэзия	шешир шәклидики әдәбий әсәр. Поэзия сөзиниң ритмлик құрулумыга, уйғулугига аласыниду
Р	Регистр	музыкалық әсвалларниң егизлиги: жуқури, оттура, төвән
	Романс	әсвалниң жөр болушыда айрим авазға бегишлининп, лирикилық мәзмунидики шеирға йезилған кичик музыкалық әсәр
	Ритм	музыкалық авазларниң қануний өлчәмдә алмишиши. Ритм – музыка, поэзия, тәсвирий сәнъет вә мемарчилікта асасий ипадада вә көрситиш васитилириниң бири. Музыкада музыкалық аһаңниң ритмлик құрулмиси музыка қанунлири билән ениқлиниду
С	Сазсырнай	пұвидәп чалидиган әсвал, пиширилған лайдин ясилиду
	Сал, сери	бирнәччә сәнъет түрүни (шаир, нахшичи, композитор, импровизатор вә б.) бойыга сиңдүргөн адәм
	Свиридов Георгий Васильевич (1915–1998)	Рус композитори, пианист. Түрлүк жанрда музыка язған. Аләмгә мәшінр әсәрлері: шаир А. С. Пушкинниң «Метель» намлық повестига йезилған музыкалық тәсвиrlәр билән оркестрлиқ «Вакит, алға!» сюжети
	Сейфуллин Сәкен	назирқи қазақ әдәбиятiniң асасини салғучи, шаир вә язгучи, дөлөт вә жәмийәт әрбаби
	Сидней-Опера театри	Сидней шәниридики музыкалық театр. Аләмгә тонулған имарәтләрниң бири Австралияниң символлириниң бири вә қитъөниң әң көркәм йери
	Симфониялық поэма	симфониялық оркестр үчүн йезилған музыкалық поэтилиқ әсәр
	Спортлук бал уссули	жүплүк уссуул. Спорт билән уссулни бириктүрүп, уссулчилар валыс, танго, фокстрот, румба вә б. уссуллар арқылы уссул ойнаш манағитини көрситиду
	Сыбызғи	пұвидәп чалидиган әсвал, қомучтын , ягачтын ясилиду
Т	Тәсвирий сәнъет	құрулушни лайиһиләш, селиш, унициға бәдий тәсвир бегишлаш сәнъети
	Тәбиәт	бизни қоршиған әтрап: жан-жанниварлар вә өсүмлүктәр, йәр вә ай, күн вә жирақтика юлтузлар
	Театр	саһнилиқ сәнъетниң наят көрүнүшлирини драмилик һәрикәт арқылы тамашибинниң кез алдада актерлар күчи билән тәсвиrlәйдиган бир түри; оюн-тамашә яки спектакль
	Тембр	аваз сүпти
	Терме	қазақниң әң есил, дана, нәқил сөзлирини терип ейтиш деген мәнани билдүриду
	Термечи	терме аһаңға қошуп ейтилиду вә уни орунлигучи адәмни термечи дәп атайду

	Тилендиев Нургиса Атабайоглы 1925–1998	Алмута вилайитидә дүнияға көлгөн. Атақлиқ композитор, дирижёр, күйчи. 500дин ошук музыкилиқ әсөрниң мүəллипи
	Тилеуханов Бекболат	нахшичи, жырчи, педагог, дөлөт əрбаби, Қазақстаннин өмгөк сиңергөн артисти, ҚЖК дөлөт мукапитиниң лауреати
	Төлегенова Бибигүл	атақлиқ нахшичи, СССР вə Қазақстан Дөлөт мукапатлириниң лауреати, Әмгөк Қәһримани
Ф	Форма (шəкил)	(лат. <i>forma</i>) тəсвир, сиртқи қияпəт, гөзəллик
X	Хәлиқ уссули	hər xəliqniң урп-адитигө, музыкисига аласыннан یезилған уссул həriqətliyi
	Хамиди Латиф	композитор, ҚЖК хәлиқ артисти, ҚЖК Дөлөт мукапитиниң лауреати
	Ханшатыр	ҚЖК Астана шəhiриде орунлашқан чоң оюн-тамашə вə сода мəркизи
	Хореография	уссул чиқириш сən'ити
Ч	Чайковский Петр Ильич	рус классик композитори. Балиларга көплигөн музыкилиқ әсəрлəрни язган
	Парад	hərbiyələrniң məyrəmдики тəntənilik жүрүши
III	Штрих	авазни hər tүрлүк чиқириш усули. Məsilən: <i>легато</i> – тавушлар үзүlməй давамлишип, багланған көрүнүштə орунлиниду; <i> nonлегато</i> – hər bir тавуш бөлək орунлиниду; <i>стаккато</i> – тавушлар үзүлүп, қисқичə орунлиниду

ПАЙДИЛИНИЛИДИҒАН ОҚУШ РЕСУРСЛИРИ

Дәрис мавзуси	Оқуш ресурслари
1-бөлүм. ЖАНЛИҚ ТӘБИӨТ	
Тәбиәт вә музыка	<p>1. Ethno-folk ensemble "TURRAN" – Kazakh Land: https://www.youtube.com/watch?v=3dhVgL8Jvzo ;</p> <p>2. Очень красивая радуга - Very beautiful rainbow: https://www.youtube.com/watch?v=szsuiZYMzOE</p>
Музыкидикі жанлиқ тәбиәт корынушылари	<p>1. Сазсирнай өсвави. (А. Құдайбергеновниң «Балдырган» күйи): https://www.youtube.com/watch?v=Xtdhwjt1MDw;</p> <p>2. Сыбызығы өсвави. (А. Құдайбергеновниң Шоганбай «Үлар») https://www.youtube.com/watch?v=lC9U6FRwp24;</p> <p>3. Сыбызығы сазсирнай. Мадина Ералиева: http://audio.nur.kz/1092419-madina-eralieva-sibizgi-saz-sirnai;</p> <p>4. Бибигүл Төлегенова. «Булбул»: https://www.youtube.com/watch?v=e6JvKBbH_gQ</p>
Музыкидикі жанлиқ тәбиәт корынушылари (давами)	<p>1. Бекболат Тилеухан – Япыр-ай: https://www.youtube.com/watch?v=cgnuLwkVqqc.</p> <p>2. «Тәбиәтниң музықиличқ сүрәтлири» виртуаллық оюнга: 1) Түркеш. «Көңіл ашар». Отыrap асази. https://www.youtube.com/watch?v=BT8YAdLdEdE 2) Н. Тилендиев. Күй «Аққү». Этно-фольклорлық ансамбль Туран: https://www.youtube.com/watch?v=0DxkutBY2CU 3) Т. Токжанов – Р. Корсаков. Полет шмеля (hərə учushi) https://www.youtube.com/watch?v=cH0hAggEvh0</p>
Тәбиәтни қондайли!	<p>1. Қазақстан экологияси: https://www.youtube.com/watch?v=M1P-9HPaffU;</p> <p>2. Батырхан Шукенов. Отан-Ана. https://www.youtube.com/watch?v=ryWH0wLDr8w;</p> <p>3. Тәбиәтни қондайли: https://www.youtube.com/watch?v=FMwi7amhUqA</p>
2-бөлүм. ЯХШИДИН ҮГӨН, ЯМАНДИН ЖИРКӨН	
Музыкидикі көйпият	«Жүрігіп шықтым белеске» (қазақ хәлиқ нахшиси), видео. http://videosoc.ru/video/FygjvhX3vSc/
Музыкидикі көйпият (минор)	«Елим-ай». https://www.youtube.com/watch?v=snCRREiAmA8
Терме – иәқіл, вәсийәт	Майлиқожинин термеси, https://www.youtube.com/watch?v=B9FqYl_po ; https://www.youtube.com/watch?v=gPRR4SdD7GY
Айтыс – сез мусабиқасы	<p>1. https://www.youtube.com/watch?v=B9FqYl_po;</p> <p>2. http://www.wikiwand.com/kk/Бәдік</p>
Яхшилиқ қилишни біләйли	Құлманова Ш., Сулейменова Б., Мирманов Н. Фонокресто- матия (аудио-бейне хрестоматия), Музыка, 3-сипид. Құлманова Ш., Сулейменова Б., Токжанов Т., Хрестоматия, Музыка, 3-сипид.

3-бөлүм. Вақит	
Музыка вә вақит	Г. Свиридов. «Время, вперед!». Сим. Оркестр https://www.youtube.com/watch?v=jdaO0F9OTNI
Музыка вақит қайнимида	Дәүлеткерейниң күйі «Герогли», орунлигучи күйчи Р. Фабдиев https://www.youtube.com/watch?v=keIaTfiodHY . Көрөгли күйінде видео https://www.youtube.com/watch?v=Oe6MeHT0Q71 . Дәүлеткерейниң күйі «Герогли», орунлигучи «Улытау» топи, https://www.youtube.com/watch?v=nlit2t7TS8c
Кедимдииң жеткен жетиген	1. Жетиген әсвавиниң тарихи тогрилиқ видео, https://www.youtube.com/watch?v=LLzbSoJWxQI . 2. Н. Тилендиев. «Аққы», жетиген әсвавиниң орунлишида, https://www.youtube.com/watch?v=pAgWMLF5MRU
Бизнес оркестр	1. Оркестр түрлири: «Сарыарқа». Құрманғазы оркестри, https://www.youtube.com/watch?v=7LYlBrGn9wQ . Государственный духовой оркестр, https://www.youtube.com/watch?v=mGR7wIwuUY4 . Курманғазы. «Балбырауын». Орун. ҚЖА академиялық симфониялық оркестри. https://www.youtube.com/watch?v=MMiRsaYM2II . Уруп вә пұвдәп чалидиган әсваплар (Тико-Тико) https://www.youtube.com/watch?v=NUzVcD7Pm0g . 2. Курманғазы. «Балбырауын». Соло орунлишида. 3. Қ. Ахмедияров, http://audio.nur.kz/1042697-kyurmangazi-balbirauin-(or-k-ahmediyarov) . 4. Курманғазы. «Балбырауын» оркестриң орунлишида, https://www.youtube.com/watch?v=beSPeoJD5DY
4-бөлүм. Мемарчилік	
Музыка вә мемарчилік	1. Архитектура беналириниң сүрәтлири («Течлик вә Розынаның сараи») http://samatoshow.kz/ru/projects/299 ; 2. Архитектуралық нишанлар: https://localway.ru/Moscow/guide/291
Музыка вә мемарчилік (дағасы)	1. Қигиз өй (курулумы): https://www.youtube.com/watch?v=Tq8BuKBGtTw : 2. Фотография Хан Шатыра: https://www.smileplanet.ru/kazakhstan/astana/kjan-shatyr/photo/ : 3. Сидней опера театри: https://www.youtube.com/watch?v=2W3xH3nWjoQ
Аләмдикі театrlар	1. Аләмдикі театрлар: http://www.kultulogia.ru/blogs/070315/23578/ ; 2. Астана Опера, видеоматериал: https://www.youtube.com/watch?v=LmYp_xqjSZk ; Астана Опера театри тогрилиқ мәлumat: http://astanaopera.kz/o-teatre/ ; 3. Певческие голоса в опере. 8.01 мин. (1,11/2,22) : https://www.youtube.com/watch?v=A-10XEU4SgY ;

	<p>3. Шара Жиенқұлова тогрилиқ: http://massaget.kz/layfstayl/madeniet/persona/703/:</p> <p>4. Ш. Жиенқұлованиң уссули. (1 мин.) 1938-39 ж.: https://www.youtube.com/watch?v=qij8hEBGsN4;</p> <p>5. Болат Аюханов тогрилиқ: http://alashainasy.kz/omir/bolat-gazizuli-ayuhanov-54013/;</p> <p>6. История одного шедевра. (25 мин.) https://www.youtube.com/watch?v=XiZtPozHMPi</p>
6-белүм. БҮЙҮК НАМАЙӨНДИЛӘР	
Ұлуқ Дала сал- серилири (Биржан сал)	<p>1. Биржан сал фильмидин ұзғында, https://www.youtube.com/watch?v=Cpvs6f4R34g7</p> <p>Сал, сері тогрилиқ мәлumat, https://www.youtube.com/watch?v=b71CVihz63M.</p> <p>2. Биржан салниң «Он саусақ» нахшиси, орунлигучи Р. Стамгазиев, https://www.youtube.com/watch?v=9qRz0X4m-zY</p>
Ұлуқ Дала сал- серилири (Ақан сері)	Ақан сері. «Маңмаңгер». Орунлигучи Ерлан Рысқали, https://www.youtube.com/watch?v=iEW8KULpnkg
Отлук күйчиләр	<p>1. Курмангазиниң күйи «Адай». Р. Фабдиев аудиокассета, сайттық ссылка, http://audio.nur.kz/1042705-kyrmanfazi-adaj-kyji.</p> <p>2. Махамбетниң күйи «Жұмыр Қылыш». Қаршыға Ахмедияровниң орунлишида, аудиокассета mp3</p>
Қазақ оркестриниң асасчысы – Ахмет Жубанов	A. Жубанов. «Ұссул» күйи, https://www.youtube.com/watch?v=EsX_W2BbokQ
Музыкалық колейдоскоп	Күлманова Ш., Сулейменова Б., Мирманов Н. Фонохрестоматия (аудио-сурәт хрестоматия), Музыка, 3-сипат.
	Күлманова Ш., Сулейменова Б., Тоқжанова Т., Хрестоматия, Музыка, 3-сипат
7-белүм. СУ – ҺАЯТЛИҚ МӨНБӘСИ	
Су аңаңы	<p>1. Звук ручья: https://www.youtube.com/watch?v=JFkW50hBFWg;</p> <p>2. Fantastic music played with glasses: https://www.youtube.com/watch?v=-LqqrRRjiZk;</p> <p>3. 1) Звук, шум дождя, раскаты грома: http://ecosounds.net/dozhd/zvuk-i-shum-dozhdya/;</p> <p>2) Волы на озере: http://noisefx.ru/skachat-zvuk-ozera.html</p>
Дәріяниң көркем иекишлири	<p>1. Едил билән Жайық!!! Айгүл Қосанова. https://www.youtube.com/watch?v=guyjS77fW5nI;</p> <p>2. Бедржиха Сметана «Влтава» (Тиңшаш): https://www.youtube.com/watch?v=45OFJN7qQnA;</p> <p>3. Бедржиха Сметана «Влтава». https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%8F</p>

Айдицлиқ кәң Ара- лим!	<p>1. Тәбиәтни сақлайли: https://www.youtube.com/watch?v=zZvw_srkI0k;</p> <p>2. Диана Шарапова – «Аралдан үшқан аққулар»: https://www.youtube.com/watch?v=_U_x1jQYJPw;</p> <p>3. «Аралым» виртуаллық оюнға видеолар:</p> <p>1) Jado-Aralym 2010 year: https://www.youtube.com/watch?v=NVxq5BATOQK;</p> <p>2) Елмұра Жаңабергенова – терме «Аралым айдың шалқырым»: https://www.youtube.com/watch?v=YQxNu02u9Y;</p> <p>3) Аралым: https://www.youtube.com/watch?v=rk_T5dCQtAI;</p> <p>4. Audacity музыкилиқ компьютерлиқ программа http://www.softportal.com/software-12584-audacity.html</p>
Су – наятлиқ мәнбәсі	<p>1. Айтыс Оркестров (12.27 мин.) https://www.youtube.com/watch?v=Ch8MxyE82kQ;</p> <p>2. Ерке Есмахан – «Ақ ерке- Ақжайық»: https://www.youtube.com/watch?v=ETWr5gwill4;</p> <p>3. «Каспий» топи – «Сырдария жазалауы»: https://www.youtube.com/watch?v=wGa5Nj6NJg0;</p> <p>4. «Сюрприз» ансамб. «Цыплата» уссули: https://www.youtube.com/watch?v=MhJp0zDv14I;</p> <p>5. Концерт (рус тилида):</p> <p>1) https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9AA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D1%80%D1%81;</p> <p>2) Концертни қандақ үштүрүшқа болиду (рус тилида): http://www.master-skills.ru/articles/business/81-concert</p>
8-белүм. ДӘМ ЕЛИШ МӘДӘНИЙИТИ. МӘЙРӘМЛӘР	
Мәйрәмлик кәйпият	<p>1. Татар хәлиқ нахшиси «Эй, алама агаchlары – Сайрый сандугашлары», https://www.youtube.com/watch?v=TwJgPZGPf0I.</p> <p>2. Өзбек хәлиқ нахшиси «Войчечак», https://www.youtube.com/watch?v=dBV4Tk29arw.</p> <p>3. «Калинка-малинка» (рус хәлиқ нахшиси), https://www.youtube.com/watch?v=fI9cmEV6d0</p>
Көңүллүк қәдәм ба- сайли	<p>1. Іәрбий мениш (парад), https://www.youtube.com/watch?v=TzFsIxhwa9A.</p> <p>2. «Өн сал, сарбаз!». Сөзини язган: Р. Бейсен оғли, нахшисини язган: О. Сәдуақас, https://www.youtube.com/watch?v=SYeWQRXIre0</p>
Мәйрәмлик май	<p>1. Йециш күнінеге бегишланған материаллар, https://www.youtube.com/watch?v=_5ZLN18zfkw.</p> <p>2. «День победы». Сөзини язган: Г. Харитонов, музыкисими язган: Д. Тухманов, военный духовный оркестр, https://www.youtube.com/watch?v=PFnYgqCQR0U</p>
Балилар мәйрими	Балиларни қордаш күни видео, https://www.youtube.com/watch?v=sn5eKMrkJ4

МУНДЭРИЖӘ

Яш достлар! 3

ЖАНЛИҚ ТӘБИӘТ

1-дәрис. Тәбиәт вә музыка.....	6
2-дәрис. Музыкидики жәнлиқ тәбиәт көрүнүшлири.....	11
3-дәрис. Музыкидики жәнлиқ тәбиәт көрүнүшлири	15
4-дәрис. Тәбиәтни қогдайлы!.....	17

ЯХШИДИН ҮГӘН, ЯМАНДИН ЖИРКӘН

5-дәрис. Музыкидики кәйпият	26
6-дәрис. Музыкидики кәйпият (муңлук).....	29
7-дәрис. Терме – ибрәт, вәсийәт	31
8-дәрис. Айтыс – сөз мусабиқиси.....	34
9-дәрис. Яхшилиқ қилишни биләйли	37

ВАҚИТ

10-дәрис. Музыка вә вақит.....	42
11-дәрис. Музыка вақит қайнимида	45
12-дәрис. Қедимдин йәткән жетиген	48
13-дәрис. Бизниң оркестр	51

МЕМАРЧИЛИҚ

14-дәрис. Музыка вә мемарчилик	58
15-дәрис. Музыка вә мемарчилик	64
16-дәрис. Алғымдық театрлар	69

СӘНЬЕТ

17-дәрис. Музыка вә поэзия	78
18-дәрис. Музыка тәсвирләйду	82
19-дәрис. Музыка вә һәйкәл	86
20-дәрис. Музыка вә форма (шәкил).....	90
21-дәрис. Музыка вә һәрикәт.....	95

БҮЙҮК НАМАЙӘНДИЛӘР

22-дәрис. Улук Дала сал-серилири	102
23-дәрис. Улук Дала сал-серилири.....	104
24-дәрис. Ялқынлуқ ақын-қүйчиләр	107
25-дәрис. Қазақ оркестриниң бүйүк намайәндиси – Ахмет Жубанов	109
26-дәрис. Музыкилиқ колейдоскоп	111

СҮ – ҺАЯТЛИҚ МӘНБӘСИ

27-дәрис. Су аһаңи	116
28-дәрис. Дәрияниң көркәм нәқишлири	118
29-дәрис. Айдиңлиқ кәң Аралим!.....	121
30-дәрис. Су – һаятлиқ мәнбәси.....	124

ДӘМ ЕЛИШ МӘДӘНИЙИТИ. МӘЙРӘМЛӘР

31-дәрис. Мәйрәмлик кәйпият	134
32-дәрис. Көңүллүк қәдәм басайли	137
33-дәрис. Мәйрәмлик май	138
34-дәрис. Балилар мәйрими	141
Тепишмақлар билән кроссвордларниц жаваплири	148
Глоссарий	149
Пайдилинилидиган оқуш ресурслари	154

Оқуш нәшри

Кулманова Шолпан Бөрибайқизи
Сулейменова Бота Раманқұлқизи
Тоқжанов Төлепберген Төрахметогли
Махамбетова Жеңисқұл Шахзадақизи
Шарипов Дильмурат Юсупович

МҰЗЫКА

Үмумий билим беридиган мәктәпниц З-синипи үчүн дәрислик

Тәһрират башлиғи *М.Мәһәмдинов*
Мүһәррири *М. Мәһәмдинов*
Рәссаам *Д. Сабитаева*
Фоторәсімләрни чүшәргөн *А. Устиненко*
Техникилиқ мүһәррири *У. Рысалиеева*
Компьютерда сәһипилгөн *С. Төлегенова*

ИБ № 193

Теришкө 23.05.2018 берилди. Нәширгө 15.08.2018 қол қоюлди. Формиси 70x100¹/₁₆.

Офсетлиқ нәшир. Офсетлиқ қарғаз. Шәртлиқ басма тавиғи 13,0.

Несапқа елинидиган басма тавиғи 6,84. Тиражи 1700 нусха. Бүйрутма № 3667.

«Атамура» корпорациясы ЖЧШ, 050000, Алмута шәһири, Абылай хан проспекти, 75.

Қазақстан Жүмнүрийити «Атамура» корпорациясы ЖЧШниң Полиграфкомбинати,
050002, Алмута шәһири, М. Мақатаев кочиси, 41.

